

”Eteenpäin kohisevan kosken lailla”

Hanna Rannan tie sosiaalidemokraattisen työläisliikkeen
aktiiviksi 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa

Oulun yliopisto, Historiatieteet

Historian pro gradu

24.3.2023

Malla Lepistö

Sisällys

Johdanto	1
1. Iisalmesta Kuopion kautta Helsinkiin	11
1.1 Loisen tytär	11
1.2 Kuopioon palvelukseen pestautuminen	14
1.3 Helsinkiläinen kauppa-apulainen	19
2. Mukaan puoluetöihin ja vastuunkantamiseen	24
2.1 Työväenliikkeeseen	24
2.2 Helsingin työväenyhdistyksen naisosasto	26
2.3 Työläisnaisliike ja Ihanneliitto	30
3. Puhujana, asiamiehenä ja piirisihteerinä: agitaattoritoiminnan alkuaika	37
3.1 Lahden agitaattorikurssi	37
3.2 ”Leikkivaaleja” ja lentävää agitatsioonia	41
3.3 Pohjalaisten mailla	49
3.4 Naisagitaattoriin suhtautuminen	54
4. Loppulause	61
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	65

Johdanto

Suomen sosiaalidemokraattisen liikkeen alkuaikojen naishistoriaa käsiteltäessä nostetaan tavallisimmin esille liikkeen johtohahmoja ja vahvoja vaikuttajia. Sellaisia kuin vaikkapa Miina Siljanpää tai Hilja Pärssinen, jotka molemmat nousivat eduskuntaan 1907 heti naisten saatua Suomen suuriruhtinaskunnassa äänioikeuden.

Johtavien naishahmojen taakse ja varjoon jää helposti työväenliikkeen eräänlainen keskikasti, aktiiviset ja asialleen omistautuneet naiset, jotka eivät nousseet valtakunnan julkisuuteen. Tämän pro gradu -tutkielmani tavoitteena on tarkastella lähemmin yhtä tällaista sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen alkuaikojen naisaktiivia, iisalmelaislähtöistä Hanna Rantaa (1885–1944). Keskityn Hanna Rannan henkilöhistoriaan, mutta hänen henkilökohtaisten vaiheidensa kautta kuvaan samalla autonomian ajan loppupuolen Suomessa tapahtunutta yhteiskunnallista ja sosiaalista murrosta sekä aikakauteen oleellisesti kuulunutta naisagitaatiotoimintaa.

Hanna Ranta (o.s. Rönkkö) syntyi Iisalmessa vuonna 1885. Liittyttyään vuosisadan alkupuolella Suomen Sosiaalidemokraattiseen puolueeseen (SDP) hän toimi eri puolilla Suomea puolueen agitaattorina ja luennoitsijana. Vuonna 1911 hän avioitui viipurilaisen puolueaktiivin, filosofian kandidaatti ja toimittaja Jalo Kohosen kanssa. Heille syntyi kaksi tytärtä. Hanna Ranta valittiin eduskuntaan Kuopion läntisestä vaalipiiristä vuosina 1916 ja 1917. Jalo Kohonen pääsi hänkin eduskuntaan vuonna 1917. Sisällissodan aikana sekä Hanna että Jalo Kohonen olivat mukana Kansanvaltuuskunnassa. He pakenivat Neuvosto-Venäjälle ja toimivat siellä erilaisissa tehtävissä ensin Pietarissa ja sitten Petroskoissa. Jalo Kohonen kuoli Petroskoissa vuonna 1935. Hanna Ranta vangittiin 1937 ja hän kuoli kazakstanilaisella työleirillä vuonna 1944.¹

Tutkimustehtävä ja keskeiset käsitteet

Tutkielmani aikajänteenä ovat vuodet 1885–1909, mutta erityinen huomio kohdistuu vuosiin 1906–1909. Vuonna 1885 syntyneen Hanna Rannan julkisen poliittisen toiminnan voi katsoa alkaneen hänen osallistuessaan Lahdessa pidetyille SDP:n agitaatiokursseille vuoden 1906 maras-joulukuussa.² Alun perin tarkoitukseni oli tutkia Rannan toimintaa aina avioitumiseen asti. Vuosi 1909 valikoitui lopulta tutkielman päätepisteeksi kahdesta syystä. Ensinnäkin muutama ensimmäiseen aktiiviseen vuoteen keskittymällä pystyn tarkemmin maisteritutkielman

---

¹ Piironen-Honkanen 1996, 91; Eduskunta.fi/kansanedustajat; Мемо.ру: Жертвы политического террора в СССР.

² Agitaatiokurssi Lahdessa - osanottajalista, Suomen Sosialidemokraattinen Puolue SDP. Työväen arkisto (TA).

laajuus huomioon ottaen selvittämään kattavasti Rannan naisagitaattoriksi kasvua sekä hänen toimintansa vaikuttavuutta. Vuonna 1909 Ranta siirtyi piiriagitaattoriksi Turkuun. Tutustutuani Turun aikaa koskeviin arkistomateriaaleihin katsoin, ettei tuon ajanjakson lisääminen tämän tutkielman aikarajaukseen toisi tutkimuksellisesti mitään uutta, sillä Turun seudulla tois-tuivat jo aiemmin esille tulleet naisagitaattorin toimenkuvan muodot.

Käytän tutkimuskohteenani olevasta henkilöstä systemaattisesti nimeä Hanna Ranta, riippumatta tällaisen käytännön aiheuttamista anakronismeista. Yhden nimen käytön näen perustel-tuna selkeyden vuoksi. Tutkimuskohteeni syntymänimi oli Johanna Rönkkö, mutta hän itse käytti etunimeä Hanna. Sukunimensä Rönkkö hän muutti Virallisessa lehdessä olleella ilmoi-tuksella vuonna 1905.³ Hänen tällöin ottamansa sukunimi Ranta oli käytössä aina avioliiton solmimiseen asti vuonna 1911.

Tutkimustehtäväni on kartoittaa Hanna Rannan poliittisen aktivismin alkua, samoin kuin hänen elämäänsä tätä ennen käyttäen apuna seuraavia tutkimuskysymyksiä:

1. Millaisista sosiaalisista ja yhteiskunnallisista oloista Hanna Ranta lähti mukaan puolue-toimintaan ja mitä yhtäläisyyttä näissä lähtökohdissa oli muiden poliittisesti aktiivisten työläisnaisten kanssa?
2. Millainen kuva Hanna Rannan toiminnasta vuosisadan alun sosiaalidemokraattisen puo-lueen naisaktiivina ja agitaattorina muodostuu saatavissa olevan lähdemateriaalin poh-jalta? Tähän kysymykseen liittyvät alakysymykset ovat:
  - Miten puhujamatkat ja tilaisuudet oli järjestetty?
  - Millainen palkkaus naisagitaattorilla oli?
  - Millaisia teemoja ja kysymyksiä Hanna Ranta käsitteli puheissaan?
  - Miten Hanna Rantaan suhtauduttiin eri paikkakunnilla lehtitietojen perusteella?

Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen vastaan tutkielmani ensimmäisessä pääluvussa, joka sa-malla toimii tutkielmani sosiaalihistoriallisena kontekstina. Toiseen tutkimuskysymykseen vas-taan tutkielmani kahdessa seuraavassa pääluvussa. Luvussa kaksi käsittelen Hanna Rannan po-liittisen toiminnan alkua Helsingin Työväenyhdistyksen naisosastossa sekä sosiaalidemokraat-tista työläisnaisliikettä, jolloin sivuan myös lasten kasvatukseen keskittynyttä Ihanneliittoa. Kolmannessa pääluvussa tarkastelen lähemmin Hanna Rannan poliittisen toimintapiirin laajen-tumista vuodesta 1906 alkaen. Tämä laajentuminen alkoi Lahden agitaatiokurssista, minkä jäl-keen hän toimi agitaattorina ensin Hämeessä ja sitten Vaasan läänin eteläisessä vaalipiirissä.

---

³ 19.07.1905 Suomalainen Wirallinen Lehti no 164.

Tähän ajanjaksoon liittyy myös Rannan toiminta *Työläisnainen*-lehden valtakunnallisena asiamiehenä.

Tutkielmani rakenne on muodoltaan kronologinen, mutta niin, että kronologisuuden rinnalla kulkee kunkin aikakauden vaatima temaattisuus. Koska käsittelen itsenäisyyttä edeltävän ajan sosiaalidemokraattisen puolueen naispuhujaa, tutkimukseni kytkeytyy sosiaalhistorian lisäksi aatehistoriaan, poliittiseen historiaan ja naishistoriaan.

Tutkimuksessani keskeisiä käsitteitä ovat agitaatio, agitaattori sekä työläisnaisliike. Agitaatio tulee latinan verbistä *agitare*, joka tarkoittaa liikkeelle saattamista, innokasta työskentelyä jonkin puolesta, kehittämistä ja kiihottamista johonkin. Sanalla on poliittinen painolasti sen assosioituessa vahvasti vasemmistolaisen poliittisen sanoman eteenpäinvientiin. Lähtökohtaisesti sana oli kuitenkin neutraali ja käytössä koko puoluekentässä.⁴ Suomeen agitaatio-sana tuli 1900-luvun alussa vierasperäisenä uudissanana, joka alkuvaiheessaan kirjoitettiin yleensä *agitatsiooni*. Agitaatio oli puolueen harjoittamaa valistus- ja vaikutustyötä. Se oli aktiivista toimintaa sosialismin levittämiseksi ja tietojen jakamiseksi. Työväenliikkeen järjestämän agitaation tavoitteena oli työväenyhdistysten perustaminen, omaehtoiseen toimintaan sekä yhteistoimintaan kannustaminen ja äänestyskäyttäytymiseen vaikuttaminen.⁵

Agitaattori oli agitaation toteuttaja; hän agitoi. Periaatteessa kuka tahansa saattoi olla agitaattori levittäessään jonkin aatteen tai puolueen sanomaa. Käytännössä agitaattori oli puolueen nimeämä puhuja, edustajaehdokas tai puolueen toimihenkilö. 1900-luvun alussa käytettiin agitaattori -nimitystä niin sosialisti- kuin porvaripuhujistakin, jotka yrittivät saada kuulijoitaan oman aatteensa taakse.⁶

Työläisnaisliike oli osa laajempaa, 1800–1900-lukujen vaihteessa koko ajan kasvanutta naisten yhteiskunnallista ja poliittista liikehdintää eli naisliikettä. Puoluekannasta riippumatta naisasia oli poliittiselle naisliikkeelle tärkeää, mutta naisasian sisällöstä oltiin hyvinkin eri mieltä. Porvarillinen naisliike ajoi mahdollisuutta osallistua työelämään ja yhteiskunnalliseen päätöksentekoon lähinnä oman yhteiskuntaluokkansa naisille. Luokkaidentiteettiä korostava työläisnaisliike puolestaan ajoi äänioikeuden lisäksi sosiaalipoliittisia ohjelmia kuten naisten työsuojelua,

---

⁴ Rajavuori 2017, 54–55. Rajavuori huomauttaa, että esimerkiksi anglosaksisella kielialueella käytettiin 1900-luvun alussa sosialistien piirissä myös propaganda-käsitettä, jolloin agitaatio oli *propagandist mission*. Meillä propaganda-käsite yleistyi poliittisessa kielenkäytössä vasta sotien jälkeen, jolloin sillä kuvattiin ensin sotapropagandaa, sittemmin oikeiston (ääri)poliittista julistusta.

⁵ Rajavuori 2017, 56–58.

⁶ Rajavuori 2017, 58–59, 61.

äitiyshuoltoa sekä aviottomien lasten ja äitien yhteiskunnallista avustamista.⁷ Työläisnaisliikkeellä voidaan tarkoittaa puoluetoiminnan lisäksi esimerkiksi ammattiyhdistystoimintaa, mutta tässä tutkimuksessa keskityn sosiaalidemokraattisten työväenyhdistysten naistoimintaan sekä vuonna 1900 perustettuun Työläisnaisten liittoon, joka vaihtoi vuonna 1906 nimensä Sosialidemokraattiseksi naisliitoksi. Suorittamani rajaus juontuu tutkielmani kohteen, eli Hanna Rannan toiminnasta nimenomaan näissä yhdistyksissä ja liitoissa.

Lähteet ja menetelmät

Tutkimuskohteen tuottama henkilökohtainen, ei-julkinen materiaali on henkilöhistorian kirjoituksessa todella arvokasta. Esimerkiksi Irma Sulkusella oli Miina Sillanpään elämäkertaa kirjoittaessaan mahdollisuus käyttää lähteenään tutkimuskohteen kirjoittamia päiväkirjoja.⁸ Hanna Rannan kohdalla mitään henkilökohtaisia arkistoja ei ollut käytettävissä, eikä hänen lähiomaistensa haastattelumahdollisuuttakaan ollut. Jouduin näiden rajoitusten vuoksi luomaan tutkimuskohteeni henkilökuvan lehdistössä, erityisesti tutkittavan aikakauden työväenlehdissä olleiden tietojen avulla. Lehdistä saamaani kuvaa täydensin Työväen arkistossa säilytettävien SDP:n sekä työväenyhdistysten arkistomateriaaleilla.

Työväen arkistossa Hanna Rantaa koskeva materiaali on täysin järjestämättä ja hajallaan juuri aiheen tutkimattomuuden takia.⁹ Tämän vuoksi keskityin ensiksi saamaan digitoitujen sanomalehtien avulla mahdollisimman kattavan kuvan siitä, missä Hanna Ranta milloinkin vaikutti. Digitoituja aineistoja tutkiessani hyödynsin tekstilouhinnan mahdollistavaa OCR-menetelmää¹⁰ suodattaessani aineistoja sanahakujen avulla. Yksinkertaisimmillaan käyttämäni sanahaut olivat tutkimani henkilön eri aikoina käyttämiä nimiä. Saamaani tekstimateriaaliin perehdyin lähiluvun avulla, jolloin aineistolähtöisesti tein yhä uusia sanahakuja. Näitä olivat esimerkiksi Rannasta ja muista agitaattoreista käytetyt kutsuma- ja pilkkanimet.¹¹ Sanomalehtiaineiston avulla tekemäni pohjatyon jälkeen tarkastelin arkistossa olevia alkuperäislähteitä.

Koska tutkittavaa materiaalia oli paljon, tarkastelin lähemmin vain rajattua osaa arkistomateriaaleista. Arkistomateriaalien rajauksena käytin työväenlehdistä saamiani tietoja. Lehtien avulla pystyin seuraamaan, missä Hanna Ranta milloinkin vaikutti. Lehtitietojen perusteella tekemäni rajauksen jälkeen tutustuin Työväenarkiston materiaaleihin. Tällöin lähdeaineisto rajautui

---

⁷ Sulkunen 1989, 44-52.

⁸ Sulkunen 1989, 168.

⁹ Rannan nimen perusteella Työväen arkistosta löytyi yksi ainut agitaatiokurssia koskeva paperi.

¹⁰ Tolonen & Lahti 2018, 250. Optical character recognition, OCR, on yleisnimi teknologialle, jonka avulla tekstiaineistoa (esimerkiksi asiakirjoja tai lehtiä) digitoidaan konemuokattavaan muotoon.

¹¹ Naisagitaattoria koskevat nimitykset saattoivat etenkin porvarilehdistössä vaihdella paikkakunta-, lehti- ja toimittajakohtaisesti.

entisestään siitä syystä, ettei läheskään kaikista niistä työväenyhdistyksistä, joiden alueella Hanna Ranta vaikutti, ollut arkistomateriaalia saatavana juuri oikealta ajanjaksolta. Arkistomateriaalin rajallisuuden vuoksi päälähteistökseni muotoutui lopulta sanomalehdistö, lähinnä Rannan agitaatiopaikkakunnilla ilmestyneet sanomalehdet.

Arkistolähteenäni käytin Helsingin Työväenyhdistyksen naisosaston pöytäkirjoja vuosilta 1904–06, sekä SDP:n Vaasan eteläisen vaalipiirin arkistomateriaalia vuosilta 1908–1909. Mainitut arkistolähteet olivat sellaisista järjestöistä, joissa Hanna Ranta oli kyseisenä aikana toiminut. Helsingin Työväenyhdistyksen naisosaston pöytäkirjat avasivat näkymää siihen, millaista naisyhdistyksen toiminta oli Rannan liittyessä mukaan osaston toimintaan. Vaasan eteläisen vaalipiirin arkistomateriaalien kautta pystyin hahmottamaan muun muassa Hanna Rannan työ määrää sekä palkkausta agitaattorina.

Sovelsin tutkimuksessani mikrohistoriallisessa biografisessa historiantutkimuksessa käytettyjä menetelmiä. Mikrohistoriaan linkittyvän biografisen tutkimusotteen näen luontevimpana sen vuoksi, että Hanna Ranta on jäänyt marginaaliseksi hahmoksi sosiaalidemokraattista naisliikettä koskevassa tutkimuksessa. Biografinen tutkimusote on mielestäni perusteltua myös siksi, että Hanna Rannan henkilökohtaisen narratiivin voi nähdä osana kansallista ja yhteiskunnallista narratiivia.

Mikrohistoriasta, sukupuolihistoriasta, psykohistoriasta ja arjen historiasta nousevat biografiset tutkimukset kiinnittävät huomiota marginaaleihin jääneisiin yksilöihin ja ryhmiin. Tällöin käytettävät lähteet ovat usein sirpaleisia tai epäsuoria ja tutkijan roolista tulee luova ja tulkitseva. Hänen tehtävänsä on osoittaa mikä on mahdollista tai mikä on todennäköistä kyseisessä kontekstissa. Tällaisessa tutkimuksessa kontekstista tulee merkittävä toimija, sillä sen kautta tutkija pystyy kuvaamaan, mikä on kyseisessä tilanteessa mahdollista tai todennäköistä.¹²

Biografisessa historiantutkimuksessa tutkimuskohteen, eli henkilön tai henkilöiden, toimintaa tarkastellaan kokonaisvaltaisesti siinä historiallisessa ja sosiaalisessa kontekstissa, jossa tutkimuskohde on elänyt ja vaikuttanut. Tällä tavalla yksilön tarkastelun kautta on mahdollista luoda laajempi kuva ajan aatteelliseen ilmapiiriin ja yhteiskunnalliseen keskusteluun.¹³ Markku Hyrkänen katsoo historiantutkijalla olevan erityisesti poliittisesti levotonta ajanjaksoa tutkittaessa velvollisuus asettua tutkittavan henkilön asemaan ja siitä lähtökohdasta käsin perehtyä tutkimuksen kohteena olevan henkilön toiminnan vaihtoehtoihin juuri hänen käsityksensä,

---

¹² Hakosalo et. al. 2014, 8–13.

¹³ Possing 2014, 63–72.

yhteiskunnallisen tilanteensa ja roolinsa näkökulmasta käsin.¹⁴ Pyrin käytössä olevien lähteiden perusteella ja niiden asettamissa rajoissa kuvaamaan Hanna Rannan tekemiä valintoja tämän Hyrkkäsen esittämän periaatteen mukaisesti.

Tiedostan toissijaisten lähteiden käyttämisestä aiheutuvat ongelmat. Muodostamani henkilökuva Hanna Rannasta jää lähes kokonaan vaille hänen omaa ääntään. Siitä tulee väistämättä muiden aikalaisten kertomus tutkimuskohteestani. Nämä rajoitukset huomioiden pyrin mahdollisimman oikeudenmukaiseen ja tasapuoliseen kuvaukseen. Tutkielmassani kuvaan todennäköisyyden historiaa hieman samaan tapaan, kuin Irma Sulkunen kuvaa Liisa Eerikintyttärestä tekemäänsä henkilökuva.¹⁵ Tutkielmani on yksi mahdollinen tulkinta Rannan elämästä.

Jorma Kalela katsoo historiantutkijan olevan tulkki tutkimuksen kohteena olevien menneisyyden ihmisten ja menneisyydestä kiinnostuneen nykyajan yleisön välissä. Tutkijan on tehtävä oikeutta tutkimuskohteilleen pyrkimällä heidän käsityksensä, olosuhteittensa ja toimiensa tarkoituksen selvittämiseen. Näin tekemällä historiantutkimus toimii parhaimmillaan oman kulttuurinsa keskellä haastajana ja käsitysten korjaajana.¹⁶ Historia on, Kalelan termistöä käyttäen, tutkijalle aina vieras kulttuuri. Vieraassa kulttuurissa on aina kysymys omalle itselle erilaisesta todellisuudenkäsityksestä ja kielestä.¹⁷

Tämän tutkimuksen osalta kyseessä on omalla kohdallani moninkertaisesti vieras kulttuuri: vierautta tuovat aikakauden sosiaalinen ja yhteiskunnallinen ympäristö, poliittinen retoriikka sekä aatemaailma. Tunnistamalla tämän vierauden teen oikeutta tutkimuskohteelleni. Näin tekemällä pystyn eettisesti kestävään tutkimustyöhön.

Tutkimustilanne

Hanna Rannan elämää ja toimintaa ei ole tutkittu lainkaan. Hänen nimensä esiintyy esimerkiksi eduskunnan entisten kansanedustajien luettelossa ja puoluematrikelissa, mutta hänen henkilöhistoriansa on täysin tutkimaton alue. Näin ollen mitään tutkimuskirjallisuutta suoraan tutkittavasta henkilöstä ei ollut saatavilla. Keskityin tutkimuskirjallisuudessa sen vuoksi aihe- ja aikarajattuun materiaaliin saadakseni kokonaiskuvan vuosisadan alun sosiaalidemokraattisesta naisliikkeestä, naisten harjoittamasta agitaatiosta ja aikakauden työläistaustaisten naiskansanedustajien kouliintumisesta tehtäviinsä.

---

¹⁴ Hyrkkänen 2002, 34–43.

¹⁵ Sulkunen 1999, 28–29. Hanna Ranta on tosin selkeästi tietty henkilö, toisin kuin Sulkusen tutkima 1700-luvulla herätykseen tullut paimentyttö, jolle paikkakunnalta löytyi peräti kahdeksantoista nimikaimaa.

¹⁶ Kalela 2010, 42.

¹⁷ Kalela 2000, 104–105.

Suomi oli naisten äänioikeuden edelläkävijöitä, mutta vielä äänioikeuttakin enemmän Suomi oli naisten vaalikelpoisuuden eli ehdokkaaksi asettumisen edelläkävijä. Naiskansanedustajista elämäkertoja ja akateemisia tutkimuksia on tehty eri näkökulmista useitakin, näistä esimerkiksi Eduskunnan kirjaston *Tutkimuksia ja selvityksiä*-sarjassa ilmestynyt *Yksi kamari - kaksi sukupuolta. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset* (1997), joka käsittelee nimensä mukaisesti vuoden 1907 vaaleissa maamme ensimmäiseen yksikamariseen eduskuntaan valittuja yhteensä yhdeksäätoista naiskansanedustajaa. Jokaiseen heistä luodaan lyhyt elämäkerrallinen katsaus.

Taina Huttunen puolestaan on tutkinut Pohjois-Karjalassa kansanedustajaehdokkaiksi asettuneita naisia ja maakunnan naiskansanedustajia pitkällä aikavälillä väitöskirjassaan *Pitkä tie Pohjois-Karjalasta Arkadianmäelle. Naisten edustajaehdokkuudet ja naiskansanedustajien kouliintumishistoria 1907–1999* (2012). Huttunen tutki muun muassa naisten ehdokasasettelua, naisjärjestöjen roolia ja naisten puolesta tehtyä vaalityötä sekä sitä, minkälaisista puolue- ja yhdistystaustoista naisia nousi kansanedustajaehdokkaiksi.

Sosiaalidemokraattisen puolueen naisliikettä on vuonna 2000 ilmestyneessä tutkimuksessaan *Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosiaalidemokratia 1900-luvun Suomessa* analysoinut Maria Lähteenmäki. Lähteenmäen teos käsittelee koko 1900-lukua, mistä syystä sen omaa tutkimusaiheittani koskeva sisältö on melko lyhyt. Enemmän juuri vuosisadan alun työläisnaisliikkeen keskittyä Leena Laineen ja Pirjo Markkolan toimittama *Tuntematon työläisnainen* (1989).

Nimenomaan sosiaalidemokraattisia naiskansanedustajia ovat tutkineet muun muassa Irma Sulkunen ja Taina Uusitalo. Teoksessaan *Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen* (1989) Sulkunen kuaa vuosisadan alun suomalaisen naisliikkeen kehitystä ja porvarillisen naisliikkeen eroja suhteessa sosiaalidemokraattiseen, työtätekevien naisten piirissä syntyneeseen naisliikkeeseen. Vaikka poliittisten vapauksien osalta löydettiin pääpiirteissään yhteinen sävel, törmäsivät eri poliittisia siipiä edustavien naisliikkeiden näkemykset usein rajusti yhteen. Sulkusen teos tuo ajankuvaa ja taustoittaa oman tutkimuskohteeni kontekstia, sillä Hanna Ranta toimi vuosisadan alkupuolella Helsingin työväenyhdistyksessä ollen aktiivinen erityisesti sen naisosastossa. Hän toimi myös Työläisnaisliitossa.

Taina Uusitalon vuonna 2013 julkaistu väitöskirja *Elämä työläisnaisten hyväksi. Fiina Pietikäisen yhteiskunnallinen toimijuus 1900–1930* kuvaa työväenliikkeen pitkäaikaista naisvaikuttajaa työväenliikkeen sukupuolisidonnaisista käytännöistä käsin. Pietikäistä esimerkkinä käyttäen Uusitalo kuvaa, kuinka viime vuosisadan alun työväenliike ei hyväksynyt individualismia, vaan vaati yksilöltä kurinalaisuutta ja sitoutumista yhteisesti sovittuihin päämääriin, tarjoten

kuitenkin samalla naisille aivan uudenlaisia mahdollisuuksia vaikuttaa yhteiskunnassa. Fiina Pietikäisen tavoin Hanna Ranta toimi sosiaalidemokraattisen puolueen agitaattorina, vaikuttaen ruohonjuuritasolla muun muassa naisten järjestäytymiseen. Heidän elämäntarinoissaan on ajallista ja kokemuksellista tarttumapintaa.

Hanna Rannan kanssa samaan aikaan toimineiden työläisnaisaktiivien elämäkertoja kuvaavien tutkimusten uskoin avaavan näkökulmia omallekin tutkimustyölleni. Tämän vuoksi pidin tärkeänä tutustua erityisesti sellaisiin SDP:n varhaisvaiheen naistoimijoihin, joiden nimet esiintyvät esimerkiksi pöytäkirjoissa yhtä aikaa Hanna Rannan kanssa. Heitä ovat Miina Sillanpään ja Fiina Pietikäisen lisäksi muun muassa Hilja Pärssinen.

Marjaliisa Hentilän, Matti Kalliokosken ja Armi Viidan tiimityönä kirjoittama Hilja Pärssisen elämäkerta *Uuden ajan nainen. Hilja Pärssisen elämä* (2018) kuvaa Pärssisen tietä yhteiskunnallisena vaikuttajana, kirjailijana ja opettajana. Pärssinen oli työväenliikkeen vaikuttajanaisten joukossa poikkeuksellisen sivistynyt ja hänellä oli laajat kansainväliset verkostot. Pärssisen ja Hanna Rannan yhteiskunnalliset lähtökohdat erosivat suunnattomasti, olihan Pärssinen opettaja ja sukutaustaltaan säätyläinen, Hanna Ranta puolestaan täysin säätyjen ulkopuolelta. Tästä huolimatta Pärssisen ja Rannan henkilöhistoriat sivusivat toisiaan useaan kertaan, minkä vuoksi Pärssisen elämäkerta oli erittäin antoisaa luettavaa.

Mikko Kemppaisen väitöskirja *Sosialismin, uskonnon ja sukupuolen dynamiikkaa. 1900-luvun alun työväenliikkeen naiskirjailijat aatteen määrittelijöinä* (2020) esittelee vuosisadan alun kolme merkittävää socialistista naiskirjailijaa, joiden tuotanto vaikutti puolueen aatteellisen sisällön muodostumiseen. Sekä kirjojen että työväenlehtien sivuilla käydyn debatin myötä nais-sosialistikirjailijoiden esittämä sukupuolinäkökulman yhdistyminen luokkataisteluun tuli näkyväksi. Kemppainen katsoo, että näiden kirjailijoiden, eli Hilja Pärssisen, Hilda Tihlän ja Elvira Wilmanin kautta naisille tärkeitä asioita saatiin nostettua sosialismin keskiöön, mikä puolestaan edisti työläisnaisten aktivoimista ja samalla työväenliikkeen kasvua.¹⁸

Tutkielmassani käsittelem erityisesti Hanna Rannan poliittisen puhujan taivalta, eli agitaattori-aikaa. Tämän takia halusin perehtyä 1900-luvun alun socialistiseen agitaatioon, jota ovat väitöskirjoissaan kuvanneet Jari Ehrnrooth ja Anna Rajavuori. Jari Ehrnrooth on vuonna 1992 ilmestyneessä väitöskirjassa *Sanan vallassa, vihan voimalla: socialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914* tarkastellut, väitöskirjan nimen

---

¹⁸ Kemppainen 2020, 364. Kemppaisen mukaan näitä naisille tärkeitä, mutta aiemmin vain porvarillisten naisasianaisten esiin nostamia aiheita olivat muun muassa äitiys, lasten kasvatusta ja avioliitto.

mukaisesti, sosialistisia vallankumousoppeja agitaatioissa. Väitöskirjasta ilmenee, että sosialistinen agitaatio on eri aikoina tarkoittanut eri asioita. Ennen vuoden 1905 suurlakkoa agitaatio oli vahvasti sosialistista utopiaa julistava. Suurlakon jälkeen, jolloin Hanna Rannan agitaattoriura alkoi, painottui aiempaa enemmän sosialismin opin ja yhteiskuntarakennelman selittäminen. Tähän kehitykseen vaikutti se, että SDP alkoi kouluttaa agitaattoreita ja loi järjestelmän, jonka mukaan puolueen tilaisuuksissa sai puhua vain puolueelta valtakirjan saanut henkilö.¹⁹

Anna Rajavuori kuvaa väitöskirjassaan *Esityksen politiikka: sosialistinen agitaatio keskisuomalaisella maaseudulla 1906–1908* (2017) agitaatiotoimintaa osana maaseutuväestön politisoitumisprosessia. Sekä Rajavuoren että Ehrnroothin väitöskirjat tarjoavat tutkielmani aihepiiriin liittyvää arvokasta tietoa vuosisadan vaihteen sosialistisesta retoriikasta ja sen tehokeinoista. Molemmista löytyy tietoa myös Lahden agitaatiokurssista, jonka Hanna Ranta kävi vuonna 1906.

Työväenliikkeen piiristä nousseita naiskansanedustajia on käsitelty myös pro graduissa. Oman aiheeni kannalta mielenkiintoisia olivat esimerkiksi Elina Kivirannan Tampereen yliopistoon tekemä tutkielma *"Tervetuloa sorretut siskot, tänne joukkoomme joutukaa" - kansanedustaja Alma Jokisen tie Tampereen Amurista punapakolaiseksi Neuvosto-Venäjälle* (2006) sekä Jaana Liukkosen Itä-Suomen yliopistoon tekemä *Puhetta naisten ja lasten puolesta. Joensuulaisen työväenyhteisön naistoimijat 1907–1914* (2018). Näistä ensimmäinen, Alma Jokisen elämää kuvaava tutkielma on selkeän biografinen, Liukkosen keskittyessä enemmän yhden paikkakunnan, Joensuun, työväenyhdistysten naistoimijuuteen ja naisille kohdistettujen puheiden sisältöön.

Kun tutkimuksen kuluessa ilmeni, että Hanna Ranta oli työskennellyt Helsingissä kauppa-apulaisena, tunsin tarvetta perehtyä kaupan alan työolosuhteisiin 1900-luvun alussa. Tähän tarjosi mahdollisuuden Marjaliisa Hentilän väitöskirja *Keikkavaaka ja kousikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalveluaikaan* (1999). Hentilä kuvaa tutkimuksessaan muun muassa 1800-luvun lopulla toteutetun elinkeinovapauslain myötä tapahtunutta kaupan alan naisistumista ja sen kerrannaisvaikutuksia.

Aikakauden poliittisia oloja ja SDP:n toimintaa kuvatessani hyödynsin maamme poliittisen historian perusteoksia. Näistä tutkimukseni kannalta tärkeimpiä olivat Hannu Soikkasen *Kohti kansanvaltaa 1. 1899–1939. Suomen sosialidemokraattinen puolue 75 vuotta* (1975), Osmo Jussilan, Seppo Hentilän ja Jukka Nevakiven *Suomen poliittinen historia 1809–2009* (2009)

---

¹⁹ Ehrnrooth 1992, 290, 336.

sekä Risto Alapuron, Ilkka Liikasen, Kerstin Smedsin ja Henrik Steniuksen toimittamaa *Kansa liikkeessä* (1987). Näistä teoksista ensimmäinen, Soikkasen puoluehistoriasarjan ensimmäinen osa kuvaa sosiaalidemokraattisen puolueen syntyä, alkuaian kipuiluja ja suoranaiseksi kansanliikkeeksi kasvamista. Osmo Jussilan ym. kirjoittama teos kuvaa Suomen poliittisen elämän kehittymistä yleisesti, valtiolliselta tasolta tarkasteltuna autonomian ajalta nykyaikaan ja Alapuron ym. teos puolestaan käsittelee Suomessa 1800-luvun lopulla tapahtunutta hyvin erilaisten kansanliikkeiden lähes yhtäaikaista syntyä ja niiden vaikutusta niin yksilöiden identiteettiin kuin yleiseen mielipiteeseen.

1. Iisalmesta Kuopion kautta Helsinkiin

1.1 Loisen tytär

Vuonna 1885 Tuomas Rönkön ja hänen vaimonsa Riikka (Fredrika) Korhosen perheeseen syntyi kolmas lapsi, joka sai kasteessa nimen Johanna. Johanna, joka myöhemmin käytti nimeä Hanna, oli kolmas perheeseen syntyneistä kaikkiaan kahdeksasta lapsesta.²⁰

Tuomas Rönkkö oli Johanna-tytön syntyessä mäkitupalainen, eli paikallisesti kutsuttuna ”mökkiäinen”.²¹ Viisi vuotta myöhemmin perheellä ei ollut edes mökkiä. Säätykierto kulki Tuomas Rönkön ja Riikka Korhosen tapauksessa nopeasti alaspäin. Talonpoikaissukuun syntynyt Tuomas Rönkkö oli itse ollut Iisalmen Lappetelän kylässä torpparina, eli vuokraviljelijänä, mutta joutui luopumaan torpasta ja päätyi perheineen ensin mäkitupalaiseksi ja lopulta tilattomaksi.²² Paikallisesti kutsuttuna heistä tuli loisia ja seurakunnan kirjoissa heidät siirrettiin niin sanottuun loisten rippikirjaan.²³

Iisalmen pitäjän, eli Iisalmen maalaiskunnan, maataloudesta pääasiallisen toimeentulonsa saavasta väestöstä vain murto-osa omisti maata. Torppareidenkaan määrä ei ollut valtakunnan mitataavassa katsottuna kovin suuri. Sitä vastoin ”loisten”, eli omaa maata ja asumusta vailla olevien määrä oli niin korkea, että papiston taholta katsottiin loisten muodostuneen ”pitäjän pahaksi painajaiseksi.”²⁴ Loisten, tai ”irtaimen väen”, kuten aikalaisnimitys kuului, elämää leimasi kausityöttömyys, heikko ansiotaso ja asunnottomuus. He yöpyivät talojen nurkissa, saunoissa tai muussa vastaavassa paikassa. Yösijan ja ruokaa he saivat erilaisia tilapäistöitä vastaan. Kuopion läänissä asunnottomista oli perheellisiä yli kaksi kertaa enemmän kuin maassa keskimäärin.²⁵

1880-luvulla Kansantaloudellinen yhdistys kokosi kenraalikuvernöörin rahoittamana *Tutkimuksia taloudellisista oloista Suomen maaseudulla* -nimisen teossarjan, joka toteutettiin

---

²⁰ Syntyneet 1873–1888; Lastenkirja 1871–1900; Lastenkirjat 1891–1900: loisten lapset. Iisalmen maaseurakunta. Kansallisarkisto (KA). Itä-Suomessa sukunimi oli kirjaimellisesti oman suvun nimi. Isältä lapsille periytyvä sukunimi säilyi naisellakin koko elämän ajan. Kts. esim. Paikkala 2004, 67, 110.

²¹ Lilius 1888, 9.

²² Henkikirja 1887–1887 (K:111), jakso 57; Henkikirja 1892–1892 (K:130), jakso 545: Lappetelä; Henkikirja 1900–1900 (K:169), jakso 103; Henkikirja 1902–1902 (K:181), jakso 82, sivu 81: Iisalmen pitäjä: Lappetelä 17–19. Kuopion läänin henkikirjat. KA.

²³ Rippikirja 1881–1900. Lappetelä n:o 17, Loisten rippikirja sivu 262. Iisalmen maaseurakunta. KA.

²⁴ Rissanen 1927, 438, 442–443. Esimerkiksi vuonna 1890 Iisalmen maalaiskunnassa oli kaiken kaikkiaan 19 389 henkeä. Loisten osuus tästä oli 3767 henkilöä, eli 19,4 prosenttia.

²⁵ Wirilander 2008, 110–112. Valtakunnan tasolla oli asunnottomista perheellisiä vuonna 1901 20,1 %, kun Kuopion läänissä luku oli 45,2 %. Perheellisten oli naimattomia huomattavasti vaikeampi lähteä työnhakuun tilaisuuden tarjoutuessa.

ylioppilaiden tekeminä kenttätutkimuksina. Yhtenä sarjan kokoajista toimi Aksel Lilius.²⁶ Liliuksen lapinlahtelaisesta mäkitupalaisperheestä ja pohjoiskarjalaisesta joutolaisperheestä tekemä kenttätutkimus avaa ainutlaatuisen näkökulman 1880-luvun itäsuomalaiseen köyhälistöelämään. Liliuksen esimerkkinä käyttämä tyypillinen pohjoissavolainen mökkiläisperhe oli Iisalmen maalaiskunnan naapuripitäjästä. Täten voi olettaa, etteivät kyseisen mökkiläisperheen asuinolot kovin paljon poikenneet muutaman kymmenen kilometrin päässä asuneen Tuomas Rönkön perheen vastaavista oloista.

Savolainen mäkitupa oli Aksel Liliuksen kuvauksen mukaan tavallisesti pieni ja yksinkertainen yhden huoneen ”tupa, jonka edessä on vähäinen aitta, etehisellä tupaan yhdistettynä. Nämä rakennukset eivät näytä miltään, eivätkä paljoa maksakaan”. Ne oli usein valmistettu ”korjailemalla vanhasta ulkokuoneesta.”²⁷ Savupirtti oli hyvin tyypillinen asumismuoto Ylä-Savon sivukylillä vielä 1800-luvun lopulla,²⁸ joten todennäköisesti myös Tuomas Rönkkö perheineen asui ”haikutuvassa” eli savupirtissä, sekä mökkiläisenä että toisten nurkissa asuvana loisena.

Aksel Lilius kiinnitti huomiota eri väestöryhmien vaatetukseen. Hänen mukaansa torpparilla oli erikseen joitakin vaatekappaleita vain kirkossakäyntiä tai juhlia varten. Mäkitupalaisilla vaatetus oli jo huomattavasti puutteellisempi, vaikka ”he voivat kuitenkin edes pyhäksi saada ehjän paidan ja kulumattoman muun verhon yllensä.” Loisilla ei ollut hänen kuvauksensa mukaan edes tarpeellisia vaatteita.²⁹

Liliuksen omakohtaiset huomiot loisten tilanteesta erosivat aikakauden porvarillisista käsityksistä, joissa köyhyyden todellisina syinä pidettiin laiskuutta ja taitamattomuutta. Erityisesti Savon loisia eli irtainta väestöä syytettiin laiskuudesta, uuninpankolla makoilusta ja ammatillisesta kerjuusta samoin kuin liiallisten palkkojen vaatimisesta, ”ylöllisestä elämästä” ja säästämättömyydestä. Irtaimen väestön ongelman ratkaisuksi esitettiin tavallisimmin ensisijaisesti maanvuokrausta, eli omaa torppaa.³⁰ Lilius tiesi nämä vaatimukset ja esitti käytännöllisen laskelman siitä, kuinka paljon varoja uudistorpan perustaminen vaatisi. Hän näki, ettei äärimmäisessä köyhyydessä eläneillä loisilla, jotka useimmiten elivät talven yli joko kerjäten, väisävun turvin tai velaksi seuraavan kesän työtuloja vastaan, ollut mitään mahdollisuutta säästää heidän näkökulmastaan tähtitieteellistä torpan hintaa.³¹ Irtolaisuutta Itä-Suomessa 1800-

---

²⁶ Stark 2011, 276–277; Haapala 2003, 163; Lilius 1888, 3.

²⁷ Lilius 1888, 21.

²⁸ Wirilander 2008, 137.

²⁹ Lilius 1888, 15.

³⁰ Suometar 24.11.1848, nro 47, s. 2–3; Uusi Suometar 29.12.1895, nro 302, s. 2

³¹ Lilius 1888, 25–27, 48–49.

luvun loppupuolella tutkinut Päivi Pukero toteaaakin väitöskirjassaan, että elinikäinen ja ylisukupolvinen köyhyys oli leimallista Kuopion läänin tilattomalle väestölle, joista vain harva pystyi nousemaan sosiaalisessa asemassa ylöspäin.³²

Kansakouluun

Maalaiskunnissa niin sanottuina alemmina kansakouluina toimivat seurakunnan järjestämät kiertokoulut. Kansakouluun pääsyn alaikäraja oli 9–10 vuotta, eikä kansakoulun tehtävänä ollut alkeisopetus, sillä vuonna 1866 annetun kansakouluasetuksen mukaisesti ”kansakoulun alhaisempaan luokkaan tahi osastoon pyrkijän pitää osaaman puhtaasti sisältä lukea ja niin paljon taitaman kristillisyydenoppia, kuin sitä kodissa tahi lastenkoulussa oppia pitää”.³³

Iisalmen pitäjän ensimmäinen kansakoulu aloitti toimintansa kirkonkylässä vuonna 1877.³⁴ Kirkonkylä oli kuitenkin noin 30 kilometrin päässä Hanna Rannan lapsuusmaisemista, Lappetelän ja Pörsänmäen kylistä. Näissä vierekkäin sijaitsevissa kylissä alettiin puuhata yhteistä kansakoulua jo 1890-luvun alussa, mutta vasta tammikuun lopussa 1896 koulunpito vihdoin alkoi erään talon asuinhuoneissa.³⁵

Hanna Ranta aloitti Pörsänmäen ”ylhäisemmässä seka-kansakoulussa” kevätlukukaudella 1897, jolloin koululla oli jo oma, joskin viimeistelemätön rakennus. Ranta oli erittäin todennäköisesti käynyt seurakunnan kiertokoulua, sillä ensimmäisen lukukauden todistuksen parhaat arvosanat olivat uskonnossa (10) ja sisäluvussa (9). Kotoa saatu lukuopetus tuskin hänen tapauksessaan olisi taannut riittävät kansakouluvalmiudet, sillä sekä isä-Tuomaan että äiti-Riikan luku- ja kristinopintaito oli kinkereillä määritelty heikoksi. Lukuaineet sekä laskento olivat Hanna Rannalle ensimmäisenä kansakoulukeväänä selvästi hankalia, mutta koulusta poissaoloja ei juurikaan ollut koko kouluaikana. Lukuvuoden 1897–98 keskiarvo oli jo 8,1 ja viimeisenä kouluvuonna 1899–1900 hän oli osastonsa paras 8,9 keskiarvolla.³⁶

Kaikista Iisalmen pitäjän kouluikäisistä ei vuonna 1906 tehdyn tilaston mukaan käynyt koulua kuin 15 prosenttia.³⁷ Päästötodistuksen saaminen oli vielä kouluunmenoa harvinaisempaa, sillä etenkin kaikkien työpanosta vaativat kevät- ja syystyöt maataloudessa aiheuttivat sen, että moni

---

³² Pukero 2009, 39.

³³ ”Kiertokoulun tehtävä” Kansakoulun lehti: kasvatusopillinen aikakauskirja kodille ja koululle 15.08.1900, nro 15–16, s. 11; Kansakouluun pääsyn virallinen alaikäraja oli vuonna 1893 laskettu kymmenestä yhdeksään vuoteen. Käytännössä tästä joustettiin hyvinkin paljon. Wirilander 2008, 447.

³⁴ Rissanen 1927, 513.

³⁵ Uusi Savo 16.01.1896 nro 7, s. 3; Uusi Savo 06.02.1896 nro 16, s. 3.

³⁶ Nimi- ja arvostelukirjat 1896–1926 XIII/A:9. Pörsänmäen kansakoulu Bc:1. IKA; Rippikirja 1881–1900. Lappetelä n:o 17, Loisten rippikirja sivu 262. Iisalmen maaseurakunta. KA.

³⁷ Wirilander 2008, 448.

lapsi tuli kouluun kesken syyslukukauden ja lähti ennen kevätlukukauden loppua.³⁸ Tämä näkyi selkeästi myös Pörsänmäen kansakoulun tiedoissa. Runsaat poissaolot ja luokalle jääminen oli yleistä. Etenkin poikien kohdalla toistui opettajan merkintä ”ei ollut koulussa kevätlukukaudella”. Hanna Rannan kanssa yhtä aikaa aloitti koulunkäynnin hieman yli 40 oppilasta, joista kolmen vuoden kuluttua oli jäljellä enää kymmenen, kahdeksan tyttöä ja kaksi poikaa.³⁹ Kun ottaa huomioon Hanna Rannan perhetaustan, sekä hänen kouluun pääsyään että erinomaista koulumenestystään voi pitää todella poikkeuksellisena.

Rannan kouluaikana kansakoulu oli maksullinen, mutta vähävaraisten perheiden oppilaita tuettiin esimerkiksi lukukausimaksuista tai koulutarvikemaksuista vapauttamalla, vaate- ja kenkäavustuksilla tai apurahoilla.⁴⁰ Avustamisen tavat vaihtelivat kunta- ja koulupiirikohtaisesti, eikä asiasta ole Iisalmen maalaiskunnan tai Pörsänmäen koulupiirin osalta tietoa. On kuitenkin oletettavaa, että Hanna Ranta sai avustusta koulunkäyntiinsä, sillä hänen varattomilla vanhemmiltaan ei koulumaksuihin olisi ollut varaa. Hanna Rannan todella vähäiset poissaolot koulusta ja erinomainen koulumenestys antavat myös viitteitä siihen, että hän sai avustusta koulunkäyntiinsä niin paljon, ettei hänen työpanostaan perheessä katsottu toimeentulon kannalta välttämättömäksi.⁴¹ Myös se, ettei Pörsänmäen koulusta säilyneissä arkistoissa ollut mainintaa kenestäkään muusta saman perheen lapsista, antaa aihetta olettaa Hanna Rannan saaneen tukea koulunkäynnilleen perheen ulkopuolelta.

1.2 Kuopioon palvelukseen pestautuminen

Patriarkaalisessa kulttuurissa talon isännälle oli perinteisesti kuulunut velvollisuus koko huonekuntansa – omien perheenjäsentensä lisäksi myös palkollisten ja näiden perheenjäsenten – toimeentulon ja vanhuudenturvan järjestämiseen. Jokaisen, jolla ei ollut omaa maata tai joka ei harjoittanut esimerkiksi käsityöammattia tai muuta elinkeinoa, tuli pestautua palvelukseen aina vuodeksi kerrallaan.⁴² Tämän niin sanotun palveluspakon alkuperäinen tarkoitus oli ollut turvata maatalouden työvoiman saanti. Ilman palveluspaikkaa ollut tilaton luettiin irtolaiseksi, ja irtolaisuus itsessään oli rangaistava olotila aina vuoteen 1865 saakka.⁴³

---

³⁸ Stark 2011, 104; Wirilander 2008, 453.

³⁹ Nimi- ja arvostelukirjat 1896–1926 XIII/A:9. Pörsänmäen kansakoulu Bc:1. Iisalmen kaupunginarkisto (IKA)

⁴⁰ Lipponen 2006, 313–314.

⁴¹ Stark 2011, 105, 120. Palkollisten ja mökkiläisten lapset aloittivat työnteon yleensä 11-12 -vuotiaina, usein ruokaa vastaan. Köyhyydessä eläville perheille lapsen työnteon aloitus oli suuri taloudellinen helpotus.

⁴² Stark 2011, 100–101; Pukero 2009, 37.

⁴³ Pukero 2009, 34, 37.

Suuret nälkävuodet (1865–68) pakottivat päättäjät laajentamaan Suomen vahvasti metsä- ja maatalouteen nojannutta elinkeinopohjaa, jolloin teollisuutta alettiin suosia. Teollisuus puolestaan tarvitsi työvoimaa, minkä seurauksena uusittiin elinkeino- ja muuttovapaussäädökset. Tämän uudenlaisen liberalistisen talouspolitiikan seurauksena työvoima pääsi liikkumaan.⁴⁴ Vuonna 1879 toteutetun vaivashoitoasetuksen uudistuksen ja vuoden 1883 irtolaisasetuksen pohjana olivat myös elinkeinoelämän tarpeet, mutta samalla myös köyhäinhoidon menojen karsiminen. Tuolloisten näkemysten mukaan rikollisuus ja irtolaisuus poistuisi, mikäli kaikilla olisi mahdollisuus elättää itsensä rehellisellä työllä.⁴⁵ Nämä lainsäädännön muutokset olivat Rannan kohdalla erittäin merkittäviä, sillä ilman niitä hän ei olisi voinut irtolaisperheen lapsena laillisesti hakea palveluspaikkaa mistään muualta kuin kotiseudultaan.

Vanhan merkantilistisen lainsäädännön purkaututtua Suomessa siirryttiin hyvin lyhyessä ajassa täysin vapaisiin ja säätelemättömiin työmarkkinoihin. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, ettei irtisanomissuojaa, vähimmäispalkkoja tai työaika rajoituksia ollut lainkaan. Tämä vapaan kapitalismin, säätelemättömyyden aika, kesti vuodesta 1879 vuoteen 1917.⁴⁶

Vapaat työmarkkinat eivät kuitenkaan koskeneet kaikkia, sillä vuosipalkolliset, eli piijat ja rennit sekä kotitaloustyöntekijät pysyivät käytännössä palveluspakon alaisina, koska heitä sitoi työnantajaansa määrääjäksi tehty sopimus. Tämä sopimus oli maaseudulla vuoden ja kaupungissa vähintään puolen vuoden mittainen.⁴⁷ Patriarkaalisuuskaan ei lainsäädännöstä poistunut, sillä vuoden 1879 elinkeinoasetuksenkin mukaan työnantajan tuli: ”isällisesti valvoa, että hänen talossaan ja ruoassaan olevat apulaiset, työntekijät ja oppilaiset, etenkin alaikäiset, pysyvät jumalanpalvelossa, säädyllisyydessä ja hyvissä tavoissa sekä saavat terveellisen asunnon, niin myös sopivan ja riittävän ravinnon.”⁴⁸

Pestuu

Kun Helsingissä 1900-luvun alussa työpaikkoja välitettiin ammattimaisesti, erilaisten yksityisten työnvälittäjien toimesta,⁴⁹ oltiin itäisessä Suomessa vielä palkollisten värväämisen osalta syksyisin järjestetyn, niin sanotun pestuun varassa.⁵⁰ Kuopiossa pestuutapahtuma oli ajoitettu syysmarkkinoiden yhteyteen. Tällöin pestattiin maataloustyöväen lisäksi myös Kuopion

---

⁴⁴ Lähteenmäki 2000, 17.

⁴⁵ Pukero 2009, 116.

⁴⁶ Rahikainen 2001b, 24–25.

⁴⁷ Haapala 1992, 229–230; Nummela 1989, 191.

⁴⁸ Suomen asetuskokoelma 12/1879, 14.

⁴⁹ Sulkunen 1989, 26.

⁵⁰ Palkkaussäntö 1865, 3. luku: Palkkausajasta, 20§.

kaupunkilaisten tarvitsema palvelusväki.⁵¹ Suorastaan kansanhuviksi muodostuneita pestuumarkkinoita arvosteltiin laajasti aikakauden lehdissä. Erityisen ankaraa kritiikki oli työväenlehdissä, joissa pestuumarkkinoita verrattiin jopa orjamarkkinoihin.⁵²

Mieleisensä palkollisen löydettyään isäntä otti pestin vakuudeksi palkolliselta niin sanotun päästökirjan ja antoi tälle pestuurahan. Varsinainen palkanmaksu tapahtui vasta, kun vuoden palvelusaika oli suoritettu ja tästä vuosipalkasta vähennettiin palvelijan mahdollisesti isännälleen aiheuttamat vahingot.⁵³ Itse palkan määrää ei säädelty lainkaan, sillä: ”Asianomaisten vapaasta välipuheesta ja suostumuksesta riippukoon, kuinka paljo ja mitä palkolliselle on palkaksi annettava.”⁵⁴ Käytännössä esimerkiksi Savossa piian koko vuoden rahallinen palkka oli keskimäärin 50–60 markkaa, minkä lisäksi annettiin pestuun yhteydessä muutama markka pestuura-haa.⁵⁵

Palvelijattareksi

Marraskuussa 1900 viisitoistavuotias Hanna Ranta haki Iisalmen maaseurakunnan kirkkoheralta muuttokirjaa, jonka tarkoituksena oli Kuopioon palvelukseen lähteminen. Jostain syystä Hanna Ranta (tuolloin vielä Johanna Rönkkö) oli seurakunnan toimesta määritelty mäkitupa-laisen tyttäreksi, vaikka hänen samaan aikaan naapuripaikkakunnalle, Lapinlahdelle, rengiksi lähtevä isoveljensä Antti Rönkkö merkittiinkin loisen pojaksi. Muutto ei ollut kummallekaan perheen lapsista ensimmäinen. Niin Hanna kuin Antti Rönkkökin olivat jo olleet palveluksessa vähintään yhdellä oman pitäjän talollisella.⁵⁶ Seurakunnan antama muuttokirja oli tärkeä osa väestökirjanpitoa, minkä lisäksi muuttokirjojen avulla pyrittiin kontrolloimaan kuntien vaivaihoidon tarvetta; paikkakunnille ei haluttu vastaanottaa toisten paikkakuntien työtä vailla olevia köyhiä.⁵⁷

Miina Sillanpään elämää tutkinut Irma Sulkunen on kuvannut työläisnaisten sosiaalisen taustan olleen lähes poikkeuksetta maaseudun tilaton tai torppariväestö. Juuri tämä väestönosa lähti laajamittaisesti liikkeelle 1900-luvun taitteessa. Tämä liikkeellelähtö tapahtui sekä omien

---

⁵¹ Nummela 1989, 100.

⁵² Kritiikistä esim. Mikkelin Sanomat 22.08.1888, nro 67, s. 3; Uusi Suometar 15.09.1900, nro 233, s. 5; Pohjois-Savo 22.09.1905, nro 106, s. 3; Kansan Lehti 19.09.1899, nro 84, s. 2.

⁵³ Palkkaussääntö 1865, 5. luku: Pestistä, 34§–37§, 6. luku: Palkollisen palkasta, 41§. Päästökirjaan tuli merkitä palveluksessa oloaika, arvio palkollisen suoriutumisesta sekä tieto siitä, mistä ajasta lähtien palkollinen oli vapaa toisen palvelukseen. Ilman päästökirjaa palkollista ei saanut palkata.

⁵⁴ Palkkaussääntö 1865, 6. luku: Palkollisen palkasta, 40§.

⁵⁵ Rahikainen 2001b, 19; Uusi Savo 19.09.1893, nro 108, s. 2.

⁵⁶ Muuttokirjat 1891–1903. Iisalmen maaseurakunta. KA; kts. myös ”Kirkollisia ilmoituksia”, Salmetar 3.11.1900, s. 1.

⁵⁷ Einonen, ym. 2016.

oikeuksien vaatimisena että konkreettisena muuttoliikkeenä työn ja paremman toimeentulon takia. Miehet suuntasivat siirtolaisiksi Amerikkaan, joskin Itä-Suomesta huomattava osa muuttovirrasta kulki Pietariin ja muualle Venäjälle. Suomen sisäisessä muuttoliikkeessä sitä vastoin naisilla oli tuona aikakautena ylivoima. Maaseudun tilattomien tai torppareiden tyttärille piiaksi pestautuminen oli useimmiten ensimmäinen - ja usein ainoa - mahdollisuus pyrkiä elämässä eteenpäin.⁵⁸ Hanna Rannan elämä ei tee tässä suhteessa mitään poikkeusta. Tilattoman tyttärestä tuli palkollinen.

Palvelusväki oli sääty-yhteiskunnassa ollut merkittävä sosiaalisen statuksen mittari, sillä palkollisista määrätyn erillisveron olivat pystyneet yleensä maksamaan vain varakkaat. Elinkeino- vapaus sekä muuttorajoitusten ja laillisen suojelun poistaminen olivat 1800-luvun lopulla aikaansaaneet uudenlaisen, palkollissäännöstä vapaan, ammattitaitoisen palkkatyöväestön syntymisen. Samalla palvelijan ammatista tuli sosiaaliselta statukseltaan aikansa aliarvostetuimpia.⁵⁹

Maaseudulta tulleet nuoret varattomat tytöt päätyivät palvelijattariksi, koska työ ei edellyttänyt ammattitutkintoa ja käsitti naisille luontaisesti mielletyt taloustyöt. Suurin syy maaseudulta tulleiden tilattomien tai torpparien tyttärien päättymiseen palkollisiksi oli usein kuitenkin varojen puute: he eivät voineet hakeutua esimerkiksi tehdastyöhön, koska heillä ei ollut rahaa elää edes ensimmäiseen palkkaan asti.⁶⁰

Kasvava kaupunki

Hanna Rannan tavoin moni muukin savolainen suuntasi läänin koko ajan kasvavaan pääkaupunkiin. Kuopio oli vuonna 1900 noin 11 000 asukkaan kaupunki ja asukasluku kasvoi vuodessa miltei kymmenen prosenttia.⁶¹ Kuopio tarjosi savupirtin kasvatille varmasti paljon ihmeteltävää, sillä kaupungissa oli esimerkiksi sähköllä toimivat katuvalot ja keskikaupungilla jopa jalkakäytäviä. Puhelinylväätkin olivat jo vakiintunut osa kaupunkikuvaa, ja Kuopion puhelintiheys oli miltei kaksinkertainen Helsinkiin ja Viipuriin verrattuna. Toisaalta suurin osa kaupungin kaduista oli etenkin keväisin ja syksyisin hyvin huonossa kunnossa. Kaupunkilaisilla oli myös karjaa, ja vaikka kaupungin poliisijärjestys oli kieltänyt kaduilla laiduntamisen, saattoi kadulla kävellessään törmätä hevosen tai lehmän lantaan.⁶²

---

⁵⁸ Sulkunen 1989, 20–21.

⁵⁹ Sulkunen 1989, 27.

⁶⁰ Uusitalo 2014, 57.

⁶¹ Nummela 1989, 31,36.

⁶² Nummela 1989, 118, 120, 125, 167–168.

Hyvin todennäköisesti Hanna Ranta joutui monien muiden kaupunkiin palkollispestin ottaneiden maalaistytöjen tavoin kovaan kouluun, jossa oli nopeasti opittava uudet käyttäytymistavat, ruokailutavat ja kokonaan uudenlainen taloudenhoito. Palvelijan tuli oppia ja omaksua palvelusperheensä maailmankatsomus, elämäntapa ja arvomaailma. Tämä tuli kuitenkin tapahtua kunnioittavasti, nöyrästi ja vaatimattomasti oma alamaisuus koko ajan tiedostaen.⁶³

Herrasväen taloudessa ei juurikaan ollut sellaista tehtävää, johon palvelijaa ei olisi tarvittu, sillä säätyläisperheissä rouva tai tyttäret eivät yleensä osallistuneet taloustöihin. Piika, joka kaupunkiympäristössä kantoi nimeä palvelijatar, sytytti tulen aamuisin keittiön lieteen ja huoneiden kakluuneihin, valmisti ja tarjoili ruoat, siivosi, pesi, kantoi ostoksia ja hoiti lapsia vuorokauden ympäri.⁶⁴ Maaseutu- ja kaupunkitalouksien työtehtävät eivät poikenneet toisistaan niin paljon, kuin nykyisin voisi ajatella: kaupungeissakin toimitettiin syysteurastukset, kehrättiin, kudottiin ja valmistettiin kynttilöitä ynnä muuta taloudessa tarpeellista.⁶⁵

Kovin pitkään Hanna Ranta ei Kuopiossa asunut, sillä tammikuun alussa 1903 hän muutti Kuopiosta Helsinkiin. Tällä kertaa muuttokirjassa oli tittelinä ”palvelijatar”.⁶⁶ Juuri palvelijatar-titteli kuvaa hänen työskennelleen jossain säätyläisperheessä, sillä 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa herrasväen piirissä alettiin piika-sana nähdä epäsopivana herrasväen naispalkollisista puhuttaessa, ja näin tilalle syntyi uudissana palvelijatar.⁶⁷

Vuonna 1900 Hanna Rannan muuttaessa Iisalmesta Kuopioon ainoana julkisena kulkuneuvona oli ollut höyrylaiva, sillä Kuopio–Iisalmi-rataosuus avattiin liikenteelle vasta vuonna 1902. Kuopioon sitä vastoin rautatieyhteys oli saatu jo vuonna 1889. Vuosisadan alussa Savon radalla liikennöivän junan keskimääräinen nopeus oli kesällä 32–35 km tunnissa, ja talvellakin 30 km tunnissa. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että esimerkiksi Kuopiosta Helsinkiin pystyi matkustamaan vajassa vuorokaudessa siten, että ensin matkustettiin yhdellä junavuorolla Kouvolaan, mistä sitten kolmen ja puolen tunnin odottelun jälkeen jatkettiin Pietarista tulevalle junalle Helsinkiin. Kokonaismatka-aika jäi alle vuorokauteen, mikä aikalaisille oli todella nopeaa.⁶⁸ Junalippu kolmannessa luokassa Kuopiosta Helsinkiin maksoi 12 markkaa 85 penniä, kolmannen luokan makuusijaan oikeuttava lippu maksoi kaksi markkaa lisää.⁶⁹ Helsinkiin matkanneen

---

⁶³ Sulkunen 1989, 22–23.

⁶⁴ Rahikainen 2001a, 121.

⁶⁵ Sulkunen 1989, 27.

⁶⁶ ” Kirkollisia ilmoituksia”. Uusi Savo 22.1.1903, s. 1.

⁶⁷ Rahikainen 2006, 29.

⁶⁸ H. Wirilander 2008, 310–311, 319–321.

⁶⁹ Turisti 01.01.1903, nro 6, s. 24.

Rannan junamatka maksoi näin ollen noin viidesosan piian keskimääräisestä vuosipalkasta Savossa.

1.3 Helsinkiläinen kauppa-apulainen

Hanna Rannan alkuajoista Helsingissä ei ole tietoa, mutta ainakin vuonna 1905 hän työskenteli kauppa-apulaisena, sillä syksyllä 1905 ilmestyneen osoite- ja ammattikalenterin mukaan ”neiti, kauppa-apulainen” Hanna Rönkkö asui osoitteessa Hallituskatu 15.⁷⁰ Yli tuhatsivuiseen osoitekalenteriin nimen saaminen oli konkreettinen merkki sosiaalisen statuksen noususta, sillä muun muassa palkolliset eivät siihen päässeet. Kalenteriin oli merkitty vain noin kolmasosa pääkaupungin asukkaista.⁷¹

Ennen 1879 säädettyä elinkeinovapauslakia kaupan alan ammatit olivat olleet hyvin miesvaltaisia. 1800-luvun lopulla alan palkka- ja henkilöstöpolitiikka koki suuren kulttuurisen ja sosiaalisen murroksen, kun elitistisestä vähittäiskaupasta tuli koko kansan kauppaa ja alalle tuli pienen ajan kuluessa tuhansia vähittäiskauppiaita. Uusi tilanne tarkoitti kiihtyvää kilpailua, joka heijastui palkkaukseen siten, että kauppiaat palkkasivat yhä enemmän nuoria, naimattomia naisia. Halpaa työvoimaa olikin tarjolla jopa ylitarjonnaksi asti. Vähittäiskaupassa suosittiin naistyöntekijöitä pienempien palkkakustannuksien lisäksi myös siksi, että heidät miellettiin nopeammiksi, ystävällisemmiksi ja rahojen kanssa täsmällisemmiksi kuin miehet. Kansakoulun käyneet naiset, jotka tulivat maalta kaupunkiin, mielsivät työn kaupassa paljon vetovoimaisemmaksi kuin palvelijattaren tai kotiapulaisen työn. Suurin osa 1900-luvun alun helsinkiläisliikkeiden myyjättäristä olikin Hanna Rannan tavoin entisiä, kansakoulun käyneitä palvelijattaria.⁷²

Kauppiaat suosivat 1900-luvun alussa naistyöntekijöitä myös sen vuoksi, että työ sisälsi varsinaisen myymälätyön lisäksi usein myös taloustöitä ja lastenhoitoa työnantajan taloudessa. Naimattomat naispuoliset kauppa-apulaiset asuivat yleensä kauppiaan luona, mikä mahdollisti taloustöiden ja lastenhoidon lisäksi työntekijän elämän kaikinpuolisen valvomisen. Naismyyjän työ oli siis hyvinkin lähellä kotiapulaisen työtä.⁷³ Naiset itse arvostivat kaupan alan työtä, vaikkei myymälätyö tarkoittanutkaan kotitaloustyöhön verrattuna suurempaa palkkaa tai pienempää työtaakkaa. Työvoiman ylitarjonta takasi sen, että kun naiset valloittivat kaupan alan

---

⁷⁰ Adress- och yrkeskalender för Helsingfors jämte förorter 1905–06, 517.

⁷¹ Adress- och yrkeskalender för Helsingfors jämte förorter 1904, 1010. Palkollisten lisäksi alaikäiset sekä sotamiehet eivät saaneet nimeään kalenteriin.

⁷² Hentilä 2001, 161–165.

⁷³ Hentilä 1999, 75; Hentilä 2001, 165.

työpaikat, alan palkkataso laski. Helsinkiin muuttaneet naimattomat naiset suostuivat työhön jopa pelkällä asunto- ja ruokapalkalla, täysin ilman rahapalkkaa.⁷⁴

Asuminen työpaikan yhteydessä oli palvelualoilla yleistä 1900-luvun alussa. Lisäksi eri perusteiden naisille ja miehille maksettavat palkat olivat itsestäänselvyys kaikilla aloilla. Naisten palkka oli yleisesti noin kaksi kolmasosaa miesten palkoista. Naisten tullessa kaupan alalle miesmyyjät katsoivatkin, etteivät he enää pystyneet elättämään perheitään naisten polkiessa palkkoja. Vuonna 1907 miesmyyjien ammattiosasto ehdotti tämän vuoksi naisille samaa palkkatasoa kuin miehille. Kauppiain puolelta tämä tyrmättiin.⁷⁵

Vuosina 1907–08 kerätyn ja *Kauppaliedessä* toukokuussa 1909 julkaistun virallisen tilaston mukaan kauppa-apulaisten keskimääräinen työaika oli 10 tuntia. Etenkin pienissä ja naisvaltaisissa, aamulla aikaisin avattavissa maito- ja leipäkaupoissa työaika saattoi kuitenkin olla jopa 15 tuntia. Yli puolella kauppa-apulaisista ei ollut edes irtisanomisaikaa. Naispuolisista konttori- ja kauppa-apulaisista naimattomia oli 93,6 prosenttia ja miehistäkin yli 70 prosenttia, mikä ”lienee seurauksena siitä, että miestenkin palkat ovat tällä alalla sangen niukat.” Miespuolisten kauppa-apulaisten palkka oli keskimäärin 111 mk kuukaudessa ja naisilla keskimäärin 74 mk. Helsingissä tosin lähes 40 prosenttia naispuolisista kauppa-apulaisista ansaitsi korkeintaan 60 mk kuukaudessa, joka ”tuntuu kovin alhaiselta katsoen siihenkin, että heille sentään esim. pukuihin nähden asetetaan jotenkin suuria vaatimuksia.”⁷⁶

Merkantilistisen talouspolitiikan mukaisesti työnantaja määritteli työehdot, palkan ja ylöspidon arvon. Työnantajille tehdyissä tiedusteluissa ylöspidon eli käytännössä yösijan arvo määriteltiin 50 markan arvoiseksi, mikä sai tilastoissa kaupan alan palkat näyttämään korkeilta. Kun tällainen niin sanottu sekapalkka muutettiin tilastollisesti rahapalkaksi, myymälätyö näytti naisten osalta erittäin hyväpalkkaiselta, vaikka varsinainen rahapalkka saattoi olla vain viisi markkaa kuukaudessa.⁷⁷

Palkkaa suurempi houkutin alalle olikin varmasti sosiaalisen arvostuksen nousu. Kauppa-apulaiseksi pääsystä työläisnaista alettiin nimittäin työläistenkin piirissä kutsua kunnioittavasti neidiksi tai rouvaksi. Kaupan alan työntekijän tuli asua työväestöstä erillään ja pukeutua arvonsa mukaisesti eli pukeutumisellaan erottautua työväestöstä.⁷⁸ Erottautuminen ei kuitenkaan

---

⁷⁴ Hentilä 2001, 164, 168–179.

⁷⁵ Hentilä 2001, 170–172.

⁷⁶ ”Suomen konttori- ja kauppa-apulaisten olot”. *Kauppaliedhe* 19.05.1909, nro 20, s. 5–6.

⁷⁷ Hentilä 1999, 74–77

⁷⁸ Hentilä 1999, 46, 83; Uusitalo 2014, 91.

saanut mennä liiallisuuksiin. Naispuolisten kauppa-apulaisten yleistä pahetta, liian hienosti pu-
keutumista, paheksuttiin niin porvari- kuin työläislehdissäkin:

*Tavallisesti on totuttu pitämään kauppa-apulaisia jonakin herrasluokkana, jonka asemaa sopii kadehtiakin. Ja onhan, totta kyllä, useita näennäisiä syitä, jotka tukevat tätä luuloa. Käyväthän kauppa-apulaiset useasti hienosti puetuissa, ja tekeytyväthän he monesti ”herrasmaisiksi”. Ja mikä asiassa vaikuttavinta, luulevat kauppa-apulaiset itsekkin olevansa herrasluokkaan kuuluvia, eivätkö ollenkaan verrattavissakaan työkansaansa.*⁷⁹

Reilu sata vuotta sitten vaatteet olivat tärkeä sosiaalisen statuksen merkki. Lilius mainitsi tutkimuksessaan, ettei loisilla ollut edes tarpeellisia vaatteita.⁸⁰ Hanna Rannan sosiaalisen statuksen nousu näkyi vaatteissa hyvin konkreettisesti: lapsuudessa vaatteita oli riittämättömästi ja nekin huonokuntoisia. Hänen siirryttyään palkolliseksi vaatteet olivat patriarkaalisen käytännön mukaisesti isäntäväen antamia. Kauppa-apulaisena hän saattoi todennäköisesti ensimmäistä kertaa vaikuttaa itse omiin vaatevalintoihinsa.

Rantaan voi nähdäkseni soveltaa 1800-luvun Englantia tutkineen Vivienne Richmondin huomioita vaatteiden (tai niiden puutteen) aiheuttamasta häpeällisyydestä ja toisaalta vaatteiden kautta määrittelystä yksilön kunniallisuudesta. Vaatetus tarjosi Richmondin mukaan mahdollisuuden muun muassa salata tai korostaa identiteettiä. Vaatteiden kautta voitiin määrittellä, kuuluuko yksilö yhteisöön vai sen ulkopuolelle. Sääty-yhteiskunnassa vaatetus oli suoraan verrannollinen sosiaaliseen statukseen.⁸¹ Kokemansa luokkanousun Ranta ilmaisi ulkonaisesti vaatteilla ja ”herraskaisilta” näyttävistä vaatteista tuli eräs Rannan tavaramerkki. Pukeutumisellaan Ranta todennäköisesti myös peitti häpeälliseksi kokemaansa lapsuuden ja nuoruuden sosiaalista statusta.

Hallituskatu 15

Hanna Rannan osoitteeksi merkitty Hallituskatu 15 oli 1900-luvun alussa kolmikerroksinen asuin- ja liikerakennus Helsingin Kluuvissa, nykyisen Yliopistokadun ja Vuorikadun kulmauksessa.⁸² Koko kiinteistön omisti leskirouva Amanda Holm ja hänen vuokralaisinaan olleet asukkaat olivat osoite- ja ammattikalenteriin merkittyjen tietojen perusteella hyvin toimeentulevaa, pääosin ruotsinkielistä väkeä.⁸³ Ainut myymälä kyseisessä kiinteistössä oli tuohon aikaan Otto

⁷⁹ Työläinen 26.03.1907, nro 20, s. 1; Kts. myös Koti ja yhteiskunta 15.02.1910, nro 2, s. 9.

⁸⁰ Lilius 1888, 15.

⁸¹ Richmond 2013, 13–14, 121–122.

⁸² Hallituskadun nimi muutettiin Yliopistokaduksi vuonna 1995. Norppa 2019, 285.

⁸³ Adress- och yrkeskalender för Helsingfors jämte förorter 1905–06, 52, 68, 158, 215, 217; Adress- och yrkeskalender för Helsingfors jämte förorter 1906, 92.

Virtasen ”leipuri- ja sokurileipuriliike”⁸⁴ ja kiinteistössä asui useita leipomotyöntekijöitä.⁸⁵ Palomääräysten takia leipomot sijaitsivat useimmiten kivitalossa, jollainen Hallituskatu 15 myöskin oli. Leipomon yhteydessä oli tavallisesti katutasossa ja kadunpuolella sijaitseva leipämyymälä, josta tuotteiden ulosmyynti tapahtui.⁸⁶

Hanna Rannan työpaikan selvittämiseen ei tämän tutkielman puitteissa ole mahdollisuutta, mutta Marjaliisa Hentilän kaupan alan työntekijöitä koskevan väitöstutkimuksen perusteella voi olettaa Hanna Rannan työskennelleen nimenomaan samassa talossa, missä majoittui. Tällöin hänen työpaikkansa olisi ollut juuri edellä mainittu leipomon myymälä, jonka yhteydessä olevassa leipurimestarin asunnossa hän aikakauden tapojen mukaisesti todennäköisesti asui. Varmuutta tästä ei kuitenkaan ole.

Sinänsä mielenkiintoinen historiallinen yhteensattuma on se, että tuolloin Hallituskatu 15:ssä sijainnut rakennus purettiin muutama vuosi myöhemmin ja paikalle valmistui vuonna 1910 arkkitehti Onni Tarjanteen suunnittelema niin kutsuttu Heimolan talo, jossa Eduskunta kokoontui vuosina 1911–1930.⁸⁷ Hanna Ranta palasi siis vuonna 1917 kuopiolaisena kansanedustajana tekemään eduskuntatyötä täsmälleen samaan osoitteeseen, jossa hän reilu kymmenen vuotta aiemmin oli asunut hiljattain Helsinkiin Kuopiosta muuttaneena kauppa-apulaisena. Osoite oli sama, rakennus oli vaihtunut.

Rönköstä Rannaksi

Heinäkuun 19. päivänä vuonna 1905 Hanna Rönkön sukunimi vaihtui *Virallisessa lehdessä* julkaistun ilmoituksen myötä Rannaksi. Lehti-ilmoituksessa ei kuitenkaan ollut nimeä Rönkkö, vaan suomalaisen korvaan ruotsalaiselta kalskahtava Rönk. Hanna Rönk siis ilmoitti olevansa tästä lähtien Hanna Ranta.⁸⁸

Tapa nimenmuutoksen ilmoittamiseen *Virallisessa lehdessä* yleistyi Suomessa 1870-luvulla. 1900-luvun alussa ainakin Helsingissä seurakunta jo edellytti virallisessa lehdessä ilmoittamista ennen kuin sukunimenmuutos voitaisiin viedä kirkonkirjoihin.⁸⁹ Nimenmuutoksesta oli tapana ilmoittaa *Virallisen lehden* lisäksi sellaisessa sanomalehdessä, joka mahdollisimman laajasti

---

⁸⁴ Uusi Suometar 23.12.1903, nro 298, s. 8.

⁸⁵ Adress- och yrkeskalender för Helsingfors jämte förorter 1905–06, 266, 398, 418, 427.

⁸⁶ Uljas ja Uljas 2019, 12.

⁸⁷ Norppa 2019, 185, 285. Heimolan talo purettiin vuonna 1969.

⁸⁸ Suomalainen Virallinen Lehti 19.07.1905, no 164, s. 4.

⁸⁹ Paikkala 2004, 396.

tavoittaisi asianomaisen tuttavat. Ranta ilmoittikin nimenmuutoksestaan myös Helsingissä ilmestyneessä Työmies-lehdessä,⁹⁰ mikä kuvaa hänen orientoitumistaan työväenliikkeeseen.

Mitään selkeää syytä sukunimenmuutokseen en tämän tutkielman lähdemateriaaleista löytänyt. Todennäköisimmin Hanna Rannan nimenmuutoksen taustalla oli niin sanotun epämukavaksi mielletyn nimen muuttaminen.⁹¹ Rannan alkuperäinen sukunimi, Rönkkö, oli Helsingin alueella niin harvinainen, ettei muita samannimisiä esimerkiksi vuonna 1905 ilmestyneessä osoitekirjassa ollut lainkaan. Nimi myös sekoitettiin sukunimen Rönkä kanssa. Tämä käy ilmi verrattaessa eri vuosien osoitekalentereita.⁹²

Suomalaisilla oli mahdollisuus muuttaa nimensä oman ilmoituksen perusteella hyvinkin vapaasti aina vuoteen 1916 asti, jolloin sotatilan takia kiellettiin ”omavaltainen ristimä- ja sukunimien muuttaminen minkään syyn varjolla”.⁹³ Suomalaisen sukunimikäytännön modernisoinnista väitöskirjan tehneen Sirkka Paikkalan mukaan Virallisessa lehdessä oli vuonna 1905 kaikkiaan 870 nimenmuutosilmoitusta. Nimenmuutoksien määrä oli selkeässä kasvussa, mutta vuosien 1906–07 suureen nimenmuutosaaltoon verrattuna määrä oli vielä hyvin maltillinen.⁹⁴

---

⁹⁰ Työmies 18.07.1905, nro 162, s. 4.

⁹¹ Paikkala 2004, 422.

⁹² Adress- och yrkeskalender för Helsingfors jämte förorter 1905–06, 517; Adress- och yrkeskalender för Helsingfors jämte förorter 1906–07, s. 703.

⁹³ Suomalainen Wirallinen Lehti 21.02.1916, nro 42, s. 1; Paikkala 2004, 398.

⁹⁴ Paikkala 2004, 398, 421.

2. Mukaan puolue toimintaan ja vastuunkantamiseen

2.1 Työväenliikkeeseen

On mahdotonta ainakin tämän tutkielman puitteissa selvittää sitä, miten Hanna Ranta tuli tietoiseksi työväen aatteesta ja sosialismista. Kiinnostus yhteiskunnallisiin asioihin ja järjestötoimintaan on kuitenkin täytynyt tapahtua viimeistään melko pian Helsinkiin muuton jälkeen, sillä hän liittyi Sosialidemokraattiseen puolueeseen vuonna 1904.⁹⁵ Vuosilukua tarkempaa liittymisaikaa ei Työväenarkistossa säilytettävästä SDP:n puoluearkistosta löydy. Työväenliikkeeseen suuntautuminen on voinut tapahtua juuri työpaikan, esimerkiksi Hallituskatu 15:n leipuriliikkeen työntekijöiden kautta.

Leipomotyöntekijöiden työoloja sivuttiin Helsingin työväentalolla syyskuun lopulla 1904 järjestetyssä SDP:n ylimääräisessä puoluekokouksessa, jossa muiden listalla olevien asioiden ohella käsiteltiin ns. leipurikysymystä.⁹⁶ Leipurien ja muiden leipomotyöntekijöiden ongelmana oli jatkuva yötyö sekä todella pitkät, sesonkiaikoina jopa 36–48 tunnin työvuorot. Tavallista alalla oli myös, että majoituksesta huolehtinut työnantaja järjesti yö- ja päivävuorossa työtä tekeväälle leipomon yhteyteen vain yhteisen sängyn, jota käytettiin vuorotellen. Leipomoiden työolosuhteisiin oli viranomaisten puolelta kiinnitetty huomiota useaan kertaan vuosien aikana, mutta tilanne ei ollut muuttunut.⁹⁷

Kyseisessä vuoden 1904 puoluekokouksessa tärkeimpänä asiana oli kuitenkin kysymys vaaleihin osallistumisesta. SDP ei voinut valtiollisiin vaaleihin osallistua omilla listoillaan ja kokouksessa keskusteltiin kiihkeästi siitä, tulisiko säätyvaltiopäivävaaleihin osallistua perustuslaillisten⁹⁸ vaalilistoilla, tulisiko vaaliliittoon ryhtyä vain yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta porvaris- ja talonpoikaissäätöyn kannattavan puolueen kanssa vai pitäisikö protestoida koko säätyvaltiopäivälaitosta vastaan vaalilakon avulla.⁹⁹

Vuonna 1903 Forssassa pidetyssä perustamiskokouksessa hyvin yhtenäisenä esiintynyt Suomen Sosialidemokraattinen puolue oli vuoden aikana ehtinyt ajautua rajuihin erimielisyyksiin

---

⁹⁵ Agitaatiokurssi Lahdessa, osanottajalista. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue SDP. Puolueopisto. Työväen arkisto (TA); Helsingin Työväenyhdistyksen naisosasto. Pöytäkirjat. TA.

⁹⁶ Suomen Sosialidemokraattisen puolueen kolmannen (ylimääräisen) kokouksen pöytäkirja 1904, 142–156.

⁹⁷ Uljas ja Uljas 2019, 64–65.

⁹⁸ Vuoden 1899 helmikuun manifestin ja vuoden 1900 asevelvollisuuslain jälkeen politiikan jakolinjaksi Suomessa tuli suhtautuminen Venäjän harjoittamaan politiikkaan. Myöntöväisyysslinjaa kannattivat erityisesti vanhasuomalaiset, kun taas vastarintaan asettuivat laillisuuteen eli perustuslakiin vedoten niin sanotut perustuslailliset, eli ruotsalaiset ja nuorsuomalaiset. Jussila, Hentilä ja Nevakivi 2009, 77, 83.

⁹⁹ Soikkanen 1975, 63.

niin sanotuista menettelytavoista. Käytännössä kyseessä olivat nuoren puolueen sisällä vallinneet erilaiset näkemykset Venäjä-politiikasta. Helsingissä työväenyhdistys oli erittäin varovainen suhteessa venäläisiin pyrkien välttämään tsaarinvallan silmätikuksi joutumista kaikin keinoin, mutta erityisesti Tampereella, Turussa ja Oulussa työväenliikkeen edustajat olivat järjestäneet muun muassa vaalilakkoja, mielenosoituksia tsaarinvallaa vastaan sekä kutsuntalakkoja yhdessä perustuslaillisten kanssa. Ainakin Turussa osa työväenliikkeen johtajista oli myös perustuslaillisten vastarintajärjestön, kagaalin, jäseniä. Yhteistyö perustuslaillisten kanssa hyödytti kaikkia, sillä työväenliikkeen jäsenet kokivat saavansa perustuslaillisilta tukea erityisesti yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden ajamiseen.¹⁰⁰

Puoluekokouksessa asiasta käyty keskustelu kuvasi sekä äänioikeustaistelun tilannetta että Venäjä-politiikan kaikkialle ulottuvaa kahtiajakoa. Äänioikeutta ei vuonna 1904 selkeästikään uskottu saatavan kovin nopeasti, minkä vuoksi yhteistyö asialle eniten myötämielisten perustuslaillisten kanssa koettiinärkevimmäksi etenemistavaksi.¹⁰¹ Bobrikovin murhasta ja siitä seuranneista levottomuuksista oli vain muutama kuukausi, mikä tekee ymmärrettävämmäksi Helsingin työväenyhdistyksen varovaisen suhtautumisen: venäläisiä joukkoja oli eniten juuri pääkaupungissa.

Parempia työläisiä

Maria Lähteenmäki kuvaa palvelijattaria ja ompelijattaria suomalaisen työläisnaisliikkeen primus motoreiksi. Syyksi nimenomaan näiden kahden ammattialan esiintymiseen työläisnaisliikkeen pioneereina hän nostaa kyseisten ammattien kytkeytymisen porvarilliseen elämänmenoon ja tapoihin. Kaupungeissa sekä palvelijat että ompelijattaret näkivät läheltä herraskaista elämää ja pystyivät kuulemaan ensimmäisenä ajankohtaisia yhteiskunnallisia keskusteluja. He kuuluivat uusista aatteista ja näkivät oman tilanteensa ja työnantajinsa elämäntavan epäoikeudenmukaisen ristiriitaisuuden huomattavasti konkreettisemmin kuin vaikkapa tehdastyöläiset kykenivät näkemään.¹⁰² Lähteenmäki huomauttaakin, että muutoksenhaku tai kapina vallitsevia oloja vastaan lähtee liikkeelle jo hieman kurjuudesta parempaan asemaan päässeistä ja jonkinasteisen yhteiskunnallisen tietoisuuden asteen saavuttaneista. Muutosta vaativalla täytyy olla näkemys siitä, etteivät hänen kärsimyksensä ole väistämättömiä, vaan niihin voi vaikuttaa, koska ne johtuvat yhteiskunnallisista oloista.¹⁰³

---

¹⁰⁰ Soikkanen 1975, 59–64.

¹⁰¹ Soikkanen 1975, 63.

¹⁰² Lähteenmäki 2000, 25.

¹⁰³ Lähteenmäki 2000, 24.

Lähteenmäki tuo myös ilmi ompelijattarien statuksen ja heidän oman näkemyksensä asemastaan lähes keskiluokkaisina. Tämä keskiluokkaiseksi mieltäminen oli kuitenkin palkkausta tarkasteltaessa lähempänä haavekuvaa kuin todellisuutta. Ompelijattaret olivat nimittäin vuonna 1907 tehdyn palkkavertailun heikoimmin toimeen tuleva ammattiryhmä.¹⁰⁴

Korkeahkon sosiaalisen statuksen ja heikon palkkauksen lisäksi ompelijattarilla ja kauppa-apulaisilla oli yhteisenä piirteenä myös läheinen suhde säätyläistöön. Molemmissa ammateissa tuli osata ”herraskaiset” käytöstavat ja puhe, jotta asiakkaita riittäisi. Eroakin toki oli. Siinä, missä ompelijatar työskenteli käsillään, oli myymälätyössä puhetaito, henkilökohtainen kanssakäyminen ja asiakkaisiin vaikuttaminen niin tärkeää, että kauppa-apulaisen työtä pidettiin jopa henkisen työn ammattina.¹⁰⁵

Työväenliikkeen lehdissä oli vuosisadan vaihteessa useita kauppa-apulaisten työtä, palkkausta ja työaikoja käsitteleviä artikkeleita.¹⁰⁶ Lehdissä valiteltiin sitä, etteivät kauppa-apulaiset ymmärrä järjestäytymisen ja sosialismin hyötyjä leikkiessään herraskaista. *Työläinen*-lehti julisti maaliskuussa 1907 etusivullaan: ”Palkkalaisköyhälistöä ovat kauppa-apulaisetkin,”

Mutta menepä puhumaan kauppa-apulaisille sosialismia ja selittelemään heidän asemaansa! Kyllä silloin tietävät mitä he ovat: he ovat ”herroja”, jotka eivät tahdo olla missään tekemisissä työväen kanssa ja joiden asema on siksi hyvä, ettei se kaipaa parannusta¹⁰⁷

Ompelijattarien ja kauppa-apulaisten järjestäytymisasteessa oli suuri ero. Ero korostui Helsingissä, jossa molempien ammattien omaavista suurin osa oli taustaltaan maalta tulleita, palvelijattarina olleita naisia. Siinä missä ompelijattaret löysivät työväenliikkeen, kauppa-apulaiset suosivat epäpoliittisia ja porvarillisia liikeapulaisyhdistyksiä, joiden kautta pyrittiin hyvin sovinnollisesti kauppiaisiin vetoamalla vaikuttamaan muun muassa työaikoihin. Sen sijaan työväenliikkeen luokkatietoinen, liian radikaalina pidetty toiminta arvelutti.¹⁰⁸ Tässä suhteessa työväenliikkeeseen suuntautunut Hanna Ranta oli ammattikunnassaan selkeä poikkeus.

2.2 Helsingin työväenyhdistyksen naisosasto

Vuoden 1905 suurlakko muutti perusteellisesti Suomen puoluepoliittista tilannetta. Lakko oli ollut työväenliikkeen joukkovoimannäyttö. Lakon seurauksena työväen järjestäytyminen

---

¹⁰⁴ Lähteenmäki 2000, 25; Hentilä 2001, 181.

¹⁰⁵ Hentilä 1999, 46; Rahikainen 2001a, 123–124.

¹⁰⁶ *Työmies* 05.09.1902, nro 204, s. 1.

¹⁰⁷ *Työläinen* 26.03.1907, nro 20, s. 1.

¹⁰⁸ Hentilä 1999, 125–126.

kasvoi räjähdysmäisesti, sillä yleisesti katsottiin jopa keisarin armeijoihin perääntyneen joukkovoiman edessä. Työväenyhdistyksiin suorastaan tulvi väkeä, ja uusia työväenyhdistyksiä perustettiin niin nopealla tahdilla, että vuosina 1904–1906 sekä yhdistysten määrä että niiden jäsenmäärä lähes kymmenkertaistui.¹⁰⁹ Myös naiset aktivoituivat. Työväenyhdistyksiin perustettiin uusia naisosastoja ja entisten osastojen jäsenmäärä kasvoi. Äänioikeus oli uutta ja innostavaa, se sai ”uneliaimmatkin liikkeelle.”¹¹⁰

Vuoden 1906 lopussa Suomessa oli väkilukuun suhteutettuna aikakautensa vahvin sosiaalidemokraattinen puolue. Soikkanen katsoo suurlakon jälkeistä sosiaalidemokraattisen puolueen kannatuksen voimakasta nousua selittävän osittain sen, että SDP ja työväenyhdistykset saivat kansan parissa eräänlaisen yksinoikeuden eduskuntaudistuksen ajamiseen, vaikka suurlakon päivinä kaikki poliittiset piirit olivat hyväksyneet vaatimuksen yleisestä ja yhtäläisestä, yksikamarisesta edustuslaitoksesta.¹¹¹

Valtiopäiväjärjestyksen muuttaminen kesti suurlakon jälkeen vielä useita kuukausia, ja hitaan tuntuinen prosessi sai monen epäilemään, ettei uudistusta tulisikaan. Epäilyä herätti erityisesti joidenkin porvarillisten piirien, jopa porvarillisten naisaktiivien, kielteinen suhtautuminen kaikkien naisten äänioikeuteen. Työläisnaiset suunnittelivatkin uutta yleislakkoa äänioikeuden varmistamiseksi. Yleislakkoa ei kuitenkaan tarvittu, sillä äänioikeusuudistuksen sisältämä Suomen valtiopäiväjärjestys astui voimaan heinäkuussa 1906.¹¹² Rannan aktiivinen, näkyvä toimijuus alkoi 1906 äänioikeusuudistuksen jälkeen.

Aktiiviseksi toimijaksi

Vuoden 1905 aikana, ennen sukunimenmuutostaan, Ranta oli muuttanut Kluuvista Pitkäsillan pohjoispuolelle, osoitteeseen Siltasaarekatu 12. Hänen uusi ”kortteerinsa” sijaitsi aivan Hakaniemen torin laidalla, vuonna 1901 valmistuneessa nelikerroksisessa liike- ja asuintalossa.¹¹³ Erittäin todennäköisesti Ranta, jonka tittelinä oli edelleen kauppa-apulainen, työskenteli jossakin kiinteistön pikkuliikkeistä.

Hakaniemi oli Rannan sinne muuttaessa koko ajan kasvava ja kehittyvä, hyvin kansainvälinen kaupunginosa. Vanhoja puutalokortteleita purettiin ja tilalle rakennettiin kivitaloja, minkä

---

¹⁰⁹ Soikkanen 1975, 110, 113.

¹¹⁰ Lähteenmäki 2000, 53.

¹¹¹ Soikkanen 1975, 111, 113.

¹¹² Lähteenmäki 2000, 53–54.

¹¹³ Adress- och yrkeskalender för Helsingfors jämte förorter 1906–07, 703; ”Puretut talot. Hakaniementorin reunassa oli kansallisromantiikkaa.” Helsingin Sanomat 18.1.2016.

lisäksi alueella oli monipuolinen, asukkaiden tarpeita palveleva liike-elämän tarjonta. Hakaniemen kansainvälisyydestä erinomainen esimerkki olivat Siltasaarenkatu 12:ta vastapäätä sijainneet niin sanotut Kovinin huvilat, joissa asui suomalaisia, juutalaisia, venäläisiä ja tattareita¹¹⁴. Siltasaarenkatu oli päällystetty, toisin kuin suurin osa kaupunginosan kaduista. Vaikka Hakaniemestä kulki kantakaupunkiin sähköistetty raitiotie, oli Pitkäsillan pohjoispuolinen kaupunginosa kuin oma maailmansa. 1900-luvun alussa kantakaupungin alueella porvarit ja työläiset asuivat vielä osittain samoilla alueilla, mutta Hakaniemi oli täysin työläiskaupunginosa. Kun Hakaniemen tori sai 1800–1900-luvun taitteessa virallisen kauppapaikan aseman, väheni eri yhteiskuntaluokkien välinen kanssakäyminen entisestään, sillä he eivät enää kohdanneet edes torilla ostoksia tehdessään. Pitkäsäsilasta alkoi tulla henkinen kuilu.¹¹⁵

Äänioikeusuudistuksen voimaantulon lisäksi Hakaniemeen muuttamisella näyttäisi olevan selkeä ajallinen yhteys Rannan aktivoitumiseen työväenyhdistyksessä. Helsingin Työväenyhdistyksen naisosastossa Ranta oli toiminut vuodesta 1904, mutta vasta vuonna 1906 hänen nimensä alkaa näkyä naisosaston pöytäkirjoissa. Aluksi Rannan tehtäviksi mainitaan muun muassa runonlausunta osaston kokouksissa sekä erilaisista naisosastolle tulleista rahankeräyslistoista huolehtiminen.¹¹⁶

Ensimmäiseen komiteaan hänet valittiin 16.8.1906 pidetyssä kuukausikokouksessa yhdessä muun muassa Mimmi Kanervon ja Emmi Huttusen kanssa. Komitean tarkoituksena oli ottaa selvää niistä epäkohdista, joita mellakoiden uhriksi joutuneiden punakaartilaisten ja ”muiden vapauden taistelijoitten” kohtelussa oli tapahtunut. Komitean tuli tiedottaa epäkohdista yleisölle sekä käydä sorrettujen luona lohdutuskäynnillä.¹¹⁷ Naisosaston kokouspöytäkirjasta ei käy ilmi, mitä mellakkaa tarkoitetaan, mutta kyseessä oli mitä ilmeisimmin elokuun 2. päivänä 1906 tapahtunut Viaporin sotilaskapinaan liittynyt Hakaniemen mellakka, jossa kuoli seitsemän suojeluskaartilaista ja kaksi punakaartilaista sekä haavoittui kymmeniä. Mellakka oli saanut alkunsa punakaartin julistamasta lakosta, jonka yhteydessä raitiovaunuliikenne yritettiin katkaista. Ylioppilaiden suojeluskaarti puolestaan pyrki varmistamaan raitiovaunujen kulun. Suurlakkojulistuksella ei ollut sen paremmin sosiaalidemokraattisen puolueen kuin porvarienkaan

---

¹¹⁴ ”Tattari” on vanhan kirjakielen ilmaus romaneille ja muille kiertolaisille. Kielikello 2/1987.

¹¹⁵ Hakaniementori. Kaupunkirakenne- ja ympäristöhistoriaselvitys 2021, 43–47.

¹¹⁶ Kuukausikokous ptk.12.6.1906 § 5; kuukausikokous ptk.10.7.1906 § 2 ja §7; ylimääräinen kokous ptk. 25.7.1906 § 3. Helsingin Työväenyhdistyksen naisosasto. TA.

¹¹⁷ Kuukausikokous ptk. 16.8.1906 § 5. Helsingin Työväenyhdistyksen naisosasto. TA.

kannatusta, mutta kapina ja mellakka osoittivat, miten räjähdysherkässä tilanteessa maassa elettiin.¹¹⁸

Vuoden 1906 loppupuolella Ranta alkoi nousta yhä vahvemmin poliittiseksi toimijaksi. Hän piti esimerkiksi naisosaston kuukausikokouksessa lokakuun puolivälissä vuonna 1906 puheen ”naisten nykyisin saavuttamista oikeuksista ja siitä johtuvista velvollisuuksista” sekä ”kehotti lopuksi vaaliagitatsiooniin.”¹¹⁹ Lokakuun lopulla 1906 Ylioppilastalolla pidetyssä yleisessä naisten kokouksessa Ranta esiintyi yhdessä Miina Sillanpään kanssa. Tuossa kokouksessa Sillanpää puhui kieltolaista, kun taas Rannan tehtävänä oli Hilja Pärssisen laatiman suojelulakia koskevan alustuksen lukeminen.¹²⁰

Loppuvuonna 1906 Helsingin työväenyhdistyksen naisosaston kokouksissa käsiteltiin lähestyviä vaaleja, opiskeltiin vaaleihin liittyviä asioita kuten suhteellista vaalitapaa sekä harjoiteltiin konkreettisesti vaalitoimitusta ensin omassa piirissä ja sitten yleisissä naisten kokouksissa. Näitä harjoitusvaaleja nimitettiin ”leikkivaaleiksi”. Vaaliteeman lisäksi kokouksissa käytiin läpi sellaisia puolueohjelman kohtia, jotka nähtiin naisten kannalta tärkeimmiksi. Näitä olivat muun muassa suojelulaki sekä kieltolaki. Erittäin paljon keskustelua herätti naisosaston kokouksissa puolueohjelman 5. pykälä, joka käsitteli uskonnonvapautta. Kokouspöytäkirjojen perusteella naisosasto kannatti kyllä puolueohjelmaa, mutta juuri uskonnonvapauspykälän selostaminen agitaation yhteydessä koettiin haastavaksi.¹²¹

Kyseenä oleva kohta oli niin sanotun Forssan julistuksen 5. kohta, joka kuului: ”Uskonto on julistettava yksityisasiaksi. Kirkko on erotettava valtiosta ja kirkolliset sekä uskonnolliset yhdykunnat katsottava yksityisiksi yhdistyksiksi, jotka itse järjestävät sisälliset asiansa. Uskonnonopetus on poistettava kouluista.”¹²² Uskontopykälä ei ollut puolueohjelman kannalta keskeinen, mutta se oli saanut suurimman huomion jo silloin, kun puolueohjelmaa käsiteltiin yhdistyksissä. Monissa yhdistyksissä pykälää oli vaadittu joko lievennettäväksi tai poistettavaksi, eikä niissäkään yhdistyksissä, joissa kohta oli hyväksytty, oltu vältetty kiistelystä ja tiukoilta äänestyksiltä.¹²³

---

¹¹⁸ Ailio 1999, 86; Soikkanen 1975, 95–97.

¹¹⁹ Työmies 18.10.1906, no 241 s. 4; Kuukausikokous ptk. 16.10.1906 § 2. Helsingin työväenyhdistyksen naisosasto. TA.

¹²⁰ Työmies 31.10.1906, no 252 s. 2; Yleinen kokous ptk. 28.10.1906. Helsingin työväenyhdistyksen naisosasto. TA.

¹²¹ Asiasta keskusteltiin Helsingin työväenyhdistyksen naisosastossa kuukausikokouspöytäkirjojen mukaan muun muassa 10.1.1905, 10.10.1905, 10.7.1906, 16.8.1906, 16.10.1906. Helsingin työväenyhdistyksen naisosasto. TA.

¹²² Suomen sosialidemokraattinen puolue. 1903. Forssan ohjelma. <https://sdp.fi/fi/blog/forssan-ohjelma/>

¹²³ Soikkanen 1975, 55.

Naisosastossa ymmärrettiin hyvin uskontopykälän herättävän kenttäväen tunteita, sillä uskonnollisuus oli merkittävä osa vuosisadan vaihteen suomalaista identiteettiä. Erityisen hyvin tämä näkyi juuri naisten kohdalla, sillä työväenluokan naiset olivat luokkansa miehiä uskonnollisempia. 1900-luvun vaihteessa vallinneet näkemykset naisten roolista, kutsumuksesta ja naisten miehiä suuremmasta siveellisyydestä sekä siitä johtuvasta vastuusta olivat pitkälti osa työväenliikkeenkin naisten ajatusmaailmaa. Tämän lisäksi työväenliikkeen omaksuma raittiusaate oli lähtökohtaisesti vahvasti kristillinen.¹²⁴ Jäsenten siveellisyyden vaaliminen nousi esille myös Helsingin Työväenyhdistyksen naisosaston kokouksissa, kun ilmeni ”että naiset seurustele niin läheisesti juttutuvan miesten kanssa, että se on siveellisyyden kannalta katsottuna huono tapa, että naiset sen tavan hylkäisivät.” Tämän vuoksi johtokunnan tuli ”hankkia siveellisyysesitelmää kuukausikokoukseen.”¹²⁵

2.3 Työläisnaisliike ja Ihanneliitto

*Puolueella on ollut suurta hyötyä naisten liitosta, joka on naisten herättämiseksi niin uut-
terasti toiminut. Jos naisosastot lopetettaisiin, täytyisi monenkin naisen jäädä kokouksista
pois, sillä perheen ja lasten tähden eivät molemmat, mies ja vaimo, voi yht’ aikaa olla kotoa
poissa, ja useimmissa tapauksissa pitää kuitenkin mies oikeutenaan mennä kokouksiin.
Mutta kun miesten ja naisten kokoukset ovat eri aikoina pääsevät molemmat niihin.*¹²⁶

Suomessa 1800-luvun lopulla alkaneeseen yhteiskunnalliseen järjestäytymiseen osallistuivat miesten rinnalla myös naiset. Yhteiskunnallista järjestäytymistä tapahtui muuallakin päin maailmaa, mutta Suomessa erityispiirteinä olivat yhteisjärjestöt. Niinpä esimerkiksi 1800-luvun lopun wrightiläisissä työväenyhdistyksissä samoin kuin raittiusseuroissa naiset toimivat yhdessä miesten rinnalla, eivätkä perustaneet erillisiä naisten järjestöjä, kuten esimerkiksi anglo-amerikkalaisissa maissa sekä Keski-Euroopassa oli ollut tapana.¹²⁷ Juuri raittiusliike oli toiminnut työläisnaisten tavallisimpana väylänä järjestötoimintaan mukaan tulolle, joskin tämän valtaväylän ulkopuoleltakin tuli työläisnaisten kärkijoukkoa, esimerkkinä Miina Sillanpää.¹²⁸ Hanna Rannan kohdalla taustalla ei tietävästi ollut mitään aiempaa järjestötoimintaa, vaan hänen järjestökokemuksensa kerääntyi ainoastaan työväenliikkeen piiristä.

---

¹²⁴ Kempainen 2020, 37–38.

¹²⁵ Kuukausikokouksen pöytäkirja 11.9.1906. Helsingin Työväenyhdistyksen naisosasto. TA.

¹²⁶ Fiina Pietikäinen Sosialidemokraattisen naisliiton VI:ssa edustajakokouksessa 1911. Pöytäkirja Sosialidemokratian Naisliiton VI:sta edustajakokouksesta Helsingissä 1–3 p. syyskuuta 1911, 14. TA.

¹²⁷ Lintunen 2015, 31–32; Sulkunen 1987, 169–180.

¹²⁸ Sulkunen 1989, 16.

Vuosisadan vaihteessa, kaupungistumisen ja teollistumisen mukanaan tuomien sosiaalisten muutosten myötä yhdistystoiminnan kentässä alkoi Suomessakin tapahtua jakoa sukupuolen mukaan. Ensimmäiset sukupuolenmukaisesti eriytyneet naisjärjestöt olivat kaupunkilaisia rouvasväenyhdistyksiä. Ensimmäiset työläisnaisten järjestöt olivat puolestaan palvelijattarien ja ompelijoiden ammatillisia osastoja, mutta hyvin pian ammattiosastojen perustamisen jälkeen alettiin perustaa työväenyhdistyksiin erillisiä naisosastoja. Vuosisadan vaihteessa oli työväenyhdistyksen naisosastoja jo nelisenkymmentä ja naisten ammattiosastoja huomattavasti tätä enemmän.¹²⁹

Irma Sulkunen on kiinnittänyt huomiota siihen, että järjestötoiminnan sukupuolenmukainen eriytyminen tapahtui Suomessa 1900-luvun alussa selkeästi samaan aikaan järjestötoiminnan luokkasidonnaistumisen ja politisoitumisen kanssa. Käytännössä tämä tarkoitti Sulkusen mukaan sitä, että porvarillisissa piireissä pääsääntöisesti vain miehet politisoituivat naisten keskityessä epäpoliittiseen, kristillissiveelliseen järjestötoimintaan. Sen sijaan työväenluokan naisten kohdalla politisoituminen oli selkeästi nähtävissä, joskaan heidänkään politisoitumisensa ei ollut yhtä voimakasta kuin työväenluokan miesten.¹³⁰

Suomessa tapahtunut erillisen työläisnaisorganisaation syntyminen oli sosialistisessa liikkeessä kansainvälisesti katsottuna poikkeuksellista. Työväen asia nähtiin lähtökohtaisesti yhteisenä luokkakysymyksenä, minkä vuoksi erillistä naiskysymystä ei nähty tarpeelliseksi. Suomessa työläisnaisten järjestäytyminen ei pidemmälle teollistuneiden maiden tapaan ollut alkanut poliittisena vaan ammatillisena järjestäytymisenä. Ammatillisen järjestäytymisen kannustimena olivat konkreettiset palkkavaatimukset ja kurjat työolot, jotka saivat kaupunkien työläisnaiset liikkeelle.¹³¹

Vuosisadan vaihteen suomalainen työläisnaisliike oli joukkopohjaltaan hyvin heterogeeninen. Sen muodostivat erilaisista ammattiryhmistä tulleet naiset, jotka tekivät vasta hapuilevia yrityksiä yhteisen ideologian ja toimintamallin löytämiseksi. Teollisuustyöläisten lisäksi naisliikkeeseen kuului erittäin paljon palvelijattaria, pesijöitä, ompelijattaria, kylvettäjiä, silittäjiä sekä työläisten ja käsityöläisten vaimoja. Sosialismin ihanteiden mukaisesta asemastaan ja oikeuksistaan tietoisesta teollisuustyöväestöstä ei suinkaan ollut kysymys, sillä suurin osa naisliikkeen jäsenistä ei edes ollut niin sanottuja vapaita palkkatyöläisiä, vaan palkollissäännön alaisia.¹³²

---

¹²⁹ Lintunen 2015, 32; Lähteenmäki 2000, 25–26; Sulkunen 1987, 171.

¹³⁰ Sulkunen 1987, 171–172.

¹³¹ Lähteenmäki 2000, 28.

¹³² Sulkunen 1989, 31; Lähteenmäki 2000, 28.

Tämä naisten heterogeenisuus konkretisoitui vuoden 1900 tammikuussa Työläisnaisliittoa perustettaessa. Perustamiskokouksessa oli mukana yhteensä 14 ammattiosastoa ja seitsemän työväenyhdistysten alaista naisyhdistystä. Perustamiskokouksen asialistalla olleiden keskustelukysymysten aiheet koskivat naisten järjestäytymistä ja naisiin kohdistuvaa valistustoimintaa sekä naisten työoloja. Asialista kuvasi Työläisnaisliiton agenda laajemminkin: perustusvaiheessaan Työläisnaisliitto oli sekoitus työväenpuolueen naisliittoa ja ammatillista keskusjärjestöä. Yhdistyminen kannatti, sillä sen kautta naisten ajamat asiat saivat konkreettista näkyvyyttä, ja Työläisnaisliitto sai edustajansa SDP:n puolue-elimiin. Työläisnaisliitto sitoutuikin nopeasti tiukemmin puolueeseen, ja vuonna 1906 liiton nimi muutettiin Sosialidemokraattiseksi naisliitoksi.¹³³

Työläisnaisten järjestäytymisen taustalla olivat olleet aktiiviset työväenliikkeen miehet, joiden mielestä naisten aktivoiminen omien oikeuksiensa puolustamiseen hyödyttäisi kaikkia työläisiä. Käytännössä miehet puolustivat naisia aktivoidessaan omia etujaan, sillä he olivat kokeneet naistyöntekijöiden tehtäisiin ja rakennuksille tulon aiheuttaneen palkkojen polkemista, naisille kun maksettiin ajan tavan mukaan huomattavasti miehiä pienempiä palkkoja. Työväenliikkeen puhujista esimerkiksi Eetu Salin ja Taavi Tainio pyrkivät herättelemään naisia mukaan äänioikeus- ja luokkataisteluun.¹³⁴ Muun muassa Salin, Tainio ja Eetu Hänninen (Valpas) olivat olleet myös Helsingin Työväenyhdistyksen keväällä 1898 toimintansa aloittaneen naisosaston perustamisen takana.¹³⁵

Konkreettisen esimerkin tästä työväenliikkeen johtomiesten ajamasta naisten aktivoinnista saa Turussa vuonna 1899 pidetyn Työväenpuolueen perustavan kokouksen pöytäkirjoista. Helsingin työväenyhdistyksen naisosaston todettua alustuksessaan:

*Meille on vähemmästä arvosta se, onko naisilla äänioikeutta, onko nainen täysi-ikäinen 18—20 tai 25 vuoden iässä--- Tärkeimpiä ovat kysymykset senlaiset kun: onko naisilla leipää, terveellinen asunto ja ravinto y. m. ja onko naisilla ihmisoikeuksia?*¹³⁶

katsoi yhtäläistä vaalioikeutta johdonmukaisesti¹³⁷ kokouksessa ajanut Taavi Tainio:

¹³³ Lintunen 2015, 32; Kilpi 1953, 43.

¹³⁴ Kilpi 1953, 40–41; Lähteenmäki 2000, 28–29.

¹³⁵ Käsin kirjoitettu 10-vuotishistoriikki 1908. Helsingin Työväenyhdistyksen naisosasto. TA.

¹³⁶ Kolmannen yleisen Suomen työväenyhdistyksen edustajain kokouksen pöytäkirja Turussa 17.- 20.7.1899, s. 154. Liite VIII: Miten työläisnaiset saataisiin liittymään työväenasian mukaiseen yhteistoimintaan taloudellisen sekä yhteiskunnallisen asemansa parantamiseksi. TA.

¹³⁷ Kolmannen yleisen Suomen työväenyhdistyksen edustajain kokouksen pöytäkirja Turussa 17.- 20.7.1899, s. 54-55. TA. Toimittaja Taavi Tainion ehdottamana on kokouspöytäkirjaan kirjattu ensimmäistä kertaa yleisen, yhtäläisen ja välittömän vaali- ja äänestys-oikeuden vaatiminen kaikille 21 vuotta täyttäneille Suomen kansalaisille sukupuoleen katsomatta.

*Äänioikeus on kumminkin kaikkein tärkein, sillä jos naisilla olisi äänioikeus, niin heillä olisi myöskin leipää ja terveelliset asunnot. Paras keino parantaa asemaansa on se, että naiset ryhtyvät innolla ajamaan äänioikeusasiaa.*¹³⁸

Sosialidemokraattisen naisliiton historiaa tutkineen Maria Lähteenmäen mielestä suomalaiset miehet eivät olleet suinkaan eurooppalaisittain erityisen uudistusmielisiä. Kyse oli Lähteenmäen mukaan pikemminkin siitä, että maan poliittinen tilanne edellytti suuremman joukkovoiman saamista nuoren puolueen vaikutusvallan kasvattamiseksi.¹³⁹

Naisten järjestäytyminen koki alkuvuosinaan monia käytännön ongelmia, eikä rahanpuute ollut niistä pienimpiä. Rahaongelmiin osasyynä oli se, että järjestötoimintaan liittyvät velvoitteet olivat naisille outoja ja ensimmäisinä vuosina jouduttiin esimerkiksi Helsingin Työväenyhdistyksen naisosaston johtokunnan jäseniä erottamaan maksamattomien jäsenmaksujen takia.¹⁴⁰ Naisten heikko taloudellinen tilanne vaikutti myös siihen, ettei läheskään kaikilla halukkailla ollut mahdollisuutta lunastaa puolueen jäsenkorttia. Tämä puolestaan aiheutti eduskuntavaalien lähestyessä 1907 sen, etteivät jäsenyyttä vailla olleet naiset voineet osallistua eduskuntaehdokaiden asettamiseen.¹⁴¹

Suurlakon jälkimainingeissa työläisnaisliikkeeseen liittyi runsaasti uusia jäseniä, mutta kasva-
neesta jäsenmäärästä huolimatta aktiivisten naisten määrä oli vähäinen ja varoja niukasti. Jäsenmaksujen keruun ongelman syynä nähtiin olleen naisten tottumattomuus ”verojen mak-
suun”.¹⁴² Esimerkiksi Helsingin työväenyhdistyksen naisosastossa todetaan vuoden 1907 alussa jäseniä olleen kaikkiaan 555, mutta näistä ”täysin maksaneita” vain sata.¹⁴³ Tärkeimpänä rahan-
keruumuotona eri työväenyhdistyksien naisosastoilla olivatkin listakeräykset sekä erityisesti il-
tamien järjestäminen.¹⁴⁴ Iltamat ja arpajaiset olivat ne rahankeruumuodot, joilla varat Hanna
Rannan Helsingin Työväenyhdistyksen naisosastolta agitaatiokurssia varten saamaan stipen-
diinkin kerättiin.¹⁴⁵

Työläisnaisliikkeen alkutaipaleella tärkeimmäksi työmuodoksi koettiin työläisnaisten itseluot-
tamuksen kohottamiseksi järjestetty ”valistus ja herätystyö”. Kohonneen itseluottamuksen

---

¹³⁸ Kolmannen yleisen Suomen työväenyhdistyksen edustajain kokouksen pöytäkirja Turussa 17.- 20.7.1899, s. 62–63. TA.

¹³⁹ Lähteenmäki 2000, 29.

¹⁴⁰ Käsien kirjoitettu 10-vuotishistoriikki 1908. Helsingin Työväenyhdistyksen naisosasto. TA.

¹⁴¹ Työläisnainen: Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja 17.01.1907, nro 3, s. 5

¹⁴² Ulapalla. Sosialidemokratian naisliiton kymmenvuotismuisto 1900–1910. 1910, 38.

¹⁴³ Kuukausikokous ptk. 8.1.1907. Helsingin työväenyhdistyksen naisosasto. TA.

¹⁴⁴ Ulapalla. Sosialidemokratian naisliiton kymmenvuotismuisto 1900–1910. 1910, 38.

¹⁴⁵ Johtokunnan kokous ptk. 12.10.1906 § 5, kuukausikokous ptk.18.11.1906 § 8. Helsingin työväenyhdistyksen naisosasto. TA.

myötä naiset tuli saada luokkataistelun kautta taisteluun olemassa olevia oloja vastaan.¹⁴⁶ Käytännössä tämä herättely tapahtui agitaation avulla. Agitaatio oli sekä kirjallisen materiaalin levittämistä että puhetilaisuuksien järjestämistä. Ensimmäisenä kentälle kiertämään lähetettävää naispuhujaa vaati Helsingin Työväenyhdistyksen naisosasto lokakuussa 1899. Pitkällisen Työväenpuolueen puoluehallinnon kanssa käydyn kirjeenvaihdon jälkeen naisosaston tahto voitti ja kiertävä naispuhujia saatiin. Samainen Helsingin Työväenyhdistyksen naisosasto oli työläisnaisliikkeen alkuaikojen ”puhujakouluna”; osasto sai pyyntöjä naispuhujan lähettämisestä aina Oulua myöten. Helsingin osasto oli muutoinkin – Viipurin ohella – erityisen aktiivinen äänioikeusasiassa perustaen muun muassa äänioikeuteen keskittyviä lukurenkaita.¹⁴⁷

Sylvi-Kyllikki Kilpi luonnehtii Rannan olleen ”vanhaa, miltei alusta saakka naisliikkeessä mukana ollutta naiskaartia.”¹⁴⁸ Rannan kädenjälki näkyy hyvin konkreettisesti työläisnaisliikkeen pöytäkirjoissa, sillä hänet nimettiin usein kokousten sihteeriksi. Tuohon aikaan kokouspöytäkirjat kirjoitettiin käsin, ja pitkään kestävässä kokouksissa oli tavallisesti kaksi sihteerää. Ensimmäisen kerran Ranta on lehtitietojen mukaan mainittu sihteerin tehtävässä joulukuun lopussa 1906 pidetyssä Uudenmaan vaalipiirin naisten edustajakokouksessa, tuolloin yhdessä rouva Alma Luhtalan kanssa. Kokouksessa pääaiheena oli ”vaalikiihotuksen” järjestäminen sekä rahoituksen hankkiminen.¹⁴⁹

Tuossa kokouksessa juuri agitaatiokursseilla ollut Ranta valittiin mukaan seitsenhenkiseen Uudenmaan läänin naisten ”agitatsioonikomiteaan”.¹⁵⁰ Ranta jatkoi samoissa tehtävissä, eli edustajakokouksen sihteerinä sekä Uudenmaan läänin naisten agitaatiokomitean jäsenenä myös seuraavana vuonna. Vuoden 1908 edustajakokouksessa hänet valittiin piiritoimikunnan varsinaiseksi jäseneksi yhdessä Ida Kantasen, Maria Laineen, Eliina Kajanderin, Anni Pöysän, Hanna Malmin ja Fiina Pietikäisen kanssa. Sihteerinä Ranta laati myös Työmies-lehteen koosteen edustajakokouksesta.¹⁵¹

Ihanneliitto

Ihanneliittotyö on yksi sos.-dem. puolueen tärkeimmistä tehtävistä, sillä sen kautta voidaan ehkäistä nouseva nuoriso vaipumasta porvarilliseen nöyryyteen ja lyhytnäköisyyteen. Kasvattamalla lapsiin pakkouskonnollisuuden sijaan elämän uskoa ja itse luottamusta,

¹⁴⁶ Ulapalla. Sosialidemokratisen naisliiton kymmenvuotismuisto 1900–1910. 1910, 6.

¹⁴⁷ Ulapalla. Sosialidemokratisen naisliiton kymmenvuotismuisto 1900–1910. 1910, 35, 68.

¹⁴⁸ Kilpi 1953, 148.

¹⁴⁹ Työmies 29.12.1906, nro 301, s. 4; Työmies 10.01.1907, nro 1–2, s. 4–5.

¹⁵⁰ Työläisnainen: Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja 10.01.1907, nro 1–2 s. 4–5.

¹⁵¹ Työmies 10.01.1908, nro 7, s. 4–5; Työmies 13.01.1908, nro 9, s. 3; Työmies 29.01.1909, nro 23, s. 6–7

*selvittämällä lapsille sosialismin ihanteita ja valaisemalla nykyisen järjestelmän nurinkuruisuutta, saamme heistä oikeuksistaan ja luokastaan selvillä olevia kansalaisia.*¹⁵²

Hanna Ranta oli aktiivisesti mukana Ihanneliittotyössä, joka oli saanut alkunsa Helsingin Työväenyhdistyksen naisosastosta vuonna 1902. Helsingissä ollessaan Ranta toimi Ihanneliiton komiteassa sekä lasten kurssikomiteassa.¹⁵³ Pöytäkirjoista ei kuitenkaan ilmene Rannan toimineen varsinaisesti Ihanneliiton opettajana. Helsingin työväenyhdistyksen naisosasto järjesti Ihanneliiton piirissä lasten kurssitoiminnan lisäksi muun muassa vaate- ja kenkäävustusta. Apua tarvitsevia lapsia oli aina huomattavasti enemmän, mitä käytännössä pystyttiin auttamaan.¹⁵⁴

Vuosina 1902–12 toimineen, enimmillään koko maan tasolla 2500 lasta toimintansa piiriin koonneen Ihanneliiton tavoitteena oli yleistiedon jakamisen lisäksi tutustuttaa työläislapsset sosialistiseen maailmankatsomukseen sekä kasvattaa heidän luokkatietoisuuttaan.¹⁵⁵ Työväenliikkeeseen kuuluneet vanhemmat olivat jo varhain kokeneet tärkeäksi lapsiensä työväenhenkilöiden kasvatuksen ja opetuksen. Tämä nähtiin tärkeäksi sen vuoksi, ettei työläislapsilla ollut useinkaan mahdollisuutta käydä kouluja, mutta myös sen takia, että kansakoulu nähtiin hyödyllisyydestään huolimatta olevan osa kapitalistista järjestelmää. Itsekin opettajataustainen Hilja Pärssinen katsoi opettajaseminaareista valmistuneiden vanhoillisten opettajien istuttavan ”ahdasmielisyyttä ja edistykselle vihamielistä henkeä oppilaisiinsa.”¹⁵⁶

Ihanneliiton toimintaa järjestettiin sunnuntaisin, samaan aikaan pyhäkoulun kanssa. Tämä oli tietoinen ratkaisu, koska tavoitteena oli luoda sekä pyhäkouluille että raittiusliikkeen varhaisnuorisojärjestö Toivonliitoille työväenliikkeen asiaa ajava vastine.¹⁵⁷ Toisaalta on muistettava, että kuusipäiväistä työviikkoa tehtäessä sunnuntai oli usein viikon ainoa vapaapäivä eli samalla ainoa päivä, jolloin Ihanneliiton käytännön toiminnasta vastanneet naiset pystyivät vapaahetuispohjalla tapahtuvaa toimintaa järjestämään.

Ihanneliiton opettajille järjestettiin koulutusta useilla opettajakursseilla, ja vuonna 1908 ilmestyi liiton opettajia varten Anton Huotarin toimittama *Ihanneliiton opas*.¹⁵⁸ Huotari sisällytti oppaaseensa Hanna Pärssisen muutama vuosi aikaisemmin luonnostelemat, hyvin koulumaiset ohjeet. Niiden mukaan jokainen Ihanneliiton tunti tuli aloittaa laululla, mitä seuraisi edellisen

---

¹⁵² M. Laine 1910, 72.

¹⁵³ Kuukausikokous ptk. 16.10.1906 § 10, 24.2.1907 § 3. Helsingin ty:n naisosasto. TA.

¹⁵⁴ Kuukausikokous ptk. 16.10.1906 § 7; Helsingin työväenyhdistyksen naisosaston vuosikertomus 1906. Helsingin ty:n naisosasto. TA.

¹⁵⁵ Aatsinki, Lampi ja Peltola 2007, 164.

¹⁵⁶ Pärssinen 1905, 3; Hentilä, Kalliokoski ja Viita 2018, 99.

¹⁵⁷ Hentilä, Kalliokoski ja Viita 2018, 99; M. Laine 1910, 72-73; Pärssinen 1905, 4-5; kts. myös: Sillanpää, Miina, ”Lakkautetut Ihanneliitot”. Työläisnainen 1912, nro 11, s. 82.

¹⁵⁸ Lähteenmäki 2000, 61.

aiheen mieliin palauttaminen kyselyn avulla ja lopuksi uuden aiheen opettaminen. Lasten kanssa olisi käytävä läpi työväenasian ja sosialismin perusteita, kuten ”nykyisen yhteiskunnan heikkoudet, tuotantotavan kehitys, työnantajan ja työntekijäin väliset suhteet, työpäivän lyhennys, työväen asuntokysymys, äänioikeusasian historia eri maissa, kohtia työväenliikkeen historiasta j. n. e.”¹⁵⁹ Melko raskaasta oppiaineksesta huolimatta opetus pyrittiin mukauttamaan lasten kehitystasolle, minkä vuoksi mukana oli leikkejä, lauluja ja pelejä sekä kesäisin retkiä. Lasten viihtyminen näissä työväenyhdistysten tiloissa järjestetyissä sunnuntaikouluissa oli tärkeää, sillä tarkoituksena oli kasvattaa tulevaa työväenliikkeen jäsenistöä tekemällä työväentalosta tuttu ja oma paikka jo lapsesta lähtien.¹⁶⁰ Voimakkaasta alustaan huolimatta Ihanneliittojen toiminta-aika jäi lyhyeksi, sillä toisella venäläistämiskaudella liittojen toiminta katsottiin juuri kasvatustoiminnan takia yhteiskunnallisesti vaaralliseksi.¹⁶¹

---

¹⁵⁹ Pärssinen 1905, 6.

¹⁶⁰ Anttila, Kauranen ja Rantanen 2008, 23.

¹⁶¹ Lähteenmäki 2000, 61–62.

3.Puhujana, asiamiehenä ja piirisihteerinä: agitaattoritoiminnan alkuaika

3.1 Lahden agitaatiokurssi

Eri puolueiden harjoittaman agitaation määrä suorastaan räjähti eduskuntavaaliuudistusta odottaessa keväällä 1906, mistä seurasi puheiden samoin kuin puhujien tason melkoinen kirjavuus. Myös työväen agitaattoreiksi hakeutui monenlaisia esiintymishaluisia, kansansankariksi haaveilevia aatteen palon sytyttämiä miehiä ja naisia. Niinpä vauhdilla levinnyt työväenaate sai maan eri puolilla hyvinkin erilaisia painotuksia, joilla ei läheskään aina ollut puolueohjelman kanssa mitään tekemistä.¹⁶² SDP:n puoluehallinnossa nähtiin selkeä tarve agitaattorien kouluttamiseen, mutta ongelmana oli se, että kaikki opettajiksi soveltuvat tarvittiin kipeästi kentälle, varsinaiseen agitaatioon. Kokoneiden agitaattorien siirtäminen opetustehtäviin olisi puoluehallinnon mielestä tarkoittanut vapaiden käsien antamista muille puolueille oman agitaationsa julistamiseen.¹⁶³ Niinpä tyydyttiin Yrjö Sirolan lähettämään ohjauskirjeeseen, jossa agitaattoria kehoitettiin miettimään muun muassa omaa moraaliaan sekä lojaaliuttaan puolueelle. Lisäksi kirjeessä tiedusteltiin, olivatko agitaattorit todella perehtyneet saatavilla oleviin, suomeksi käännettyihin sosialismin perusteisiin.¹⁶⁴

Elokuun lopulla 1906 pidetyssä Oulun puoluekokouksessa turkulainen Taavi Tainio katsoi liikkeellä olevan paljon kyvyttömiä, epäpäteviä ja väliaikaisia agitaattoreita. Agitaattorit eivät hänen mukaansa tiedä, mitä sosialidemokratia on, eivät osaa kirjoittaa, eivät puhua, eivätkä esiintyä. Ratkaisuksi Tainio ehdotti sisäoppilaitostyyppisesti maaseudun rauhassa järjestettävää kolmen kuukauden agitaatioseminaaria, jossa agitaattoreiksi pyrkiville opetettaisiin varsinaisten puolueaineiden, kuten materialistisen historiankäsityksen, sosiaalidemokratian periaatteiden ja työväensuojelulainsäädännön lisäksi suomen kielen perusteita, asioiden selkeää esittämistä ja ainekirjoitusta. Tainiolla oli agitaattorien koulutuksesta käytännön kokemusta, ja hän oli ehdottanut agitaattorikursseja ensimmäisen kerran jo 1901.¹⁶⁵

---

¹⁶² Ehrnrooth 1992, 197; Soikkanen 1975, 116.

¹⁶³ Ehrnrooth 1992, 194.

¹⁶⁴ Ehrnrooth 1992, 195; Rajavuori 2017, 75–76. Kirjeessä ollut perusteosten lista käsitti muun muassa teokset: Robert Blatchford: *Iloinen englantti*, August Bebel: *Nainen ja sosialismi*, Kaytsky: *Sosialismin historia*, Enrico Ferri: *Sosialismi ja uuden ajan tiede*, Edvard Bellamy: *Vuonna 2000*, William Morris: *Ihannemaa*, sekä N. R. af Ursinin teokset *Työväenkysymys Suomessa*, *Työväenkysymyksiä* ja *Tulevaisuutta kohti*. Esimerkiksi Marxin ja Engelsin teokset puuttuvat listasta, koska niitä ei ollut vielä suomennettu. Esimerkiksi vuonna 1848 ilmestynyt *Kommunistinen manifesti* saatiin suomeksi vasta vuoden 1906 lopulla.

¹⁶⁵ Rajavuori 2017, 77; Ehrnrooth 1992, 196–197. Tainion hahmottelema seminaari ei koskaan toteutunut.

Vaikka puoluekokous kannattikin Tainion esitystä, päädyttiin pian lähestyvien vaalien takia järjestämään mahdollisimman nopealla aikataululla ainoastaan vaalikysymyksiin, erityisesti vaalilain selvittämiseen, keskittyviä lyhyitä kursseja eri puolilla maata sekä yhden valtakunnalliset, puolueuuvoston järjestämät agitaattorikurssit marraskuussa. Marraskuun kurssille hakijoilta vaadittaisiin ”sisään pääsy tutkinto työväenkysymysten tuntemisessa”. Kurssin lopuksi osanottajat tuli vielä arvioida hyväksyty – hylätty -periaatteella.¹⁶⁶ Nämä valtakunnalliset kaksiviikkoiset agitaattorikurssit käynnistyivät Lahdessa 26. marraskuuta 1906. Kurssille oli pyrkinyt 191 henkeä, joista osallistujiksi oli kelpuutettu 178 henkeä, joten karsintaa oli ainakin jonkin verran. Hakijoille ei pidetty sisään pääsykoetta, mutta lähes jokaisella hakijalla oli puolueen toimihenkilön suositus aatteellisuudesta, luotettavuudesta, ahkeruudesta ja työväenkysymysten sekä sosiaalidemokratian tuntemisesta.¹⁶⁷

Loka-marraskuussa 1906 Helsingin Työväenyhdistyksen naisosaston kokouksissa käsiteltiin useaan kertaan mahdollisuutta avustaa taloudellisesti jotakuta sopivaa oppilasta Lahdessa pidettäville agitaatiokursseille. Ensimmäisenä tarkoituksena oli pienellä summalla olla mukana muiden naisosastojen kanssa yhteisen oppilaan kustantamisessa, mutta lopulta summaa nostettiin niin, että pystyttiin lähettämään oma stipendiaatti kurssille. Neljä päivää ennen kurssin alkua, 22.11.1906 pidetyssä johtokunnan kokouksessa valittiin hakijoista äänestyksen perusteella stipendin saajaksi Hanna Ranta, joka sai neljä johtokunnan kuudesta äänestä. Stipendin suuruus oli 40 markkaa.¹⁶⁸ Agitaatiokurssit olivat kaksiviikkoiset, ja joulukuun 15. päivä 1906 pidettyyn Helsingin Työväenyhdistyksen naisosaston kuukausikokoukseen Hanna toikin jo terveisiä Lahden kursseilta kiittäen osastoa saamastaan avusta ja luvaten ”uhrata elämänsä työväen aatteelle”.¹⁶⁹

Hanna Ranta ilmoitti kurssilla kirjoittamassaan omakätisessä selostuksessa olevansa syntynyt 11. lokakuuta 1885, naimaton ja ammatiltaan kauppa-apulainen. Hän ilmoitti liittyneensä Helsingin Työväenyhdistyksen naisosastoon vuonna 1904 ja olleensa ”Naisjärjestön” johtokunnan ja sairaskotikomitean johtokunnan jäsenenä ”y.m. komiteoissa, useammassakin.” Puhujakokemuksista hän kertoi saaneensa ”tilapäisenä puhujana—pari kertaa maalla ja jonkun kerran

---

¹⁶⁶ Ehrnrooth 1992, 198–199.

¹⁶⁷ Ehrnrooth 1992, 199.

¹⁶⁸ Johtokunnan kokous ptk. 12.10.1906 § 2, kuukausikokous ptk. 16.10.1906 § 8, johtokunnan kokous ptk. 30.10.1906 § 2, kuukausikokous ptk. 18.11.1906 § 9, johtokunnan kokous ptk. 22.11.1906 § 2. Helsingin ty:n naisosasto. TA. Stipendi oli melko vaatimaton, sillä esimerkiksi tamperelainen Alma Malander (Jokinen) sai vuonna 1902 kahden viikon Turussa pidettävää kurssia varten 50 markan stipendin. Kiviranta 2006, 28.

¹⁶⁹ Kuukausikokous 15.12.1906 § 3. Helsingin ty:n naisosasto. TA.

kaupungissa.” Koulutuksena hänellä oli oman ilmoituksensa mukaan ylempi kansakoulu, ja hän ilmoitti lukeneensa ”jokseenkin kaikki saatavilla olevat, työväen asiaa koskevat kirjat.”¹⁷⁰

Ranta ei loppujen lopuksi ollut ainoa Helsingin Työväenyhdistyksen naisosaston piiristä kursseille tullut, sillä samalla kurssilla olivat naisosaston jäsenistä myös Emmi Huttunen sekä Ida Rantanen, molemmat Helsingin kaikkien naisyhdistysten yhteisinä stipendiaatteina.¹⁷¹ Sinänsä mielenkiintoinen yksityiskohta on se, että Rannan suosittelijoina olivat naisosaston puheenjohtaja Maria Laine sekä Ella Lähde, kun taas Huttunen ja Rantanen tulivat kursseille Hanna Rannan allekirjoituksen turvin.¹⁷² Katson tällaisen menettelyn osoittavan, että Rannalla oli jo tuolloin jonkin verran nimeä ja arvovaltaa SDP:n sisällä, ainakin naisten keskuudessa.

Kurssille hakeutui sekä kokeneita agitaattoreita että vasta uraansa aloittelevia. Yli puolet puhujakokemusta saaneista hakijoista oli liittynyt puolueeseen jo ennen vuotta 1903, ja suurlakon jälkeen liittyneitä oli vain viidennes.¹⁷³ Se, että kokeneet agitaattoritkin hakeutuivat ”koulunpenkille” osoittaa nähdäkseni hyvin sen, miten kipeä tarve agitaattorien koulutukselle oli erityisesti äänioikeuden avautumisen mukanaan tuomassa uudessa tilanteessa.

Maataloudesta elantonsa saaneita hakijoita oli silmiinpistävä vähän, Suomen tuolloisesta maatalousvaltaisuudesta huolimatta.¹⁷⁴ Sitä vastoin ammattikunnista yliedustettuina olivat räätälit, suutarit, ompelijattaret, muurarit ja maalarit. Näitä ammattitaitoisia käsityöläisiä oli kurssin osallistujista kaiken kaikkiaan puolet. Merkille pantavaa on myös teollisuustyöväen vähäisyys, kun vertailulukuna käytetään puolueen jäsenten ammattiluokkia. Naisia kurssilla oli hieman yli neljäsos, mutta heistä yli 70 prosenttia oli jo saanut puhujakokemusta, kun vastaavasti mieshakijoista hieman yli puolet oli puhujakokemusta vailla.¹⁷⁵ Ranta erottuu kurssilaisten ammattilistalla ainoana kaupan alan työntekijänä. Agitaattoreita tutkinut Jari Ehrnrooth on Lahden kurssia koskevassa ammattiryhmäsijoittelussa määritellyt hänet palvelustyöntekijöihin yhdessä palvelijattarien kanssa. Tästä neljän hengen ryhmästä vain yhdellä, Rannalla, oli puhekokemusta.¹⁷⁶

---

¹⁷⁰ Elämäkertatietoja kurssilaisista 1906. Puolueopisto. HEA1. SDP. TA. Ranta käytti käsitettä Naisjärjestö tarkoittaen todennäköisesti Helsingin Työväenyhdistyksen naisosastoa. Ranta jätti mainitsematta syntymäpaikkakuntansa. Kurssimateriaalista saa kuvan, että hän olisi ollut helsinkiläinen.

¹⁷¹ Luettelo kurssille pyrkijöistä 1906. Puolueopisto. HEA1. SDP. TA

¹⁷² Agitaatiokurssi Lahdessa - valtakirjoja ja suosituskirjeitä 1906. Puolueopisto. HEA1. SDP. TA

¹⁷³ Ehrnrooth 1992, 201.

¹⁷⁴ Ehrnrooth 1992, 202.

¹⁷⁵ Ehrnrooth 1992, 205–206.

¹⁷⁶ Agitaatiokurssi Lahdessa 1906. Puolueopisto. HEA1. SDP. TA; Ehrnrooth 1992, 203, 516. Palvelijattaren ammattinimikkeeseen ilmoitti kolme henkilöä, eikä heistä yhdelläkään ollut aiempaa puhekokemusta.

Oulun puoluekokouksessa tehty linjaus, jonka mukaan lähestyviä vaaleja tuli agitaatiokoulutuksessa painottaa, näkyi selkeästi kurssin opetusohjelmassa, jossa vallankumouspuheet ja suurlakon käyttö taisteluaseena oli laitettu syrjään. Kurssin opetusluennoista arkistossa ovat säilyneet vain otsikot, joiden perusteella opetuksen pääpaino oli niissä reformikysymyksissä, joita puolue pyrki parlamentaarisesti ajamaan.¹⁷⁷ Ehrnrooth katsoikin, ettei Lahden kurssin suorittanut ihanneagitaattori ollut vallankumouskiihottaja, vaan äänestämään kiihottaja. Vallankumousta kehoitettiin kyllä odottamaan, mutta ei tekemään.¹⁷⁸ Saavutettu yleinen äänioikeus oli selkeästi niin suuri asia, että sen käytön opettelu ajoi kaiken muun edelle.

Kurssisuunnitelman mukaan joka päivä kahden viikon ajan, maanantaista sunnuntaihin, oli viisi tunnin luentoja niin, että aamu- ja iltapäiväluentojen välissä oli ”päivällisloma”. Opetuksesta vastasivat useat puolueen silloiset johtohenkilöt, kuten Yrjö Sirola, Matti Paasivuori, Otto Wille Kuusinen, Sulo Wuolijoki, Hilja Pärssinen, Miina Sillanpää, Edvard Valpas ja Taavi Tainio. Yrjö Sirolan aiheita olivat sosialismin teoria, uusi eduskunta sekä äänioikeuden rajoitukset, minkä lisäksi hänen vastuullaan olivat vaaliharjoitukset. Matti Paasivuori käsitteli työajan lyhennystä sekä ammatillista ja valtiollista järjestäytymistä. Valppaan alustama verotuskysymys sai eniten luentoaikaa ja toiseksi eniten aikaa uhrattiin Sulo Wuolijoen johdolla maatalouskysymykselle.¹⁷⁹ Ensimmäisten eduskuntavaalien pääteemoina sosiaalidemokraateilla olivat yhteiskunnalliset reformiohjelmat, joihin maanomistus- ja torpparikysymys olennaisesti kuului. Maatalouskysymykseen keskittyminen oli puolueen vaalimenestykselle todella ratkaisevaa: ensimmäisissä eduskuntavaaleissa puolue sai lähes 90 prosenttia äänistään maaseudulta.¹⁸⁰

Naisluennoitsijat Hilja Pärssinen ja Miina Sillanpää käsittelivät Työläisnaisliiton jo aikaisemmin esiin nostamia aiheita: lasten ja naisten työsuojelua, koulukysymystä, palkollissääntöä sekä kieltolakia. Kurssilla käsiteltiin lisäksi muiden puolueiden vaaliohjelmia, kunnallista äänioikeutta, tapaturmavakuutusta, vanhuuden vakuutusta ja asuntokysymystä. Taavi Tainion johdolla kurssilaiset opiskelivat myös puhetaitoa, minkä lisäksi jokainen oppilaista piti harjoitusluentoja.¹⁸¹

Jälkeenpäin puolueen johdossa todettiin kahden viikon kurssin olleen liian lyhyt puhujilta vaadittavan monipuolisen tietomäärän opettamiseen. Lahden kurssi jäi viimeiseksi valtakunnalliseksi kurssiksi. Tämän jälkeen painopiste siirtyi piiritasolla tapahtuvaan agitaattorien

---

¹⁷⁷ Ehrnrooth 1992, 207–208.

¹⁷⁸ Ehrnrooth 1992, 210.

¹⁷⁹ Agitaatiokurssi Lahdessa 1906. Puolueopisto. HEA1. SDP. TA.

¹⁸⁰ Rajavuori 2017, 276.

¹⁸¹ Agitaatiokurssi Lahdessa 1906. Puolueopisto. HEA1. SDP. TA.

muutaman päivän koulutukseen.¹⁸² Tiivis kahden viikon kurssi ei varmastikaan ollut paras mahdollisuus sen enempiä puolueen edustamien näkemysten kuin puhetaidonkaan omaksumiseen. Monen kohdalla kurssin suurimmaksi anniksi varmaankin jäivät kursseilla solmitut sosiaaliset verkostot.

3.2 ”Leikkivaaleja” ja lentävää agitatioonia

Kiertävät puhujat olivat Suomessa tuttu ilmiö jo ennen poliittisia agitaattoreita. Raittiusliikkeellä oli ollut kiertäviä valistuspuhujia ja herätysliikkeillä kiertäviä matkasaarnaajia. Organisoitun poliittisen agitaatiotoiminnan mallina suomalainen työväenliike ei kuitenkaan käyttänyt näitä kotimaisia esikuvia, vaan malli kopioitiin ruotsalaisesta työväenliikkeestä. Alkuaikoina agitaatio liittyi erityisesti työväenliikkeen järjestäytymiseen ja toiminnan levittämiseen muuallekin kuin vain suurimpiin kaupunkeihin ja tehdaspaikkakunnille. Agitaation merkittävin sisältö oli työväenliikkeen tunnetuksi tekeminen, yhteenliittymisen merkityksen selittäminen ja kannustaminen yhdistysten perustamiseen.¹⁸³

Tärkeäksi nähtiin naisten herättelemine erityisesti maaseudulla, sillä maaseudun työntekijänaisista suurin osa oli piikoja ja palvelijoita, joiden työehtojen parantaminen oli työväenliikkeen keskeisiä tavoitteita. Lokakuussa 1906 pidetyssä Suomen sosialidemokraattisen naisliiton ylimääräisessä edustajakokouksessa Viipurissa annetussa julkilausumassa piiritoimikunnat veloitettiin ottamaan ainakin yksi naisagitaattori, jonka tuli liikkua kattavasti piirin alueella ja jonka tuli puhua etupäässä naisille. Lisäksi todettiin, että agitaattorin olisi puhuttava kaikkialla kodeista suurempiin kokouspaikkoihin saakka.¹⁸⁴

Tammikuussa 1907 agitaatio alkoi Rannankin osalta toden teolla, kun Lahden naisten ”vaaliagitatioonitoimikunta” palkkasi hänet pääasiassa iltamistaan saamalla varoilla kahdeksi kuukaudeksi kiertämään piiriä vaalien lähestyessä.¹⁸⁵ Vaaliagitatiolla olikin kiire, sillä eduskuntavaalit olivat jo maaliskuussa, eikä suurin osa äänioikeutetuista ollut milloinkaan äänestänyt vaaleissa. Tämän vuoksi jokaisessa kokouksessa käsiteltiin myös vaalitoimituksen harjoittelua, jota nimitettiin kaikkien puolueiden taholta ”leikkivaaleiksi”.¹⁸⁶ ”Ensimmäinen vaalitaistelu oli hyvin vaikea. Ensiksi oli kansa opetettava äänestämään, vetämään viirua, sekä tehtävä selväksi vaalilaki. Esim. naiset oli saatava käsittämään, etteivät he menetä uskontoaan, vaikka he käyvät

---

¹⁸² Ehrnrooth 1992, 211.

¹⁸³ Rajavuori 2017, 63.

¹⁸⁴ Rajavuori 2017, 208–209. Vuonna 1906 Työläisnaisliitto muutti nimensä Suomen sosialidemokraattiseksi naisliitoksi.

¹⁸⁵ Työläisnainen: Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja 21.03.1907, nro 12, s. 5

¹⁸⁶ Esim. Hämeen Sanomat 14.01.1907, nro 5, s. 3; Kansan Tahto 15.01.1907, nro 12, s. 4; Aamulehti 02.02.1907, nro 27, s. 3.

äänestämässä ja paljon muuta,¹⁸⁷ Ida Aalle-Teljo muisteli kolmekymmentä vuotta myöhemmin ensimmäisiä eduskuntavaaleja edeltänyttä agitaatioaikaa.

Kaikki oli uutta, mikä heijastui myös kokousjärjestelyihin. Agitaattorilla ei ollut paikkakunnalle tullessaan kokouspaikastakaan tietoa. Puhujan tuli luottaa, että paikkakunnalla, jonne hän oli menossa, asia olisi järjestetty. Esimerkiksi Rannan Lahden seudulla olevat esitelmätilaisuuspaikkakunnat päivämäärineen kerrottiin *Itä-Hämeen Raivaaja*-lehdessä niin, että samassa ilmoituksessa pyydettiin puoluetovereita puuhaamaan väkeä kokoon sekä hankkimaan huoneen, ”josta ainoastaan täten ilmoitetaan.”¹⁸⁸ Ranta puhui sekä yleisissä, kaikille tarkoitetuissa tilaisuuksissa, että erityisissä naisten kokouksissa. Esimerkiksi sunnuntaina 20.1.1907 Ranta puhui naisten kokouksessa Lahden työväentalolla ja viikon muina päivinä hän kiersi Lahden seudun kylillä. Silloinkin, kun kyseessä oli yleinen kokous, Rannan aiheet käsittelivät lehtitietojen perusteella usein naisten asemaa ja puheensa jälkeen hän kehotti perustamaan paikalliseen työväenyhdistykseen naisosaston. Esimerkiksi Nastolassa osasto päätettiin perustaa saman tien, kolminkertaisen ”Eläköön!” -huudon saattelemana.¹⁸⁹ Syynä Rannan nimenomaan naisille osoitettuihin puheisiin oli todennäköisesti se, että ennakoita ilmoitettuna naispuhujana hän oli erityisesti naisyleisöä keräävä vetonaula, jolloin kokouksiin kerääntyi naisia normaalia enemmän.¹⁹⁰

Nastolan työväenyhdistyksen naisosaston esimerkillisestä innokkuudesta Ranta kirjoitti huhtikuussa ilmestyneeseen *Työläisnaiseen*:

Täällä jos missään on naiset näyttäneet miten tarmokkaasti naiset toimii. Kun ensikerran menin sinne, nukkuivat he jotenkin rauhassa. Ravistelin heitä sillä seurauksella, että perustettiin naisosasto. Jäseniä oli noin 25 ja innostusta ”Porvoon mitalla”. — Kuukauden perästä menin taaskin tuota lastani katsomaan, ja mikä ihme: Jäsenluku oli suurempi kuin miesten osaston, joka oli toiminut toista vuotta! Se oli kuukauden työn tulos. Ihmettelin kyllä vähä, mutta mummut taputtivat minua ja sanoivat, että kun he saivat ensin valoa tien viitaksi, päättivät he mennä eteenpäin: Ja kun yksimielisesti päättää, silloin ei ole mikään mahdotonta. Siskot, toverit! Toimikaa yhä edelleenkin, sillä innolla ja tarmolla kuin tähänkin asti. Tietoisuus siitä, että juuri teistä riippuu niin paljo, antaa voimia. Te voitte luoda tiedon valoa moneen pimeään paikkaan. Te voitte luoda tulevaisuuden, valoisamman, kauniimman tulevaisuuden toivoa surun runtelemiin sydämiin. Se on

¹⁸⁷ Toveritar: Suomen sos.-dem. työläisnaisliiton äänenkannattaja 01.03.1937, s. 77. "Ensimmäinen suuri voitto aukaisi suljetut portit..." Ensimmäiset naisedustajamme kertovat.

¹⁸⁸ *Itä-Hämeen Raivaaja* 18.01.1907, nro 5, s. 2

¹⁸⁹ *Itä-Hämeen Raivaaja* 01.02.1907, nro 9, s. 3

¹⁹⁰ Rajavuori 2017, 212; *Itä-Hämeen Raivaaja* 01.02.1907, nro 9, s. 3; *Lahden Lehti* 17.02.1907, nro 27, s. 3; *Työmies* 20.03.1907, nro 66, s. 4.

*myöskin teidän omaan synkkään elämäänne jalostava valonsäde. Myöskin toimien täten voitte lapsillenne jättää parhaimman perinnön.*¹⁹¹

Rannan puhujakerros jatkui Lahden seudulla keskeytymättä koko helmikuun ajan vähintään yhden tilaisuuden päivävauhtia.¹⁹² Tahti oli kiivas, kun huomioon ottaa tuon aikaiset liikenneolot, talvisen sään vaihtelut sekä jatkuvan epävarmuuden kokous- ja majapaikkojen suhteen.

Helmikuun puolesta välistä alkaen Rannan puheita alkoivat kommentoida työväenlehtien lisäksi myös lahtelaiset porvarilliset lehdet. Nuorsuomalainen *Lahden lehti* mainitsi Rannan Urajärvellä käynnin seurauksena paikkakunnalle perustetun naisosaston sekä suuren vaikutuksen tehneen puheen.¹⁹³ Siinä, missä nuorsuomalaisten äänenkannattaja oli ollut jopa arvostava, oli suomettarelainen sanomalehti *Lahti* huomattavasti tyylympi arvioidessaan Rannan helmikuun lopulla Hollolassa pitämää puhetta sosialistien vaaliohjelmasta ”humpuukipykäliksi ja tuulentuviksi”.¹⁹⁴

Maaliskuussa Rannan ripeä puhetahti jatkui: vähintään viisi puhetta viikossa, maanantaista perjantaihin, joka päivä eri kylässä. Välillä hän puhui myös sahalla sekä Kaukaan tehtailla.¹⁹⁵ Pelkkien puhetilaisuuksien lisäksi tulivat vaalien lähestyessä tuiki tarpeelliset harjoitusvaalit, joissa Ranta oli sekä opastajana että puhujana. Tällöin hänen aiheenaan oli vaalilaki.¹⁹⁶

Työväenlehtien perusteella Rannan puheissa painottuivat naisasia, naisten ihmisoikeudet sekä yhteiskunnalliset epäkohdat. ”Ylös, naiset! Miesten rinnalla ihmisoikeuksianne vaatimaan!” sanottiin Rannan esimerkiksi Herralassa pitämässään puheessa julistaneen.¹⁹⁷ Ranta näyttääkin identifioituneen tämän ensimmäisen puhujapestinsä aikana korostetusti juuri naisagitaattoriksi, jolle tärkeätä oli naisten oikeuksien esillä pitäminen ja naisten omanarvontunnon nostaminen. Tämä tulee ilmi esimerkiksi Kärkölän kirkonkylässä pidetystä tilaisuudesta laaditussa pienessä uutisessa, jonka mukaan Lahdesta tullut naispuhuja, Hanna Ranta ”puhua paukutti” kunnantuvalla saaden kuulijoina olleet ”naiset niin itsetietoisiksi, että pujahtivat suomettarelaiden ja kristillismielisten verkosta pois.”¹⁹⁸ Vasta tämän itsetietoisuuden nostamisen jälkeen oli vuorossa puolueen vaaliohjelman esittely. Ollessaan vajaan viikkoa myöhemmin uudestaan Kärkölässä Ranta puolitoistatuntisessa puheessaan ”esitti erittäin selväpiirteisesti” SDP:n

---

¹⁹¹ Työläisnainen: Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja 18.04.1907, nro 16, s. 5. Ranta käytti nimimerkkiä ”H.R.”

¹⁹² Itä-Hämeen Raivaaja 29.01.1907, nro 8, s. 2.

¹⁹³ Lahden Lehti 17.02.1907, nro 27, s. 3.

¹⁹⁴ Lahti 26.02.1907, nro 33, s. 3.

¹⁹⁵ Itä-Hämeen Raivaaja 01.03.1907, nro 17, s. 2.

¹⁹⁶ Itä-Hämeen Raivaaja 08.03.1907, nro 19, s. 2.

¹⁹⁷ Itä-Hämeen Raivaaja 15.02.1907, nro 13, s. 2; Itä-Hämeen Raivaaja 19.02.1907, nro 14, s. 2.

¹⁹⁸ Hämeen Voima 09.03.1907, nro 29, s. 3.

puolueohjelman kohtia, kuten uskontokysymystä, vanhuudenvakuutusta, maatalouskysymystä ja naisasiaa, josta hän lehden mukaan sai ”monen naisen lämpenemään ja innostumaan”.¹⁹⁹ Sitä vastoin sellaisia naisille tärkeitä aiheita kuin äitiys, lasten kasvatus ja avioliitto Ranta ei ainkaan säilyneiden materiaalien mukaan käsitellyt.

Naisten itsetietoisuuden nostaminen oli varmastikin kyseessä myös maaliskuun alussa 1907 Lahdessa järjestetyssä suuressa ”köyhälistön naisten mielenosoituskulkueessa”, jossa osanottajia oli arvion mukaan noin 800. Kulkue lähti liikkeelle Lahden työväentalolta, joka sijaitsi tuolloin nykyisellä Radiomäellä. Sieltä reitti kulki alas Humplanvillaan, eli vanhan Hämeenlinnan maantien ja nykyisen Radiomäen väliin syntyneen varattoman väestön mökkiasutuksen läpi edelleen ”parempia teitä” kohti keskustaa. Katujen varsille oli kerääntynyt naisia kulkuetta katsomaan ja todennäköisesti myös sen laulamia työväenlauluja kuuntelemaan. Pilkkahuutoja kuultiin sekä paremmalta väeltä että köyhälistöltä. Kulkueella oli lupa olla vain maantiellä, eikä pihoihin ollut lupa poiketa. Tämän vuoksi naiset järjestäytyivät vanhan sahan työväen asuntojen kohdalla kapean tien varteen pitkäksi rivistöksi laulamaan työväenlauluja, minkä jälkeen Ranta piti puheen ”jota kaikki kuunteli hyvin tyynesti ja rauhallisesti”. Runonlausunnan ja Jenny Suvelan lukeman Sosialidemokraattisen naisliiton vaalikehotuksen jälkeen maantiellä pidetty ulkoilmatilaisuus päättyi kansainvälisen työväen marssin laulamiseen. Naisten päästyä vihdoin iltahämärässä nousemaan takaisin työväentalolle olivat monet todella väsyneitä ja valittivat sitä, ettei edes työväentaloa ollut saatu sopivammalle paikalle.²⁰⁰

Varsinaisen suunnitellun puhe- ja valistustyön lisäksi eteen tuli yllättäviäkin puhetilaisuuksia. Yhden sellaisen aikaansai paikallinen suomettarelainen *Lahti*-lehti, jonka etusivulla aivan eduskuntavaalien alla julkaistu pitkä kirjoitus oli otsikoitu: ”Mitä tahtovat sosialidemokraatit?”²⁰¹ Kirjoituksessa väitettiin sosiaalidemokraattien haluavan panna keisarin viralta, joten SDP:tä äänestävä halusi siis lehden mukaan vallankumousta sekä sitä seuraavaa Venäjän armeijan maa-hantunkeutumista, sotilasvaltaa ja Viron ja Inkerinmaan kaltaista verilöylyä. Sen, että sosiaalidemokraatit kunnallisissa vaaleissa vaativat 20 vuoden ikärajaa, sai lehtikirjoittajan ilkkumaan puolueen haluavan alaikäisille äänivallan. Lehdessä arvosteltiin myös sosiaalidemokraattien vaalilakiin haluamaa muutosta, jonka myötä kaikki 21 vuotta täyttäneet saisivat äänestää: ”vaalipäivänä on avattava vankilainkin ovet ja päästettävä kaikki roistot ja murhamiehet äänestämään. Mielipuolet ja hullut ovat myös päästettävät vaalipäivinä irti, tai kuletettavat edes

¹⁹⁹ Hämeen Voima 14.03.1907, nro 31 B, s. 2

²⁰⁰ Itä-Hämeen Raivaaja 05.03.1907, nro 18, s. 2; ”Naisten vaalikiihotuskokouksia ja kulkueita”, Työläisnainen: Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja 14.03.1907, nro 11, s. 3.

²⁰¹ ”Mitä sanovat sosialidemokraatit?”, *Lahti* 14.03.1907, nro 42, s. 1.

köyksissä vaalipaikalle.”²⁰² Verovaroilla kustannettua vanhuudenvakuutusta, jota SDP myös ajoi, pidettiin aivan hullutuksena, sillä siihen eivät valtion varat riittäisi. ”Suomalainen puolue lupaa ainoastaan sen, mikä voidaan ajatella mahdolliseksi. — Suomalainen puolue koettaa saada eduskunnan valtaa laajennetuksi ja tekee siis sellaisia vaatimuksia, joihin Venäjänkin voi arvella sovinnolla suostuvan.”²⁰³ Huomattavan pitkän etusivukirjoituksen perusteella suometarelaiset alkoivat vaalipäivän lähestyessä mitä ilmeisemmin pelätä SDP:n mahdollista vaalimenestystä.

Lahti-lehden kirjoitus ilmestyi torstaina 14. maaliskuuta, ja koska lehden oli tilannut moni työväenkin edustaja, aiheutti artikkeli ymmärrettävästi tuhtumusta. Lahden kauppatorille järjestettiin lehtikirjoituksen vuoksi vaaleja edeltävänä päivänä, lauantaiamuna 16. maaliskuuta ”Suuri kansalaiskokous”. Paikalla arveltiin olleen satoja ihmisiä. Ranta kuvasi työväenlehdessä olleen kirjoituksen mukaan liikuttavasti ”niitä kärsimyksiä, joita työläiset saavat kokea raataessaan noiden porvarein kukkaroon kultaa ja josta he sitten palkakseen saavat mitä hävyttömintä parjausta ja haukkumista osakseen.”²⁰⁴ Kokouksessa huudettiin *Lahti*-lehteä alas ja kehoitettiin jatkossa karttamaan moista köyhälistön sortajaa, olemaan lehteä enää tilaamatta sekä ”että nekin, jotka ovat tilanneet mainitun lehden, eivät enään suvaitsi mokomaa lehteä tuotavan luokseen.”²⁰⁵ Mainittu kansalaiskokous oli ollut sen verran suuri, että *Lahti*-lehtikin puutui siihen. Lehdessä Rannan kuvattiin olevan säihkyvin sanoin puhuva ”sosialisti-impynen,” joka oli vakuuttanut, ettei sosialistien ohjelma johda suinkaan keisarin viraltapanoon ja vallankumoukseen.²⁰⁶

Maria Laine, Helsingin Työväenyhdistyksen naisosaston puheenjohtaja, oli vuoden 1907 eduskuntavaaleissa ehdokkaana sekä Uudenmaan että Hämeen eteläisessä vaalipiirissä. Hänet myös valittiin eduskuntaan molempien vaalipiirien listalta. Helsinkiläisen Laineen äänisaalis oli itse asiassa Hämeessä huomattavasti korkeampi (6589) kuin Uudellamaalla (5164).²⁰⁷ Koska Lahden seutu kuului Hämeen eteläiseen vaalipiiriin, oli Rannalla näissä vaaleissa tilaisuus tehdä vaalityötä Helsingissä tutuksi tulleen Laineen hyväksi. Rannan Laineen hyväksi tekemää vaaliagitaatiota ei lehtitiedoista ilmene, mutta pidän sitä hyvin todennäköisenä jo senkin vuoksi,

---

²⁰² ”Mitä sanovat sosialidemokraatit?”, *Lahti* 14.03.1907, nro 42, s. 1.

²⁰³ ”Mitä sanovat sosialidemokraatit?”, *Lahti* 14.03.1907, nro 42, s. 1.

²⁰⁴ *Itä-Hämeen Raivaaja* 19.03.1907, nro 22, s. 2.

²⁰⁵ *Itä-Hämeen Raivaaja* 19.03.1907, nro 22, s. 2.

²⁰⁶ *Lahti* 19.03.1907, nro 44, s. 2.

²⁰⁷ ”Vaalien tulokset”, *Helsingin Sanomat* 26.03.1907, nro 70, s. 3.

ettei Laine itse käynyt Lahden seudulla lainkaan puhujamatkoilla, vaikka samaan vaalipiiriin kuuluneen Hämeenlinnan seudulle hän teki vaalien alla useampia puhujamatkoja.²⁰⁸

Piiripuhujana Lahden seudulla

Mitä ilmeisemmin Rannan agitaatiotoimintaan oltiin Lahden seudulla tyytyväisiä, sillä heti eduskuntavaalien jälkeen huhtikuussa 1907 Hämeen läänin eteläisen vaalipiirin sosiaalidemokraattinen vaalitoimikunta valitsi hänet ja helsinkiläisen August Pekosen piiriagitaattoreiksi. Piiriagitaattorien tehtäviin oli halukkuutta, sillä hakijoita oli kaikkiaan 23.²⁰⁹ Hämeen läänin eteläinen vaalipiiri käsitti Hämeenlinnan ja Lahden kaupunkien lisäksi yhteensä 28 maaseutupaikkakuntaa. Äänestysalueita vaalipiirissä oli yhteensä 151.²¹⁰

Piiriagitaattorina Rannan työnkuvana olivat vierailut eri työväenyhdistyksissä ja niissä pidetyt puheet ja esitelmät, joiden sisällöstä ei lehtitiedoissa ole ”sosialistista valistustyötä” tarkempaa kuvausta.²¹¹ Ranta kiersi ahkerasti eri paikkakunnilla, mutta tässä vaiheessa suurlakon jälkimainingeissa perustetut työväenyhdistykset alkoivat menettää jäseniään eikä puhetilaisuuksiin riittänyt väkeä entiseen malliin. Syitä laimeaan osallistumisintoon etsittiin sekä huonosta säästä että taloushuolista:

*Kolkot, sateiset säät, jotka meitä ovat koko syksypuolen suvea hyväilleet, vaiko ainaiset leipähuolet, jompi kumpi näistä lienee syynä siihen mieliä masentavaan haluttomuuteen edistysrientojen suhteen, joka on havaittavissa, ei yksin meidän yhdistyksessämme, sillä sama valitus kuuluu muualtakin, kun silmäilee sanomalehteä.*²¹²

Jäsenkatoon vaikutti varmasti SDP:n elokuussa 1906 Oulussa pidetyn puoluekokouksen tekemä sääntömuutos, jonka mukaan puolueen jäsenyys muutettiin aikaisemmasta yhdistysjäsenyydestä henkilöjäsenyydeksi. Muutos tarkoitti henkilökohtaisten jäsenmaksujen nousua. Toisaalta syynä osallistumisinnon laimenemiseen oli todennäköisesti myös eduskuntavaaleihin purkautunut voimakas innostus ja odotus.²¹³ Osansa saattoi olla vaalien edellä agitaattorien itsensä antamassa kuvassa eduskuntavaaleissa äänestämisen tärkeydestä: ”Jos kysyy mikä on syy tähän taantumukseen, sanotaan; me olemme tehneet tehtävämme. Me olemme valinneet edustajat eduskuntaan.”²¹⁴

²⁰⁸ Hämeen Voima 29.01.1907, nro 12, s. 3; Hämeen Voima 16.02.1907, nro 20, s. 2; Hämeen Voima 05.03.1907, nro 27, s. 3.

²⁰⁹ Hämeen Voima 11.04.1907, no 40 s. 2.

²¹⁰ Vaalitulasto: Eduskuntavaalit vuosina 1907 ja 1908, 9–10.

²¹¹ ”Sosialistinen valistustyö”, Hämeen Voima 20.04.1907, nro 44, s. 2.

²¹² Hämeen Voima 31.08.1907, nro 97, s. 3.

²¹³ Soikkanen 1975, 182–184.

²¹⁴ Yhdenvertaisuus 27.05.1907, nro 51, s. 2.

Lehdissä valitetun alhaisen osallistumisinnostuksen lisäksi kokousten häirintä alkoi selvästi lisääntyä paikalle tulleiden juopuneiden ja jopa teräasetta heiluttaneiden rähinöitsijöiden takia.²¹⁵ Pahin Rannan kohdalle tullut välikohtaus tapahtui Urjalan Matkun työväenyhdistyksen iltamissa, jossa kaksi paikalle tullutta humalaista puukotti yhdistyksen toimihenkilöitä. Ranta, jonka oli määrä pitää iltamissa puhe, ei haavoittunut, mutta iltamat keskeytettiin.²¹⁶ Lehtitietojen mukaan näyttäisi siltä, että Rannalle järjestyi pian Matkun tapahtumien jälkeen pieni tauko, jonka aikana hän kävi kotiseudullaan Iisalmessa, missä piti puheen paikallisella työväentalolla.²¹⁷ Rannalla oli näin ollen yhteys myös kotiseutuunsa.

Työläisnaisen asiamiehenä

Hämeen piiripuhujan toimi loppui syksyllä 1907, minkä jälkeen Ranta valittiin yhdessä Fiina Pietikäisen kanssa Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattajan, *Työläisnaisen*, asiamieheksi. Asiamiehien tehtävänä oli kerätä edellisenä vuonna aloittaneelle lehdelle varoja, hankkia tilauksia sekä paikallisia asiamiehiä. Pietikäinen kiersi asiamiehenä loka-marraskuussa kolmen viikon ajan Hämeessä, Pohjanmaalla ja Keski-Suomessa.²¹⁸ Ranta puolestaan kiersi loka-joulukuussa Etelä-Hämeessä, Kymenlaaksossa, Savossa, Kainuussa sekä Pohjois- ja Etelä-Karjalassa, minkä jälkeen hän teki vielä puhujakierroksen Varsinais-Suomessa, edelleen *Työläisnaisen* levikin edistämiseksi. Pohjoisin paikkakunta, missä Ranta kierroksellaan kävi, oli Kaajaani, läntisin Turku ja itäisin Laatokan Karjalassa sijainnut Läskelä.²¹⁹ Käytännössä kierros noudatti rautateiden reittiverkostoa, niin että rautatien varrelta poikkeamia tapahtui ainoastaan Kymenlaaksossa sekä Laatokan pohjoispuolella.

Pelkästään junassa Ranta matkusti *Työläisnaisen* asiamiehenä ollessaan 24.10.–7.12.1907 välisenä aikana vähintään 1650 kilometriä.²²⁰ Kun ottaa huomioon sen, että tuohon aikaan rautateiden korkein sallittu talvinopeus oli maksimissaan 35 kilometriä tunnissa,²²¹ kulutti Ranta pelkästään junan puisilla penkeillä noin 50 tuntia. Joka päivä, lukuun ottamatta muutamaa pidempää matkaosuutta, oli vuorossa aina uudelle paikkakunnalle tulo ja siellä kokouspaikan etsiminen. Asiamiehen matkareitti oli ilmoitettu etukäteen työväenlehdissä. Ilmoituksissa kehoitettiin

---

²¹⁵ Hämeen Voima 27.06.1907, nro 69, s. 2; Hämeen Voima 25.07.1907, nro 81, s. 3; Hämeen Voima 20.08.1907, nro 92, s. 2.

²¹⁶ Hämeen Voima 20.07.1907, nro 79, s. 3.

²¹⁷ Savon Työmies 23.7.1907, nro 81, s.4.

²¹⁸ Työläisnainen: Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja 17.10.1907, nro 41–42, s. 1; Työmies, 23.10.1907, nro 245, s. 5.

²¹⁹ Työmies 19.10.1907, nro 242, s. 4.; Työläisnainen: Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja 31.10.1907, nro 44, s. 5–6; Työmies 04.11.1907, nro 255, s. 3; Työmies 27.11.1907, nro 275, s. 3.

²²⁰ ”Välimatkataulukko”, Turisti 16.10.1906, nro 5, s. 22.

²²¹ ”Junien kulkunopeus”, Työmies 30.11.1908, nro 277, s. 1.

”puoluetovereita paikkakunnillaan hommaamaan yleisiä naisten kokouksia, sekä ilmoittamaan niistä”.²²² Läheskään aina tämä etukäteistoive ei toteutunut käytännössä, kuten Ranta itse kertoo *Työläisnaiseen* kirjoittamassaan matkakuvauksessa. Kaikkiaan 44:stä etukäteen ilmoitetusta paikkakunnasta seitsemällä kokousta ei ollut etukäteen järjestetty lainkaan. Näihin lukeutuivat sellaiset tehdaspaikkakunnat kuin Kotka, Kymintehdas, Voikkaa, sekä Turun Littoinen. Yksi paikkakunta, Hamina, jäi matkasuunnitelmasta pois muuttuneiden liikennejärjestelyjen vuoksi.²²³

Taina Uusitalo kuvaa Fiina Pietikäisen joutuneen matkoillaan ajoittain nukkumaan ladoissa ja saunoissa sekä pitämään puheensa maantiellä, kun työväenpuhujalle ei annettu sen enempää kokous- kuin majapaikkaakaan.²²⁴ Ranta yöpyi todennäköisesti työväentalolla, silloin kun paikkakunnalla sellainen oli. Oletettavaa kuitenkin on, että hänkin sai tyytyä hyvin vaatimattomiin ja puutteellisiin oloihin.

Rannan *Työläisnaiseen* kirjoittama matkakuvaus on paikkakunnittain etenevä niin, että jokaista pysähdyspaikkaa käsitellään korkeintaan muutamalla lauseella. Joitakin henkilökohtaisia näkemyksiä kirjoituksesta kuitenkin löytyy. Ranta vaikuttaa olleen voimakkaasti Sosialidemokraattisen naisliiton ajaman kieltolain kannalla. Hän paheksui näkemäänsä alkoholinkäyttöä vedoten naisten vastuuseen kieltolain aikaansaamisessa: ”Koska, oi koska saadaan nuo kurjuuden lähteet tukituksi? Nainen, nainen ja äiti! Sinun työtäsi tarvitaan!”²²⁵ Rannan kirjoitusta arvioitaessa on toki otettava huomioon, että se oli suunnattu nimenomaan Työläisnaisen lukijoille, joiden voidaan olettaa olleen pääsääntöisesti Sosialidemokraattisen naisliikkeen kannattajia.

Rajavuori kuvaa väitöskirjassaan agitaattorien pyrkineen olemaan toisaalta kuulijoidensa kanssa yhtä, eli ”meitä”, vaikka he samalla kirjoituksissaan tekivätkin selkeää eroa tietämättömydessä elävään, säälittävään ”epätietoiseen orjakansaan”.²²⁶ Rannan matkakuvauksessa välittyy vastaavanlainen erottautuminen niistä työväenluokan naisista, joiden kanssa hän pyrki yhteistyöhön ja joille hän sanomaansa levitti. Kehuja saivat ymmärrettävästi rohkeasti sosialismin asialla ahkeroivat toverit, mutta Rannan osoittama etäisyys ja jopa eräänlainen ylemmyys

---

²²² Työmies 04.11.1907, nro 255, s. 3.

²²³ H. R. ”’Työläisnaisen’ asiamiehenä”, Työläisnainen 09.01.1908, nro 2, s. 2–3 sekä Työläisnainen 23.01.1908, nro 4, s. 2–3.

²²⁴ Uusitalo 2014, 67.

²²⁵ H. R. ”’Työläisnaisen’ asiamiehenä”, Työläisnainen 09.01.1908, nro 2, s. 2–3.

²²⁶ Rajavuori 2017, 186.

ilmenee muun muassa siinä, että hän katsoi eräällä paikkakunnalla kohtaamiensa naisten alkoholi-ongelman syyksi ”pikkumaisuuden ja itsekkyyden”.²²⁷

Ensi kertaa nähty Imatrankoski sai Rannan suorastaan runolliselle mielelle ja Imatrankoskea kuvaava tekstikatkelma on selkeä poikkeus muutoin lyhyissä paikkakuntateksteissä. Siitä kuvastuu myös Rannan kokemus omien kahleidensa katkaisemisesta:

Nyt näin ensikerran tuon kuuluisan kosken, tuon, jonka pyörteissä niin moni väsynyt on hakenut lepoa ja unhoitusta. Joskin se toisia viettelee vaahtoavaan syliinsä, luvaten lepoa, laulaa se toisille taiston lauluja. Minuun teki nuo voimakkaat kuohuvat aallot elinvoimaa kiihoittavan vaikutuksen: Ei kahleita, ei esteitä, eteenpäin, vapaasti itsenäisesti, uhmaten harmaita, kolkkoja kallioitakin, jotka muurin tavoin sitä molemmin puolin ympäröivät. Se oli tuulahdus vapautta rakastavasta nuorekkaasta elinvoimasta; se lauloi vapauden laulun niin voimakkaasti, että sen täytyi ehdottomasti vaikuttaa.

*Taistele ihminen, riennä eteenpäin kuten minäkin, luo kahleesi, elä niitä kärsi. Kulje määrääsi itsenäisesti, uljaasti, pää pystyssä. Se joka arkailee, pelkää taisteloita, se painuu kahleiden alle. Siis eteenpäin kohisevan kosken lailla, laulaen taiston ja vapauden lauluja, katkoen kahleita, jotta vihdoinkin vapauden vilpoiset tuulet pääsisivät esteettömästi puhaltamaan.*²²⁸

”Riennä eteenpäin kuten minäkin”, kehotti Ranta. Hän olikin omalla esimerkillään näyttänyt sen, kuinka työväenliike oli mahdollistanut yhteiskunnan alimmalle portaalle syntyneelle perinteisestä roolista irrottautumisen. Tämä irrottautuminen oli aikakauden naistoimijoille korostetun selkeää, sillä naiset, Ranta heistä yhtenä, vaikuttivat työväenjärjestöjen hallintoelimissä ja tulivat valituiksi naisille poikkeuksellisiin rooleihin: julkisiksi toimijoiksi, kuten agitaattoreiksi ja puhujiksi.²²⁹

3.3 Pohjalaisten mailla

Vaasan läänin eteläinen vaalipiiri oli sosiaalidemokraateille haastavaa aluetta. Vuoden 1907 eduskuntavaaleissa vaalipiirin kannatus oli ollut koko maan kannalta toiseksi heikointa; vain Lapin vaalipiirissä menestys oli ollut vielä huonompi. Syitä SDP:n heikkoon menestykseen on haettu vähäisestä teollistumisasteesta, pientilavaltaisuudesta sekä uskonnollisten herätysliikkeiden kuten lestadiolaisuuden ja rukoilevaisuuden voimakkaasta kannatuksesta.²³⁰ Haasteita siis riitti.

Vaalipiirin keskuspaikka, Vaasa, oli kuitenkin selkeä poikkeus. Siellä oli teollisuutta ja Vaasan työväenyhdistyksen toiminta todella vilkasta. Yhdistyksellä oli toimitalo, lukusali, Työväen

²²⁷ H. R. ”’Työläisnaisen’ asiamiehenä”, Työläisnainen 09.01.1908, nro 2, s. 2–3.

²²⁸ H. R. ”’Työläisnaisen’ asiamiehenä”, Työläisnainen 23.01.1908, nro 4, s. 2–3.

²²⁹ Uusitalo 2014, 37.

²³⁰ Uusitalo 2014, 171.

teatteri, ravintola ja urheiluseura. Kaiken kaikkiaan yhdistyksen toiminta vaikutti pöytäkirjojen valossa sekä vireältä että taloudellisesti poikkeuksellisen menestyksekkäältä, sillä kokouspöytäkirjoissa ei esiintynyt tarkastelemallani ajanjaksolla 1905–1910 lainkaan huolta varojen riittävydestä. Yhdistyksen tilinpäätös oli tuona aikana koko ajan reilusti ylijäämäinen.²³¹

Vaasan eteläisen vaalipiirin avoinna olleeseen puhujan toimeen haki kaikkiaan viisitoista henkilöä.²³² Näistä naisia oli kaksi, Maria Tammi ja Hanna Ranta. Helsingissä 10. helmikuuta 1908 päivätty Rannan hakemus oli muiden hakemusten rinnalla lyhyt ja koruton. Se kuului:

Ar. (arvoisan) ilmoituksenne johdosta ”Työmieheissä” käännyksen puoleenne toivomuksena, että ilmoituksessa mainittua puhujan paikkaa täytettäessä ottaisitte allekirjoittaneen huomioon. Palkkaa pyydän Smk 150;- kuuk.. Ja matkakulut. Suositukset seuraa mukana.

Puoluetervehdyksellä

Hanna Ranta

Osote: Helsinki, Aleksanterinkatu n:o 16

P.S. Jos hakemustani ei hyväksytä, pyydän hyväntahtoisesti palauttamaan suositukseni²³³

Työväen arkistossa säilytettävistä hakemuskirjeistä selviää muun muassa se, millaisia palkkatoiveita piiripuhujaksi hakevilla oli. Rannan palkkatoive oli hyvin tavanmukainen, sillä useimmat paikkaa hakeneet pyysivät 140–150 markan kuukausipalkkaa sekä ”vapaita matkoja”. Toinen naishakija, Viipurin ja Hämeen seudulla puhujakokemusta kerryttänyt Maria Tammi esitti 130 markan palkkavaatimuksen, mutta kaikkein halvimmalla työpanoksensa olisi myynyt eräs mieshakija, jonka palkkatoive oli vain 90 markkaa kuussa.²³⁴ Hänen palkkatoiveensa oli keski-suomalaisen agitaattorin tyypillinen kuukausipalkka, sillä Rajavuori mainitsee keskisuomalaisen agitaattorin palkaksi sadan markan kuukausitulot, jotka nekin ajoittain nähtiin köyhälistön verenimemisenä.²³⁵ Toisaalta esimerkiksi SDP:n Uudenmaan vaalipiirin puhujana vuonna 1910 toiminut Fiina Pietikäinen sai hänkin 150 markan kuukausipalkan sekä matkakulut, joten agitaattorien palkkaus vaihteli jonkin verran eri puolilla maata.²³⁶ Hanna Rannan suosituksia ei arkistossa ole säilynyt, mutta ne mitä ilmeisimmin todettiin hyväksi, sillä hän sai paikan.

²³¹ Johtokunnan pöytäkirjoja 1901–1913, C4. Vaasan Työväenyhdistys. TA.; Toimintakertomus 1910, Toimintakertomuksia 1906–1917, D1. Vaasan Työväenyhdistys. TA.

²³² Lehtitiedoissa (esim. Vapaa Sana 28.2.1908, s. 2) kerrotaan hakijoita olleen viisi, mutta Työväen arkistosta löytyy kyseiseen pestiin viidentoista hakijan hakemukset.

²³³ Hakemuksia järjestäjien, puhujien ja piirisihteerin toimiin 1907–1919. HH4. Pohjanmaan sosiaalidemokraatit. TA. Rannan antama osoite, Aleksanterinkatu 16, oli tuolloin liike- ja asuinkiinteistönä toiminut ns. Remanderin talo. Kiinteistössä sijaitsee nykyisin Helsingin kaupunginmuseo. Lähde: Helsingin kaupunginmuseo.

²³⁴ Hakemuksia järjestäjien, puhujien ja piirisihteerin toimiin 1907–1919. HH4. Pohjanmaan sosiaalidemokraatit. TA,

²³⁵ Rajavuori 2017, 188.

²³⁶ Uusitalo 2014, 70.

Arkistossa säilyneet hakemukset palkkatoiveineen kuvaavat hyvin agitaattorien aikakauteen nähden poikkeuksellisen tasa-arvoista palkkausta. Puhujan toimi oli myös erittäin hyväpalkkainen, sillä 150 markkaa oli lähes kolmanneksen enemmän kuin teollisuuden miestyöntekijät tuohon aikaan ansaitsivat. Naisteollisuustyöntekijät ansaitsivat kuukaudessa keskimäärin vain 40–55 markkaa, joten puolueen agitaattorin saama kuukausipalkka oli parhaimmillaan yli kolminkertainen useimpiin työläisnaisten kuukausipalkkoihin verrattuna. Täytyy toki muistaa, että teollisuustyöntekijöiden palkat olivat säännöllisiä, kun taas agitaattori palkattiin pääsääntöisesti vain muutamaksi kuukaudeksi kerrallaan.²³⁷

Vaasan läänin eteläisessä vaalipiirissä oli kaksi piiripuhujaa, Hanna Ranta ja Lauri Jokinen. Puhujien tuli pitää kirjaa puhetilaisuuksistaan sekä niiden yleisömäärästä. Vaikkei näihin tilastoluetteloihin sisällykään muuta kuin välttämättömiä tietoja, saa niistä kuitenkin jonkinlaisen käsityksen agitaattorin valtavasta työmäärästä. Esimerkiksi maaliskuussa 1908 Ranta kertoi pitäneensä kahdeksalla piiriin kuuluneella paikkakunnalla yhteensä 29 puhetta, joita kuulemassa on ollut kaikkiaan 5885 henkilöä. Henkilömäärän suuruutta sopii kuitenkin epäillä. Kuukausiraportista nimittäin ilmenee, että jokaisen puhetilaisuuden kuulijamäärä arvioitiin pienemmissä paikoissa kymmenien ja suuremmissa satojen tarkkuudella. Edellä mainittujen puheiden lisäksi Ranta kertoi alustaneensa kokouksissa keskustelukysymyksiä. Esitelmissä hän sanoi selvittäneensä ”etupäässä työväenliikkeen eri puolia, käytäntöä ja periaatteita”.²³⁸ Huhtikuussa Ranta raportoi kiertäneensä vaalipiirin eteläisen osan paikkakunnilla ja pitäen sen eri kylillä yhteensä 22 puhetta 4110 hengelle. Puheidensa aiheiksi hän ilmoitti: ”päivän tärkeimmät kysymykset”.²³⁹ Puheiden tarkempaa selostamista ei agitaattoreilta ilmeisesti vaadittu, sillä Rajavuori toteaa agitaattorien kirjanneen matkaselostuksiinsa puheidensa aiheet vain satunnaisesti.²⁴⁰ Ensimmäisen kahden kuukauden aikana Ranta ehti kiertää kaikilla vaalipiiriin kuuluneilla paikkakunnilla.

Naisagitaattorin vetovoimasta Pohjanmaalla voi saada jonkinlaisen käsityksen vertaamalla Rannan puhetilaisuuksien yleisömääriä piirin toisen agitaattorin, Lauri Jokisen vastaavan ajan kuulijoihin. Ranta ilmoitti touko-kesäkuussa pitäneensä yhteensä 45 esitelmää, joita kuulemassa oli kaikkiaan 7105 henkeä. Vastaavana aikana Jokinen ilmoitti pitäneensä 36 puhetta

---

²³⁷ Uusitalo 2014, 70.

²³⁸ Puhujien matkaselostuksia ja puhetilastoja 1906–1917. HH1. Pohjanmaan sosiaalidemokraatit. TA,

²³⁹ Puhujien matkaselostuksia ja puhetilastoja 1906–1917. HH1. Pohjanmaan sosiaalidemokraatit. TA,

²⁴⁰ Rajavuori 2017, 273.

yhteensä 3977 kuulijalle.²⁴¹ Rannan keskimääräinen yleisö (165 henkeä) oli siis jopa 50 prosenttia suurempi kuin Jokisella (110 henkeä).

Vuoden 1908 eduskuntavaalit

Keväällä 1908 eduskunta hajotettiin ja keisari Nikolai II määräsi uudet vaalit järjestettäväksi heinäkuun alussa 1908. Vaasan eteläiseen vaalipiiriin asetettiin vain yksi naisehdokas: työväenliikkeen helsinkiläinen aktiivi Fiina Pietikäinen. Vaalipiiri oli Pietikäiselle täysin vieras, mutta siitä huolimatta hän tuli valituksi kansanedustajaksi. Työläisnaisliikkeellä oli tavoitteena saada naisehdokkaita valituksi mahdollisimman kattavasti eri vaalipiireistä. Tuohon aikaan ei ollut kotipaikkasäädöstä, minkä vuoksi esimerkiksi helsinkiläinen saattoi olla ehdokkaana muualla maassa. Fiina Pietikäisen elämää tutkinut Taina Uusitalo katsoo Pietikäisen ehdolle asettamisen syynä olleen mahdollisesti hänen ruotsinkielisyytensä, Vaasan läänin eteläinen vaalipiiri oli nimittäin osittain ruotsalainen.²⁴² Uusitalo viittaa Österbottens Folkbladissa vaalien jälkeen olleeseen kirjoitukseen, jonka mukaan oletettavasti suurin osa ruotsinkielisistä työläisnaisista äänesti vaalipiiriin ainoaa naisehdokasta, joka vielä oli ruotsinkielinen.²⁴³

Itse epäilen, oliko Pietikäisen menestyksen salaisuus sittenkään ruotsin kieli, vaikka silläkin varmasti oli osansa. Ensinnäkin piirin ainoa täysin ruotsinkielinen sosiaalidemokraattinen vaalitsijajyhdistys, vaasalainen *Svenska småbrukare och arbetare*, ei asettanut Pietikäistä ehdokkaakseen. Sitä vastoin ne vaalipiirin paikkakunnat, joilla Ranta ahkerimmin puhematkoillaan kiersi, olivat asettaneet Pietikäisen ehdolle. Näitä olivat Vaasa, Jalasjärvi, Kurikka, Jurva, Kauhajoki sekä Kristiinankaupunki.²⁴⁴ Toiseksi, Österbottens Folkbladin kirjoitus ei pidä yhtä vaalitulosten kanssa, sillä suurin osa sosiaalidemokraattien kannatuksesta Vaasan läänin eteläisessä vaalipiirissä tuli nimenomaan suomenkielisiltä alueilta.²⁴⁵ Uskallankin väittää Rannan vaikuttaneen Pietikäisen valintaan huomattavalla panoksella. Pietikäinen oli Rannalle Helsingin työväenyhdistyksen naisosastosta samoin kuin Uudenmaan vaalipiirin naisten edustajakokouksesta tutuksi tullut naisvaikuttaja. Ranta edisti siis tutun naisehdokkaan vaalityötä, aivan kuten hän oli tehnyt edellisenä vuonna. Tuolloinhan Hämeen läänin eteläisen vaalipiirin ehdokkaana oli ollut Helsingin työväenyhdistyksen naisosaston puheenjohtaja Maria Laine.

---

²⁴¹ Pohjanmaan sosiaalidemokraatit. HH1, Puhujien matkaselostuksia ja puhetilastoja 1906–1917. HH1. Pohjanmaan sosiaalidemokraatit. TA.

²⁴² Uusitalo 2014, 170–171.

²⁴³ Österbottens Folkblad 17.7.1908, 1. (alkup. *Och dock kan man anta att en stor del kvinnor från det svenska lägret röstat på soc. -dem. i södra kretsen enda kvinliga kandidat, som är särskilt uppburen även av svenska arbeterskor.*)

²⁴⁴ ”Köyhälistö W. 1. eteläisessä vaalipiirissä”, *Vapaa Sana* 26.06.1908, nro 69, s. 2.

²⁴⁵ Suomen virallinen tilasto. XXIX. Vaalitulasto 1. Eduskunta-vaalit vuosina 1907 ja 1908. Tauluja eduskuntavaaleista 1—2 p. heinäkuuta 1908, 39–40.

Pohjanmaan rannikolla olleet vaalipiirit olivat vuoden 1907 eduskuntavaaleissa olleet SDP:lle todella vaikeaa aluetta, ja juuri Vaasan läänin eteläisessä vaalipiirissä puolueen kannatus oli jäänyt vajaaseen kahteentoista prosenttiin, kun se koko maassa oli keskimäärin 37 prosenttia. Vuoden 1908 vaaleissa kannatus nousi parilla prosenttiyksiköllä, mutta valtakunnallisesti tarkastellen se oli edelleen matala.²⁴⁶ Tuo parin prosenttiyksikön nousu kuitenkin mahdollisti Fiina Pietikäisen valinnan vaalipiirin toisena läpimenneenä ehdokkaana.

Eduskuntavaalien jälkeen

Jari Ehrnrooth on jakanut suurlakon ja ensimmäisen maailmansodan välisenä aikana tapahtuneen puhetoiminnan kehityksen kahteen vaiheeseen. Näistä ensimmäistä, vuonna 1905 alkunutta aikaa aina ensimmäisiin eduskuntavaaleihin asti hän kutsuu kenttäagitaatioksi. Vuosina 1907–1913 seurasi kaksoisagitaation vaihe, jolloin puhujavoimat suunnattiin piireissä järjestettyihin, työväenliikkeen järjestöaktiiveille suunnattuihin valistaviin luentokursseihin, mutta niin, että kentällä harjoitettiin edelleen etenkin vaalien läheisyydessä suurelle yleisölle suunnattua, äänestämään patistavaa vaaliagitaatiota.²⁴⁷ Ehrnroothin kuvaama kehitys näkyi Rannankin agitaatiotyössä, jossa kaksoisagitaatiota oli alkanut ilmetä jo Hämeen läänin eteläisessä vaalipiirissä. Selkeästi tämä agitaatiotyön muutos näkyi hänen toimiessaan Vaasan läänin eteläisen vaalipiirin puhujana ja toimihenkilönä.

Ranta tuli vaalipiirin puhujaksi maaliskuun alussa 1908. Ensimmäiset kuukaudet kuluivat hyvin ahkerasti vaalipiiriä kiertäessä, aivan kuten oli tapahtunut aikaisemmassakin piiripuhujan toimessa Hämeessä. Ehrnroothin nimikkeistöllä kenttäagitaatioon keskittyminen oli uudelle piiripuhujalle hyvin perusteltua, sillä uudet eduskuntavaalit vaativat jälleen kenttäväen liikkeelle saamista.

Eduskuntavaalien jälkeen seurasi kuitenkin kenttäväen aktiivisuuden väheneminen, minkä voi päätellä piiritoimikunnan esittämästä toteamuksesta:

*Suurta ylivoimaista ponnistusta seuraa usein lamaannus, varsinkin, jos tuosta ponnistuksesta ei ole toivottua hyötyä. Olemme taistelleet mutta jonkun verran voittaneetkin, ei siis ole syytä toivottomuuteen. Mutta vielä ei ole syytä lepoonkaan, yhä uudelleen ja uudelleen on jatkettava.*²⁴⁸

Heinäkuussa 1908 piiritoimikunta ilmoitti valinneensa Rannan piirisihteeriksi, minkä takia hänen työnkuvansa muuttui merkittävästi:

Piirisihteerin hoitaa kirjeenvaihdon, kirjanpidon, antaa neuvoja ja käy myöskin puhumassa pyydettyäessä. Piiritoimikunnan kanslia on Vaasan työväenyhdistyksen talolla,

²⁴⁶ Soikkanen 1975, 187.

²⁴⁷ Ehrnrooth 1992, 276.

²⁴⁸ Vapaa Sana 10.07.1908, nro 75, s. 2.

*joten Vapaa Sanan puhelimellakin voi toisinaan kiireellisimpiä asioita toimittaa. Kanslia on varmimmin avoinna kello 10—2 ja 4—7 i.-p.*²⁴⁹

Ranta siirtyi näin pääsääntöisestä agitaatiosta pääsääntöiseen toimistotyöhön. Toimenkuva laajeni vuoden 1909 alusta vielä piiritoimikunnan rahastonhoitajaksi.²⁵⁰

Syyskuussa 1908 pidetyssä Vaasan läänin eteläisen vaalipiirin edustajakokouksessa Ranta teki ehdotuksen ”lentävän agitatsioonin” lakkauttamisesta ja siirtymisestä sen sijaan ”perinpohjaisempaan työhön” muutaman päivän paikallisia luentokursseja järjestämällä. Ehdotus hyväksyttiin keskustelun jälkeen pienillä muutoksilla. Päätöstä seurasi se, että Ranta piirisihteerin ominaisuudessa olisi jatkossa näillä kursseilla luennoitsijana yhdessä jonkun muun ”mahdollisimman kykenevän” luennoitsijan kanssa.²⁵¹ Luentokursseja järjestettiin ainakin Vaasassa.²⁵²

3.4 Naisagitaattoriin suhtautuminen

1900-luvun alussa etenkin maaseudulla kodin ulkopuoliseen toimintaan osallistuminen samoin kuin päätösten teko kuului perinteisesti miehille.²⁵³ Vanhoillisella Pohjanmaalla kiertävä sosialistinen naisagitaattori herättikin niin paljon kummastusta, että suomettarelainen *Etelä-Pohjanmaa*-lehti teki pian hänen piiripuhujaksi tulonsa jälkeen laajan, kaiken kaikkiaan neljässä lehden numerossa ilmestyneen jatkoreportaasin. Siinä käsiteltiin Rannan Kristiinankaupungissa huhtikuussa 1908 pitämää puhetta sekä siitä seurannutta keskustelutilaisuutta. Tämä suomettarelaisen lehden omalle lukijakunnalleen laatima kuvaus on laajin Rannan puhetilaisuuksia koskenut kirjoitus. Lehden mukaan Ranta puhui kaiken kaikkiaan reilun tunnin ajan ja käsitteli puheessaan muun muassa kirkkoa ja pappien ahneutta, koneiden ja tehtaiden mukanaan tuomaa maailmantilaa, jota hallitsivat porvarit, keinottelu, kauppiaat ja ihmisiä puutteeseen ja kurjuuteen syöksevä ylituotanto. Tämän jälkeen Ranta lehden mukaan siirtyi kuvaamaan laajasti sosialisteja vastaan osoitettuja syytöksiä, kuten ihmisten villitsemistä, jumalan kieltämistä, luokavihan lietsontaa ja ”tavaran tasaamista” piikitellen samalla porvaria, joka pääsee jopa murhasyytteestä vetoamalla humalatilansa. Ajankohtaisena asiana tuona keväänä ollutta

---

²⁴⁹ Vapaa Sana 10.07.1908, nro 75, s. 2.

²⁵⁰ Vapaa Sana 13.01.1909, nro 4, s. 1.

²⁵¹ Vapaa Sana 23.09.1908, nro 107, s. 1.

²⁵² Puhujien matkaselostuksia ja puhetilastoja 1906–1917. HH1. Pohjanmaan sosiaalidemokraatit. TA.

²⁵³ Huttunen 2012, 66.

eduskunnan hajottamista Ranta myös käsitteli, lopettaen puheensa – tulevia vaaleja ajatellen – sosiaalidemokraattien vaaliohjelman esittelyyn ja äänestämiskehotuksiin.²⁵⁴

Mikäli *Etelä Pohjanmaa* -lehden esittelemä puhe oli Rannalle Pohjanmaalla tyypillistä agitaatiota, niin siitä näyttää puuttuvan selkeästi aiemmin mainittu naisten herättelyyn kohdistettu sanoma. Kyseessä oli pikemminkin yleisagitaatio, jossa oli mukana monia sosialismin peruselementtejä, kuten tuotantovälineiden omistuksen ja riiston yhteys.

Rajavuori toteaa, että yksin kiertävään naisagitaattoriin suhtauduttiin etenkin maaseudulla hämentyneesti, eikä ongelmilta tai ahdistelultaakaan aina vältytty. Työväenliikkeen puhujat herättivät kuulijoissaan voimakkaita tunteita ja erityisesti työläisnainen puhujana oli yleisen ihmettyksen ja myös paheksunnan aihe.²⁵⁵ Ranta herätti varmasti paheksuntaa ja voimakkaita tunteita, mutta suoranaista fyysistä ahdistelua ei ainakaan lehtitiedoissa mainita. Tosin ainakin kerran hänen puheensa jälkeen eräs paikallinen jalasjärveläisisäntä käytti ”mitä rivompia sanoja” ja teki ”temppuja”, jotka paikalla olleiden mukaan kauhistuttivat Rantaa.²⁵⁶ Näiden ”temppujen” luonne ei kuitenkaan tarkemmin selviä tekstistä.

Yösiijaakaan ei työväenpuhujalle aina järjestynyt, ei edes maksullisesta majoitusliikkeestä. Sen Ranta sai kipeästi huomata Jurvassa, missä hän vuokrasi huoneen majatalosta ja lähti sitten kokouspaikalle jättäen matkatavaransa huoneeseen. Pian tultiin sanomaan, ettei hänelle ollutkaan tilaa ja matkalaukut tuli hakea pois.²⁵⁷ Uusitalo toteaa agitaattorin työn vaatineen hyvää fyysistä kuntoa, puutteellisten ja vaihtelevien olojen sietämistä sekä erittäin hyvää itsetuntoa.²⁵⁸ Viimeksi mainittu tuli tarpeeseen erityisesti Pohjanmaalla, missä Rantaa kohtaan osoitettiin porvarilehtien taholta useita halventavia kirjoituksia. Jo Lahdessa suomettarelaislehti oli puhunut ”sosialisti-impyestä”.²⁵⁹ Pohjanmaalla toimittajien sanavarastoon tuli Rannan toiminnan myötä muun muassa ”sosialistiakutaattorska”,²⁶⁰ sekä Rannan kuulijoiden nimitys: ”Hannan ritari”.²⁶¹ Etenkin Kaskisissa ilmestyneessä *Etelä-Pohjanmaa* -lehdessä Rantaa ei läheskään aina kutsuttu sukunimellä, vaan hänestä saatettiin käyttää pelkkää etunimeä.²⁶² Tämän

---

²⁵⁴ ” Sosialistiakutaattorska Hanna Ranta Kristiinassa”, *Etelä-Pohjanmaa*, 22.04.1908, nro 44, s. 2. Jatko-osat ilmestyivät 24.4.1908, 27.4.1908 ja 29.4.1908.

²⁵⁵ Rajavuori 2017, 216; Uusitalo 2014, 65.

²⁵⁶ Vapaa Sana, 16.10.1908, nro 117, s. 3.

²⁵⁷ Vapaa Sana, 24.02.1909, nro 22, s. 2.

²⁵⁸ Uusitalo 2014, 67.

²⁵⁹ Lahti, 19.03.1907, nro 44, s. 2.

²⁶⁰ *Etelä-Pohjanmaa* 22.04.1908, nro 44, s. 2.

²⁶¹ *Etelä-Pohjanmaa* 20.11.1908, nro 131, s. 3.

²⁶² *Etelä-Pohjanmaa* 11.11.1908, nro 127, s. 2; *Etelä-Pohjanmaa* 25.11.1908, nro 133, s. 3; *Etelä-Pohjanmaa* 24.02.1909, nro 22, s. 2–3.

puhuttelumuodon en näe olleen suinkaan tuttavallisuuden osoitus, vaan viittaus sääty-yhteiskunnan hierarkiaan; palvelijoita, piikoja ja renkejä, isännät puhuttelivat pelkillä etunimillä.

Rannan kiertäessä puhujamatkoilla hänet esiteltiin usein helsinkiläiseksi.²⁶³ On mahdollista, että Rannan ”helsinkiläisyys” toi kaivattua etäisyyttä ja uskottavuutta. Agitaattorin tuli olla samaan aikaan uskottavasti työväen edustaja ja kuitenkin sen verran etäinen, että hänellä säilyi sanomansa läpiviemisessä tarpeellinen asema ja auktoriteetti. Rajavuori toteaa Keski-Suomen maaseutupitäjissä toteutetusta agitaatiosta tekemässään väitöskirjassa agitaattorien 1900-luvun alussa korostaneen omaa työläistaustaansa ja tavoitelleen rahvaanomaisuutta jopa keinotekoisesti.²⁶⁴

Ranta ei rahvaanomaisuutta korostanut, pikemminkin päinvastoin. Rannan ulkonäköä ja pukeutumista kommentoitiin lehdistössä niin usein, että hän mitä ilmeisimmin säilytti kauppa-apulaisaikanaan omaksumansa työläisväestöstä erottuvan pukeutumistyylin. Tämä herätti huomiota erityisesti herätysliikkeiden valta-alueella Pohjanmaalla, jossa Rannan pukeutuminen kirvoitti porvarilehdissä kipakkaa arvostelua. ”Lienee muuten isojokelaisille tuo kaupunkilais-tamineisiin puettu, hieno ryökynä, hyvin vähän vivahtanut ryysyköyhälistön asiamieheltä,”²⁶⁵ todettiin esimerkiksi *Satakunta*-lehdessä. Hänen hattunsa vaihtuvaa väriä ivattiin.²⁶⁶ Laajimmin Rannan pukeutumista kuvasi – tosin nimeä mainitsematta – *Vaasa*-lehti, jonka mukaan juuri toimessaan aloittanut Vaasan läänin eteläisen vaalipiirin sosialistiagitaattori on

*eräs naispuhujia, jonka on ajateltu kai sulollaan ja kaupunkilaisshajuvien tuoksulla voivan meidät maalaiset vielä pelastaa ”suomettarelaisvaarasta”. Saapuipa Seinäjoellekin ja piti puheen. Ja ettei aine loppuisi, alkoi — maailman luomisesta asti ja puhui — niin tuota, haukkui kaiken aikaa ”suomettarelaisia”. Ne ovat kapitalisteja, käyvät silkissä ja kullassa, j. n. e — Mutta mitä huomiota kuulijakunta teki? Joo, itse puhujan kaulassa kimalteli kirkas päärly, pusero oli hienon hieno, viimeisen pariisilais-mysterin mukainen, tukka pörhöllään niin, ettei asemalla koskaan niin komiaa fröökynää ole nähty. Mutta puhui vain ”köyhälistön” nimessä!*²⁶⁷

Lehtikirjoitusten perusteella Ranta muistutti jollakin tapaa Helsingin työväenyhdistyksen naisosaston puheenjohtajaa Maria Lainetta, joka pyrki tietoisesti erottautumaan rahvaasta, kähersi hiuksiaan ja pukeutui näyttävästi. On mahdollista, että naisosaston puheenjohtajana Laine oli

²⁶³ Esim. Vapaus 05.11.1907, nro 128, s. 2; Savon Työmies 07.11.1907, nro 127, s. 3; Vapaa Sana 28.02.1908, nro 24, s. 2.

²⁶⁴ Rajavuori 2017, 184–185.

²⁶⁵ Satakunta, 26.11.1908, nro 134, s. 3.

²⁶⁶ Etelä-Pohjanmaa 11.11.1908, nro 127, s. 2.

²⁶⁷ Vaasa 19.03.1908, nro 32, s. 2.

Rannalle myös jonkinlainen henkinen esikuva, olihan heidän molempien lapsuustausta täynnä nälkää ja puutetta, mistä he kuitenkin olivat tahoillaan selvinneet.²⁶⁸

Kiertävien agitaattorien pukeutuminen oli tosin yleensäkin maaseuturahvasta jossain määrin herraskaisempaa. Tämän vuoksi sosialistiagitaattori saattoi halutessaan esiintyä porvarillisena, jos esimerkiksi halusi tiedustella jonkin oudomman paikkakunnan poliittista ilmapiiriä. Maa-seudulla agitaattorit usein määriteltiin ulkoisen olemuksensa puolesta joko kouluja käyneiksi tai kaupunkilaisiksi, ei niinkään välttämättä socialisteiksi. Tämä ulkoinen herraskaisuus oli yhtä aikaa etu ja haitta. Etuna se oli silloin, kun agitaattori etsi vaikkapa kyytiä, sillä paikoitellen sosialistiagitaattoreita kieltäydyttiin kyyditsemästä. Haittana oli juuri epäuskottavuus työväenluokan edustajana.²⁶⁹ Rantakin jäi ilman kyytiä esimerkiksi Tammelan kirkonkylässä, jossa suomettarelaiseksi osoittautunut isäntä kieltäytyi vastaanottamasta sosialistin rahoja.²⁷⁰

Rannan itsetuntoa kuvaa nähdäkseni hyvin se, että hän säilytti pukeutumistyyliä uskollisesti myös Etelä-Pohjanmaalla, ottipa asian itsekin puheeksi todeten, ”miten porvarillisia näkyi siis harmittavan, kun hän ei ollut köyhälistön näköinen, vaan oli niin pulska neiti sekä saanut hienon röijyn päälleen”.²⁷¹ Rannan palkannutta sosiaalidemokraattista vaalipiiriä pukeutumisasiasia tai puhujan pyöreys ei näyttänyt haittaavan. Ranta oli piirin ”pastorska”. Vaasasta Ranta siirtyi vuoden 1909 maaliskuun alussa Turkuun, Varsinaissuomen sosiaalidemokraattisen piirin piiripuhujaksi.²⁷² Hänen vieraillessaan tauon jälkeen Vaasassa kesäkuun alussa 1910 työväestön äänenkannattaja *Vapaa Sana* kehotti kaikkia tulemaan paikalle vaikkapa vain sen vuoksi, että: ”Kaiken muun hyvän lisäksi on hauska nähdä, onko Hanna pastorska lihonut vai laihtunut. Siksi jokainen kehottamattakin saapuu kokoukseen.”²⁷³

”Pastorskaksi” nimetty, ajoittain leikkimielisesti itsekin itseään papiksi²⁷⁴ tituleerannut Ranta arvosteli kirkkoa, jonka katsoi tuhonneen aidon ja oikean kristinuskon:

Valtioviiisaat hallitsijat ovat aikojen kuluessa tehneet poljetusta ja vainotusta kristinopista valtiouskonnon. --- Nyt palvelee kirkko vallassaolijoiden pyyteitä, niiden taloudellisia etuja. Kirkko saa siunata hallitsevien riistojärjestelmän, siis toimia uskonnon aatteita vastaan. Tämä tapahtuu sen tähden, kun valtio saa määrätä, mitä kirkoissa

---

²⁶⁸ Lähteenmäki 1997, 91–92.

²⁶⁹ Rajavuori 2017, 185.

²⁷⁰ Yhdenvertaisuus 03.07.1907, nro 66, s. 3.

²⁷¹ Etelä-Pohjanmaa 22.04.1908, nro 44, s. 2. Murrenana ”Röijy” (ruot. tröja) tarkoittaa päällystakkia tai pikkutakkia.

²⁷² Piiritoimikunnan pöytäkirjat 1907–13. CB1. Varsinais-Suomen sosiaalidemokraattinen piiri. TA.

²⁷³ *Vapaa Sana* 06.06.1910, nro 64, s. 2

²⁷⁴ ”Meitä oli siellä kolme pappia, jotka vuoron perään paukuttelimme aamusta iltaan.” Työläisnainen: Sosiaalidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja 09.01.1908, nro 2, s. 2–3.

*opetetaan. Mahdotonta on kirkollisia epäkohtia poistaa niin kauan, kun valtio komentaa. Sen tähden vaadimme kirkon ja valtion eroa.*²⁷⁵

Lehdissä siteerattujen, uskontoa sivuavien puhekatkelmien pohjalta Rannan suhtautuminen uskontoon vaikuttaa lähinnä antiklerikaaliselta, ei niinkään antiuskonnolliselta.²⁷⁶ Puolueohjelman mukaisesti Ranta kannatti kirkon ja valtion eroa sekä uskonnonopetuksen poistamista kouluista. Sosialidemokraattien mielestä uskonto oli yksityisasia, jota ei tullut kytkeä kansalaisuuteen. Näistä aiheista kokouspaikalle tulleet porvariston edustajat erityisesti Pohjanmaalla vaativat Rantaa puhumaan silloinkin, kun hänen varsinainen aiheensa olisi ollut aivan toinen.²⁷⁷ Siellä häntä useaan kertaan, nimenomaan porvarienvahdilta, vaadittiin myös tekemään selkoa ”juutalaiskysymyksestä”, mutta siihen Ranta ei tietävästi halunnut ottaa kantaa.²⁷⁸ ”Juutalaiskysymys” eli kysymys juutalaisten kansalaisoikeudesta oli päivänpolttava aihe Rannan toimiessa Pohjanmaalla, sillä sosiaalidemokraatit olivat helmikuussa 1908 esittäneet eduskunnassa kansalaisoikeuksien myöntämistä juutalaisille. Tämä herätti erityisesti vanhasuomalaisissa eli suomettarelaisissa paljon kritiikkiä.²⁷⁹

Rannan uskontonäkemykset olivat nähdäkseni lähellä Kemppaisen väitöskirjassaan tekemää huomiota, jonka mukaan sisällissotaa edeltävän ajan suomalaiset sosialistiset naiskirjailijat Pärssinen, Willman ja Tihlä eivät olleet antikristillisiä vaan pyrkivät pikemminkin kristinuskon reformointiin. Tämä reformointi tarkoitti heille kristinuskon erottamista kirkon opista yhteiskunnassa toimivaksi, konkreettisesti eleyksi uskonnoksi. Kirkon ja valtion epäpyhän liiton ohjauksessa kristinuskoko oli heidän mukaansa muuttunut valheelliseksi, alkuperäisyydestään irrotetuksi opiksi. Kemppaisen mukaan näiden naiskirjailijoiden tekstit kuvaavat laajemminkin 1900-luvun alun naissosialistien aatemaailmaa.²⁸⁰ Yhdyn Kemppaisen näkemykseen, sillä samaa uskontoreformaation kaikua näkisin Rannan edellä mainitussa näkemyksessä, jonka mukaan valtion määrätessä, mitä kirkossa opetetaan, kirkko toimi itse asiassa uskonnon aatteita vastaan.

Pohjanmaan puhetilaisuuksien erityispiirteenä vaikutti olleen se, että Ranta veti paikalle oman puolueen kannattajien lisäksi porvaripuolueiden tukijoita, erityisesti suomettarelaismiehiä,

---

²⁷⁵ ”Tasapuolinen taistelu – yksi kuutta vastaan”, *Vapaa Sana* 26.06.1908, nro 69, s. 2.

²⁷⁶ *Vaasa* 04.06.1908, nro 61, s. 2.

²⁷⁷ *Etelä-Pohjanmaa* 24.02.1909, nro 22, s. 2–3; *Vaasa*, 23.06.1908, nro 68, s. 3.

²⁷⁸ *Vaasa* 23.06.1908, nro 68, s. 3.

²⁷⁹ *Hanski* 2006, 61. Tuohon aikaan Suomessa asui kaiken kaikkiaan noin 1200 juutalaista. Heidän oikeudellinen asemansa oli hyvin rajoitettu muun muassa elinkeinojen ja asuinpaikan sekä liikkumisvapauden suhteen. *Hanski* 2006, 50, 62.

²⁸⁰ *Kemppainen* 2020, 21, 41, 370–371.

jotka halusivat todistaa ”suurisuisen akan”²⁸¹ puheet vääriksi. Tällöin Ranta yleensä sai pitää ensin esitelmän, minkä jälkeen seuranneessa keskustelussa kilpailevien puolueiden kannattajat pyrkivät kumoamaan hänen puheensa joko kokonaan tai osittain. Se, kuka tällaisesta väittelystä selvisi voittajana, riippui siitä, minkä puolueen lehti asiasta kirjoitti. Puoluekannasta riippumatta lehdistä kuitenkin selviää se, että Ranta oli erittäin hyvä väittelijä ja napakoiden vastaus-ten antaja.²⁸²

Rajavuori kutsuu näitä väittely- ja keskustelutilaisuuksia esitystilanteen jälkipuinniksi. Keski-Suomessa keskustelun osuus jäi hänen mukaansa usein vähäiseksi joko sen vuoksi, että kynnyksen julkisen mielipiteen esittämiseen oli korkea tai sitten puhujan kanssa vain oltiin samaa mieltä. Kolmantena syynä hän mainitsee vielä puheen jälkeen usein alkaneet tanssit, jotka kiinnostivat yleisöä keskustelua enemmän.²⁸³ Pohjanmaalla keskustelua kuitenkin syntyi jopa niin, että se ajoittain jatkui tuntikausia. Tähän näkisin syynä toisaalta sen, että herätysliikealueella tansseja paheksuttiin, joten niitä ei useinkaan puhetilaisuuden yhteydessä järjestetty.²⁸⁴ Toisaalta ilmeisen itsetietoiset pohjalaismiehet eivät mielipiteitään salanneet. Ajoittain se esitettiin jopa ”muusiikillisesti.” Näin kävi esimerkiksi Jalasjärvelle suunnitelluissa iltamissa, jonne pitäjän nuorten miesten joukko oli paikallisen nimismiehen pojan johdolla tullut humalassa ”aseinaan” kukkopiilit, joiden avulla he pitivät huolta ohjelmanumerot peittävästä metelistä.²⁸⁵

Rannalle pohjalaisten tuomat haasteet ja väittelykulttuuri ilmeisesti jollakin tavalla sopivat ja hän kävi itsekkin kuuntelemassa muiden puolueiden agitaatiotilaisuuksia. Esimerkiksi kesäkuussa 1908 hän oli vapaapäivänään kuuntelemassa Suomalaisen puolueen ehdokasta Juho Antilaa. Tällöin hän puolestaan halusi Antilan puheen jälkeen puheenvuoron, eli pyysi keskustelua. Tätä hänelle ei ensin tahdottu antaa, koska hänet katsottiin liian nuoreksi. Ranta totesi, ettei hänellä todellakaan ollut harmaita hiuksia, muttei toivonut niitä vielä pitkään aikaan saavansa-kaan.²⁸⁶ Nuorihan hieman yli kaksikymmentävuotias Ranta oli vaalien äänestysikää ajatellen. Hän teki vaalityötä, mutta ei saanut itse äänestää.

Rannan napakkuudesta on esimerkkinä myös kesäkuussa 1908 Seinäjoella pidetyn vaaliväitelytilaisuuden kohta, jossa eräs porvariedustaja August Bebelin ajatuksiin viitaten väitti

---

²⁸¹ Vapaa Sana 29.05.1908, nro 59, s. 3.

²⁸² Esim. Vapaa Sana 29.05.1908, nro 59, s. 3; Vapaa Sana 26.06.1908, nro 69, s. 2–3; Vaasa 04.06.1908, nro 61, s. 2.

²⁸³ Rajavuori 2017, 175–176.

²⁸⁴ Etelä-Pohjanmaa 27.05.1908, nro 58, s. 2; Vapaa Sana 26.06.1908, nro 69, s. 3; Etelä-Pohjanmaa 17.02.1909, nro 19, s. 3.

²⁸⁵ Sosialisti 14.10.1908, nro 237, s. 3.

²⁸⁶ Vapaa Sana 05.06.1908, nro 62, s. 2.

socialistien haluavan ”yhteisiä vaimoja” sekä lapsille rakennettavia ”kanatarhoja.” Tähän Ranta totesi: ”En ihmettele, jos kukkopillipoikasen mieli lentää kanatarhoihin, mutta ei se merkitse sitä, että meidän socialistien tarvitsee niitä lapsillemme rakentaa”.²⁸⁷ Näissä keskusteluissa uskoisin Rantaa auttaneen hänen kauppa-apulaisena hankkimansa kokemus vaativien ja hankalien asiakkaiden kanssa toimimisesta. Eikä Rannan syntyperästä, eli savolaisuudesta ja siihen olennaisesti kuuluvasta sanavalmiudesta varmastikaan haittaa ollut.

Ranta oli Pohjanmaalle tullessaan puolueen nuori työrukkanen. Toimiessaan vuoden ajan Vaasan eteläisessä vaalipiirissä hänelle kerääntyi monimuotoisesti yhä vastuullisempia tehtäviä. Hän aloitti puhujana, jatkoi piirisihteerinä ja toimi loppuvaiheessa myös rahastonhoitajana. Kaikesta tästä päätellen Ranta osoittautui luotettavaksi ja vastuulliseksi työntekijäksi. Voimakkaiden herätysliikkeiden valta-alueena Pohjanmaa oli SDP:lle haasteellista aluetta. Rannalle naisagitaattorina alue toi kaksinkertaisen haasteen; painetta aiheutti sekä sosiaalidemokratian esillä pitäminen että seudun perinteisiin nähden vieras kodin ulkopuolinen naistoimijuus. Ranta selkeästi lunasti paikkansa väittelyitä ja pohjalaisäntiä pelkäämättömänä ”pastorska Hannana”. Tästä erinomaisena osoituksena oli vuoden 1908 vaaleissa äänten varmistaminen SDP:n nais ehdokkaalle Fiina Pietikäiselle.

---

²⁸⁷ Vapaa Sana 26.06.1908, nro 69, s. 2–3. Työväen lehdissä suomettarelaisia alettiin nimittää ”kukkopilleiksi” tai ”kukkopillipojiksi” sen jälkeen, kun puoluetta kannattaneet ylioppilaat olivat yrittäneet luennoilla kukkopillejä soittamalla häiritä ja häätää professori Josef Mandelstamin (1846–1911) pois Helsingin yliopistosta. Syynä ylioppilaiden kukkopilliperformanssiin oli Mandelstamin Huvudstadsbladetiin laatima nuorsuomalaisia puolustava ja suomettarelaisia jyrkin sanoin arvosteleva kirjoitus. Pahin loukkaus suomettarelaisille oli ilmeisesti se, että kirjoituksen oli laatinut ”muukalainen” – Mandelstam oli venäjänjuutalainen. Uusi Suometar 21.01.1908, nro 16, s. 4.

4. Loppulause

Tämän mikrohistorian kenttään kuuluvan biografisen tutkielman kohteena ollut iisalmelaislähtöinen Hanna Ranta (1885–1944) kuului sosiaalidemokraattisen työläisnaisliikkeen 1900-luvun alun aktiiveihin. Hän toimi sosialidemokraattisena puhujana, eli agitaattorina vuodesta 1907 lähtien. Ranta on nähdäkseni hyvä esimerkki työläisnaisliikkeeseen kuuluneesta, mutta liikkeen johtavien naishahmojen taakse ja varjoon jääneestä eräänlaisesta keskikastin toimijasta, joka ei noussut valtakunnan julkisuuteen, vaikka liikkeen omassa piirissä olikin arvostettu.

Tutkimukseni tavoitteena oli kartoittaa Rannan henkilöhistoriallista taustaa sekä hänen poliittisesti aktiivisen toimintansa alkuvaihetta. Pidin tärkeänä kartoittaa tutkimuskohteeni elämäntilannetta ennen hänen poliittista toimintaansa, sillä taustojen tunteminen auttaa näkemykseni mukaan ymmärtämään henkilön myöhemmissä vaiheissa tekemiä päätöksiä.

Tutkimukselliseksi haasteeksi nousi tyypillinen mikrohistorialliseen biografiseen tutkimukseen liittyvä ongelma: tutkielmassa käyttämäni lähteet olivat usein sirpaleisia tai epäsuoria, niin sanottuja sekundaarilähteitä. Varsinaisia tutkimuskohteen itsensä tuottamia dokumentteja oli käytettävissä erittäin vähän. Pääasiallisina lähteinäni toimivat tästä syystä aikakauden sanomalehdet sekä työväenyhdistysten pöytäkirjat. Niiden välittämän kuvan pohjalta rekonstruoisin mahdollisimman todenmukaisen kuvan Hanna Rannasta. Tiedostan täysin, että muodostamani kuva on vain yksi mahdollinen henkilökuva hänestä.

Rannan tausta oli monella tapaa politiikkaan nousseille työläisnaisille tyypillinen. Suurin osa SDP:n piirissä toimineista, aktiiviseen poliittiseen toimintaan päätyneistä naisista oli maaseudulla syntyneitä, tilattoman tai torpparin tyttäriä, jotka olivat lähteneet ensin piiiaksi ja sitten palvelijattareksi kaupunkiin. Ranta oli lähtöisin erittäin köyhistä oloista, sillä hänen lapsuusperheensä eli tilapäistöillä ja kerjäämällä. Puutteellisista lähtökohdista huolimatta Ranta pääsi kansakouluun ja suoritti koko kansakoulun erittäin hyvin arvosanoin. Kansakoulun käyminen oli tuon ajan tilattoman väestön tyttäreille erittäin harvinaista, eikä hänen sisaruksistaan kukaan muu käynyt koulua. Koulun turvin hän pääsi elämässä eteenpäin, ensin Kuopioon säätyläisperheen palvelijattareksi ja sieltä Helsinkiin, missä hän toimi yhdessä arvostetuimmista työläis-taustaisten naisten ammasteista, kauppa-apulaisena. Kauppa-apulaiseksi, samoin kuin toiseen työläisnaiselle tarjolla olleeseen arvostettuun työhön, ompelijattareksi, tie kulki usein juuri palvelijattaren ammatin kautta.

Yhteiskunnallisen muutoksen vaatiminen edellyttää varsinaisesta kurjuudesta nousemista, jonkinlaisen yhteiskunnallisen tietoisuuden saavuttamista sekä sen sisäistämistä, että ympäröiviin olosuhteisiin voi vaikuttaa. Monet työläisnaisliikkeen aktiivisimmat pioneerit olivatkin Suomessa joko palvelijattaria tai ompelijattaria, sillä näiden ammattialojen edustajat olivat nousseet varsinaisesta kurjuudesta, he näkivät herraskaista elämää sekä kuulivat ensimmäisinä uusista aatteista. He myös tiedostivat esimerkiksi teollisuustyöväestöä paremmin eri yhteiskuntaluokkien väliset räikeät erot, koska näkivät ne käytännössä. Kauppa-apulaisen ammatti muistutti sekä palkkauksen että työolojen heikkouden vuoksi monella tapaa ompelijattarien ja palvelijattarien ammattia. Yhteiskunnallisen järjestäytymisen osalta nämä ammatit erosivat kuitenkin suuresti, sillä kauppa-apulaiset vieroksuivat työväenliikettä. Ranta olikin ammattikunnassaan poikkeus työväenliikkeeseen liittymisen osalta.

Kauppa-apulaisena Ranta toimi vain joitakin vuosia, mutta tuo kokemus jätti hänen olemukseensa pitkäaikaisen jäljen. Kauppa-apulaisen tuli nimittäin pukeutua ammattinsa statuksen vaatimalla tavalla; työläisiä paremmin. Tämän tyyppinen pukeutuminen oli Rannalle myöhemminkin tyypillistä. Tässä hän muistutti Helsingin työväenyhdistyksen naisosaston puheenjohtajaa, Maria Lainetta. Hän kähersi hiuksiaan, käytti koruja, muodikkaita vaatteita ja hajuvettä. Työväenpuhujat pyrkivät usein pukeutumaan jopa korostetun rahvaanomaisesti ja Laineen näyttävän naisellista pukeutumista arvosteltiin työväen taholta. Sen sijaan häntä jonkin verran nuoremman Rannan pukeutuminen ja ulkonäkö aiheuttivat närkästystä ilmeisesti vain porvarilehdistössä.

Rannan poliittisen toiminnan voi katsoa alkaneen vuonna 1906. Tuolloin hän arkisto- ja lehtitietojen mukaan esiintyi ensimmäisiä kertoja julkisesti. Hän sai vuoden 1906 lopulla pidetyille kaksiviikkoisille agitaatiokursseille Helsingin Työväenyhdistyksen naisosastolta stipendin, ja kurssin jälkeen alkoi hänen varsinaisen poliittisen puhujan uransa. Vuoden 1907 vaalien edellä hän toimi kahden kuukauden ajan Lahden naisten vaaliagitaatioimikunnan palkkaamana puhujana, minkä jälkeen hänet valittiin Hämeen eteläisen vaalipiirin vaaliagitaattorin toimeen huhtikuussa 1907. Tässä toimessa hän oli syksyyn asti. Loka-joulukuussa 1907 Ranta kiersi laajalla alueella itäisessä ja eteläisessä Suomessa *Työläisnainen*-lehden asiamiehenä. Viimeinen tämän tutkielman aikajänteelle jäävä agitaattorijakso oli Vaasan eteläisessä vaalipiirissä. Sinne Ranta valittiin helmikuussa 1908, vain kuukautta ennen kuin keisari hajotti ensimmäisen eduskunnan ja määräsi uudet vaalit. Vaasan eteläisessä vaalipiirissä Ranta toimi kokonaisen vuoden ajan, mutta hänen toimenkuvansa muuttui tänä aikana varsinaisesta kenttäagitaattorista piirisihteeriksi ja paikallisten agitaattorikurssien luennoitsijaksi.

Yhtenä tutkimuskysymyksenäni oli naisagitaattorien palkkaus. Se osoittautui aikakauden työläisten ansiotasoon nähden erittäin hyväksi. Palkkaus oli myös poikkeuksellisen tasa-arvoinen, sillä naisille ja miehille maksettiin täsmälleen samaa palkkaa, vaikka muutoin naisten palkkataso oli noin kolmasosa tai jopa puolet alhaisempi kuin miesten. Hyvän palkan vastapainona olivat kuitenkin lyhyet, kenties vain muutaman kuukauden pituiset työsuhteet sekä jatkuva epävarmuus niin kokouspaikkojen kuin yöpymisten suhteen.

Sosialistipuhujaa, varsinkaan naisagitaattoria ei katsottu etenkään maaseudulla kovin hyvällä, eikä Rantaa aina hyväksyty edes majataloon yöpymään. Kyytiä tarjoava saattoi samasta syystä kieltäytyä kuljettamasta häntä. Vaikeita tilanteita oli muuallakin, mutta ankarinta vastustusta ja mustamaalausta Ranta kohtasi Pohjanmaalla, missä herätysliikkeillä oli vahva jalansija. Ranta oli kuitenkin asiaansa uskova, itsetietoinen ja vaikeuksia pelkäämätön nainen, joka lehtikirjoittelun perusteella ilmeisesti jopa jollakin tavalla nautti kipakoista poliittisista väittelyistä. Työväen agitaattorina Ranta oli kuitenkin poikkeuksellinen siinä, että hän pyrki pikemminkin häivyttämään kuin korostamaan omaa köyhälistötaustaansa. Helsinkiläisenä esiintyneellä Rannalla olisi ollut kaikki mahdollisuudet tuoda esille omakohtaisia kokemuksia lapsuuden ja nuoruuden ajaltaan, mutta hän ilmeisesti vaikenä niistä. Ehkä kerjäämällä eläminen oli liian häpeällistä muistella. Eräässä kirjoittamassaan katkelmassa Ranta kuvaa päässeensä taistellen irti kahleista eikä enää kärsi niistä. Näkisin edellä mainitsemani työväenluokasta poikkeavan vaatetuksen olleen Rannan kohdalla tärkeä lapsuuden identiteetin peittäjä ja uuden, häpeän kahleista vapaan identiteetin symboli.

Rannan puheista on säilynyt lyhyiden katkelmien lisäksi lähinnä otsikkotasoisia tietoa, sillä esimerkiksi matkaselostuksiin puheiden aiheet kirjattiin hyvin satunnaisesti. Ranta näyttää joka tapauksessa agitaattoritaipaleensa alkuaikoina keskittyneen naisten liikkeelle saamiseen ja omanarvontunteen nostamiseen, jotta nämä naisyhdistyksissä vaikuttamalla alkaisivat itse vaatia parannuksia oloihinsa. Erityisesti Lahden seudulla ensimmäisten eduskuntavaalien edellä Rannan puheissa painottuivat naisasia, naisten ihmisoikeudet sekä yhteiskunnalliset epäkohdat.

Naisten herättely, heidän ”kahleidensa katkaisu” ja kieltolaki olivat keskeisiä teemoja myös Rannan toimiessa vuoden 1907 lopulla *Työläisnaisen* asiamiehenä. Sen sijaan sekä Hämeen että Vaasan eteläisen vaalipiirin puhujana toimiessaan hänen asialistallaan oli pikemminkin yleisagitaatio kuin erityisesti naisille kohdistettu puhe. Tällöin hän esitteli esimerkiksi SDP:n puolueohjelman kohtia, kuten uskontokysymystä, vanhuudenvakuutusta ja maatalouskysymystä. Pohjanmaalla Rannan puhetilaisuuksiin tulleet porvarit vaativat häntä usein

käsittelmään uskontokysymystä, sillä SDP:n esittämä kirkon ja valtion ero sekä uskonnonopetuksen poistaminen koulusta olivat kirkon vahvalla vaikutusalueella kuin punainen vaate, jonka käsittely tarkoitti käytännössä väittelyä. Kauppa-apulaisen ammatista oli Rannalle varmasti sekä agitaattoripuhujana että väittelytilanteissa selkeästi hyötyä, olihan kaupan alalla tärkeää puhetaito, asiakkaisiin vaikuttaminen sekä hankalienkin asiakkaiden kanssa toimiminen.

Helsingin Työväenyhdistyksen naisosasto toimi vuonna 1904 puolueeseen liittyneen Rannan elämässä tärkeänä viitekehysenä. Sen piirissä hän hankki ensimmäiset kokemuksensa sekä luottamustoimissa että puhujana. Aktiivinen toimiminen juuri Helsingin työväenyhdistyksen naisosastossa sekä siellä luodut kontaktit osoittautuivat tärkeiksi myös eduskuntavaaliagitaatioissa, sillä sekä vuoden 1907 että vuoden 1908 vaaleissa Ranta toimi agitaattorina vaalipiireissä, joiden ainoina naisehdokkaina olivat Helsingin työväenyhdistyksen naisosaston jäsenet. Molemmissa vaaleissa hän siis pystyi agitoimaan tutun ehdokkaan puolesta.

Hämeen eteläisessä vaalipiirissä vuonna 1907 edustajana oli naisosaston puheenjohtaja ja Rantaa vuoden 1906 agitaattorikursseille suositellut Maria Laine. Katson Rannalla olleen merkittävä osuus siihen, että Laine valittiin Hämeen ehdokkaana eduskuntaan, sillä Laine ei itse tehnyt lainkaan puhujamatkoja Rannan agitaatioalueelle, Lahden seudulle. Vuoden 1908 vaaleissa puolestaan helsinkiläinen naisaktiivi Fiina Pietikäinen oli ehdolla itselleen täysin tuntemattomalla ja sosialidemokraateille erittäin vaikealla alueella: Pohjanmaan eteläisessä vaalipiirissä. Osasyynä Pietikäisen valintaan oli varmaankin hänen ruotsinkielisyytensä, mutta uskallan väittää erittäin suuren merkityksen olleen Rannan tekemällä agitaatiolla, sillä sosialidemokraattien suurin kannatus tuli juuri Rannan kiertämiltä suomenkielisiltä paikkakunnilta. Huomionarvoista on mielestäni sekin, että Ranta näin toimi kaksissa eduskuntavaaleissa merkittävänä taustavaikuttajana jo ennen kuin hän itse saavutti äänestysiän.

Tämän tutkielman tärkeimpänä löytönä pidänkin varsinaisten tutkimuskysymysten ulkopuolelta noussutta havaintoa, jonka perusteella kentällä toimivana naisagitaattorina Rannalla oli huomattava vaikutus kyseisellä alueella ehdokkaana olleiden naisten vaalimenestykseen. Kenttäagitaattorien vaikutus puolueen vaalimenestykseen on ymmärtääkseni vielä historiassa tutkimatton alue.

Hanna Rannan myöhemmissä elämänvaiheissa riittää myös tutkittavaa. Kansanedustajaksi valittu Ranta pakeni 1918 sisällissodan jälkeen puolisonsa Jalo Kohosen kanssa Neuvosto-Venäjälle, missä molemmat toimivat aktiivisesti aina Stalinin ajan puhdistuksiin saakka. Kohosen kansanedustajapariskunnan elämänvaiheisiin tulen paneutumaan jatko-opinnoissani.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

I PAINAMATTOMAT LÄHTEET

IISALMEN KAUPUNGIN ARKISTO (IKA)

- Iisalmen maalaiskunnan arkisto
  - Pörsänmäen kansakoulu
    - Bc:1 Nimi – ja arvostelukirjat 1896–1898 XIII/A:9
    - Bc:1 Nimi – ja arvostelukirjat 1896–1926 XIII/A:9
    - De:1 Päästökirjojen kaksoiskappaleet 1901–1926 XIII/A:9

KANSALLISARKISTO (KA)

- Iisalmen maaseurakunnan arkisto: rippikirjat
- Kuopion läänin henkikirjat 1887–1902

TYÖVÄEN ARKISTO (TA)

Helsingin työväenyhdistyksen naisosasto

- C3 Pöytäkirjat 1898–1919, tarkasteltava aika 1904–1906
- C4 pöytäkirjoja 1906–1923, tarkasteltava aika 1906
- H8 Käsinkirjoitettu 10-vuotishistoriikki 1908

Pohjanmaan sosiaalidemokraatit

- HH1 Puhujien matkaselostuksia ja puhetilastoja 1906–1917, tarkasteltava aika 1908
- HH4 Hakemuksia järjestäjien, puhujien ja piirisihteerin toimiin 1907–1919, tarkasteltava aika 1907–1908

Suomen sosialidemokraattinen puolue SDP

- Puolueopisto; HEA1 Agitaatiokurssi Lahdessa 1906

Varsinais-Suomen sosialidemokraattinen piiri

- CB1 Piiritoimikunnan pöytäkirjat 1907–13, tarkasteltava aika 1909–1910

Internet-lähteet

- Eduskunta.fi/kansanedustajat
  - [Hanna Kohonen \(eduskunta.fi\)](#) (Luettu 10.4.2022)
  - [Jalo Kohonen \(eduskunta.fi\)](#) (Luettu 10.4.2022)
- Ihmisoikeusjärjestö Memorial
  - [Жертвы политического террора в ссср https://base.memo.ru/person/show/279074](https://base.memo.ru/person/show/279074) (Luettu 11.4.2022)
- Suomen sosialidemokraattinen puolue. 1903. Forssan ohjelma.
<https://sdp.fi/fi/blog/forssan-ohjelma/> (luettu 28.12.2022)

II PAINETUT LÄHTEET

Sanoma- ja aikakauslehdet

- Etelä-Pohjanmaa 1908–1909
- Savon työmiehes 1907
- Työläisnainen: Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja 1906–1909
- Työmiehes 1906–1908
- Vapaa Sana 1908–1909

- Helsingin Sanomat, 26.03.1907, nro 70
- Helsingin Sanomat 18.1.2016
- Kansakoulun lehti: kasvatusopillinen aikakauskirja kodille ja koululle, 15.08.1900, nro 15–16
- Kansan Lehti, 19.09.1899, nro 84
- Kauppalehti, 19.05.1909, nro 20
- Koti ja yhteiskunta, 15.02.1910, nro 2
- Mikkelin Sanomat, 22.08.1888, nro 67
- Pohjois-Savo, 22.09.1905, nro 106
- Salmetar 3.11.1900
- Satakunta, 26.11.1908, nro 134
- Savon Työmiehes, 23.7.1907, nro 81
- Savon Työmiehes, 07.11.1907, nro 127
- Sosialisti, 14.10.1908, nro 237
- Suomalainen Wirallinen lehti 19.07.1905, no 164
- Suomalainen Wirallinen Lehti, 21.02.1916, nro 42
- Suometar, 24.11.1848, nro 47
- Turisti, 01.01.1903
- Turisti, 16.10.1906, nro 5, s. 22. Välimatkataulukko
- Työläinen, 26.03.1907, nro 20
- Työmiehes, 05.09.1902, nro 204
- Työmiehes, 18.07.1905, nro 162
- Uusi Savo, 19.09.1893, nro 108
- Uusi Savo, 16.01.1896, nro 7
- Uusi Savo, 06.02.1896, nro 16
- Uusi Savo 22.1.1903
- Uusi Suometar, 29.12.1895, nro 302
- Uusi Suometar, 15.09.1900, nro 233
- Uusi Suometar, 23.12.1903, nro 298
- Uusi Suometar, 21.01.1908, nro 16

Lähdekirjallisuus

- *Adress- och yrkeskalender för Helsingfors jämte förorter 1904-05*. Helsingors: Helsingfors Centraltryckeri och Bokbinderi Aktiebolag, 1904.
- *Adress- och yrkeskalender för Helsingfors jämte förorter 1905-06*. Helsingors: Helsingfors Centraltryckeri och Bokbinderi Aktiebolag, 1905.
- *Adress- och yrkeskalender för Helsingfors jämte förorter 1906-07*. Helsingors: Helsingfors Centraltryckeri och Bokbinderi Aktiebolag, 1906.
- Hakaniementori. Kaupunkirakenne- ja ympäristöhistoriaselvitys: 2021. Kaupunkiympäristön julkaisuja 2021:8, Helsingin kaupunki.
- Huotari, Anton (toim.) (1908) *Ihanneliitto*-työn opas. Viipuri: Suomen Sosialidemokraattinen Naisliitto.
- *Keisarillisen majesteetin armollinen palkkaussäntö isännille ja palkollisille: annettu Helsingissä*, 30 p:nä tammikuuta 1865. Oulu, Oulun läänin talousseura, 1879.
- *Kertomus Helsingin Työväenyhdistyksen toiminnasta vuodelta 1906*. Helsinki, Työväen kirjapaino, 1907.
- Kilpi, Sylvi-Kyllikki 1953. *Suomen työläisnaisliikkeen historia*. Kansankulttuuri Oy.
- *Kolmannen yleisen Suomen työväenyhdistyksen edustajain kokouksen pöytäkirja Turussa 17.- 20.7.1899*.
- Lehto, Marja & Kirsti Valkonen 1980. *Naisen työ: sosialidemokraattinen naisliike 80 vuotta*. Helsinki: Sosialidemokraattiset naiset.
- Lilius, A. 1888. *Tilattoman väen oloista Kuopion läänissä. Tutkimuksia taloudellisista oloista Suomen maaseudulla. Kolmas vihko*. Suomalaisen kirjallisuuden Seura.
- *Pöytäkirja Sosialidemokratian Naisliiton VIsta edustajakokouksesta Helsingissä 1-3. p. syyskuuta 1911*. Sos.dem. naisliitto. Mikkeli 1911.
- Pärssinen, Hilja. 1905. *Ihanneliitoista. Lentolehtisiä työvälle V*. Viipurin uusi kirjapaino- ja sanomalehti Oy. 1905.
- Rissanen, Santeri 1927. *Iisalmen entisen pitäjän historia*. Pohjois-Savon Kirjapaino Oy.
- *Suomen asetuskokoelma 1879*.
- *Suomen Sosiaalidemokraattisen puolueen kolmannen (ylimääräisen) kokouksen pöytäkirja 1904*. Työväen puoluehallinto.
- *Suomen virallinen tilasto XXIX. Vaalitulasto. I. Eduskunta-vaalit vuosina 1907 ja 1908*. Helsinki: Keisarillisen senaatin kirjapaino. 1909.
- *Ulapalla. Sosialidemokraattisen naisliiton kymmenvuotismuisto 1900-1910*. Helsinki. Sos.-dem. Naisliitto. 1910.

III TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Aatsinki, Ulla, Mika Lampi, ja Jarmo Peltola 2007: *Hirmuvallan huolena vankilat ja tuonela: luokka, liike ja yhteiskunta 1918-1944. Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla II*. Tampere University Press.
- Ailio, Jarmo 1999: *Kesken jäänyt vallankumous. Sosiaalinen mobilisaatio Helsingissä vuoden 1905 suurlakosta Viaporin kapinaan 1906*. Historian pro gradu, Helsingin yliopisto.
- Alapuro, Risto & Stenius, Henrik 1987: "Kansanliikkeet loivat kansakunnan". *Kansa liikkeessä*, s. 7–52. Kirjayhtymä.
- Anttila, Anu-Hanna & Kauranen Ralf & Rantanen Pekka 2008: "Viihteellistetty politiikka. Tapaustutkimus 1900-luvun alun suomalaisten sosialistien poliittisesta toiminnasta." *Tiedotustutkimus* 2008:5, 8-29.
- Einonen, Piia & Frigren Pirita & Hemminki Tiina & Uotila Merja 2016: "Leipä taivalten takana: liikkuminen 1800-luvun alun Suomessa." *Ennen ja nyt - Historian tietosanomat*.
- Ehrnrooth, Jari 1992: *Sanan vallassa, vihan voimalla: sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta. Suomen Historiallinen Seura.
- Haapala, Pertti 1992: "Työväenluokan synty." *Talous, valta ja valtio: Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*, s. 227–249. Toim. Pertti Haapala. Vastapaino.
- Haapala, Pertti 2003: "'Rihkamakansa' - työväki sivistyneistön silmin." *Suomen kulttuurihistoria. 3, Oma maa ja maailma*, s. 156–177. Toim. Laura Kolbe ja Anja Kervanto Nevanlinna. Tammi.
- Hakosalo, Heini & Jalagin Seija & Junila Marianne & Kurvinen Heidi 2014: *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. SKS.
- Hanski, Jari 2006: *Juutalaisvastaisuus suomalaisissa aikakauslehdissä ja kirjallisuudessa 1918-1944*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Hentilä, Marjaliisa 1999: *Keikkavaaka ja kousikka: kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalveluaikaan*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Liikealan ammattiliitto ry.
- Hentilä, Marjaliisa 2001: "Mitä maksaa? Kaupan työn kehitys naisten matalapalkka-alaksi." *"Työllä ei oo kukkaan rikastunna" Naisten työtä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*, s. 161–181. Toim. Marjatta Rahikainen ja Tarja Räisänen. SKS.
- Hentilä, Marjaliisa & Kalliokoski Matti & Viita Armi 2018: *Uuden ajan nainen. Hilja Pärssisen elämä*. Kustannusosakeyhtiö Siltala.
- Huttunen, Taina 2012: *Pitkä tie Pohjois-Karjalasta Arkadianmäelle. Naisten edustajaehdokkuudet ja naiskansanedustajien kouliintumishistoria 1907–1999*. Väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta.
- Hyrkkänen, Markku 2002: *Aatehistorian mieli*. Osuuskunta Vastapaino.

- Jussila, Osmo 2009: "Suomi suuriruhtinaskuntana 1809–1917." *Suomen poliittinen historia*. 6. uudistettu painos, s. 9–100. WSOY.
- Jussila, Osmo & Hentilä Seppo & Nevakivi Jukka 2009: *Suomen poliittinen historia 1809–2009*. Helsinki: WSOY.
- Kalela, Jorma 2000: *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus.
- Kalela, Jorma 2010: "Historian rakentamisen mieli ja tutkijan valinnat." *Medeiasta pronssisoturiin: kuka tekee menneisyydestä historiaa?* s. 40–59. Toimittaneet Pertti Grönholm & Anna Sivula. Turun historiallinen yhdistys.
- Karonen, Petri & Roitto Matti & Ojala Jari 2018: "Politiska kulturer 1430–1930." *Demokratins drivkrafter. Kontext och särdrag i Finlands och Sveriges demokratier 1890–2020*, s. 65–98. Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Kemppainen, Mikko 2020: *Sosialismin, uskonnon ja sukupuolen dynamiikkaa: 1900-luvun alun työväenliikkeen naiskirjailijat aatteen määrittelijöinä*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Kiviranta, Elina 2006: *"Tervetuloa sorretut siskot, tänne joukkoomme joutukaa" - kansanedustaja Alma Jokisen tie Tampereen Amurista punapakolaiseksi Neuvosto-Venäjälle*. Suomen historian Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Laine, Leena & Markkola Pirjo (toim.) 1989: *Tuntematon työläisnainen*. Vastapaino.
- Lintunen, Tiina 2015. *Punaisten naisten tiet. Valtiorikosoikeuteen vuonna 1918 joutuneiden Porin seudun naisten toiminta sota-aikana, tuomiot ja myöhemmät elämänvaiheet*. Väitöskirja. Turun yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Poliittikan laitos. Poliittinen historia.
- Lipponen, Päivi 2006: *Kansakouluhanke valtion, kunnan ja kyläyhteisöjen vallanjaon haasteena. Kansakoulujen perustaminen Kuopion maalaiskunnassa vuoteen 1907 mennessä*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Käyttäytymistieteellinen tiedekunta.
- Liukkonen, Jaana 2018: *Puhetta naisten ja lasten puolesta. Joensuulaisen työväenyhteisön naistoimijat 1904–1914*. Suomen historian Pro gradu - tutkielma, Itä-Suomen yliopisto.
- Lähtenmäki, Maria 1997: "Maria Paaso Laine - Peloton peräpohjalainen." Teoksessa *Yksi kamari – kaksi sukupuolta: Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset*, tekijä: Pirjo Markkola ja Aleksandra Ramsay, s. 84–98. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 4. Eduskunnan kirjasto.
- Lähtenmäki, Maria 2000: *Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosiaalidemokratia 1900-luvun Suomessa*. Sosialidemokraattiset naiset ry.
- Markkola, Pirjo ja Aleksandra Ramsay 1997: *Yksi kamari - kaksi sukupuolta. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 4. Eduskunnan kirjasto.

- Norppa, Miika 2019: *Helsingin kantakaupungin kehittyminen 1550–2018: Historialliset kaupunkiroolit, kaupunkisuunnittelu ja arkkitehtuuri*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Geotieteiden ja maantieteen laitos.
- Nummela, Ilkka 1989: *Kuopion historia 3: Kunnallishallinnon uudistamisesta sen demokratisointiin 1875–1918*. Kustannuskiila.
- Paikkala, Sirkka 2004: *Se tavallinen Virtanen. Suomalaisen sukunimikäytännön modernisoituminen 1850-luvulta vuoteen 1921*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 959.
- Piironen-Honkanen, Marja (toim.) 1996: *Sosialidemokraattiset naiset Suomen hallituksessa ja eduskunnassa 1907–1996. Matrikkeli*. Sosialidemokraattiset Naiset. Työväen arkisto.
- Possing, Birgitte 2014: "Elämä pelissä. Biografian historia ja vastuu." *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. s. 62–78. SKS.
- Pukero, Päivi 2009: *Epämääräisestä elämästä kruunun haltuun: irtolaisuuden ja huonosuorituksen kontrolli Itä-Suomessa 1860-1885*. Väitöskirja. UEF. Yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta.
- Rahikainen, Marjatta 2001a: "Herrasväki, työväki ja palkkatyö toimeentulon lähteinä kaupungeissa." *"Työllä ei oo kukkaan rikastunna". Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvuilla*, s. 118–145. Toim. Marjatta Rahikainen ja Tarja Räisänen. SKS.
- Rahikainen, Marjatta 2001b: "Naiset näkyvät Suomessa tekevän vaikka mitä." *"Työllä ei oo kukkaan rikastunna". Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvuilla*, s. 17–35. Toim. Marjatta Rahikainen ja Räisänen, Tarja. SKS.
- Rahikainen, Marjatta 2006: "Kadonneen työn jäljillä." *Työteliäs ja uskollinen, Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*, s. 7–31. Toim. Marjatta Rahikainen ja Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1092. SKS.
- Rajavuori, Anna 2017: *Esityksen politiikka: sosialistinen agitaatio keskisuomalaisella maaseudulla 1906–1908*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta. Kustantaja: Työväen ja perinteen tutkimuksen seura.
- Richmond, Vivienne 2013: *Clothing the Poor in Nineteenth-Century England*. Cambridge University Press.
- Soikkanen, Hannu 1975: *Kohti kansanvaltaa : Suomen sosiaalidemokraattinen puolue 75 vuotta I, 1889-1937*. Suomen sosiaalidemokraattinen puolue, puolue-toimikunta.
- Stark, Eija 2011: *Köyhyyden perintö: Tutkimus kulttuurisen tiedon sisällöistä ja jatkuvuuksista suomalaisissa elämäkerta- ja sananlaskuaineistoissa*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Humanistinen tiedekunta. SKS, 2011.
- Sulkunen, Irma 1989: *Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. WSOY. Hanki ja jää.
- Sulkunen, Irma 1987: "Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus." *Kansa liikkeessä*, s. 157–175. Toim. Risto Alapuro. Kirjayhtymä.

- Tolonen, Mikko & Lahti Leo 2018: "Digitaaliset ihmistieteet ja historiantutkimus."
Menneisyyden rakentajat:teoriat historiantutkimuksessa, s. 235–258. Gaudeamus.
- Uljas, Risto & Päivi Uljas 2019: *Leiväntekijät. Helsingin leipomotyöntekijäin tarina 1888–2018*. Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosasto ry.
- Uusitalo, Taina 2014: *Elämä työläisnaisten hyväksi. Fiina Pietikäisen yhteiskunnallinen toimijuus 1900–1930*. Väitöskirja. Turun yliopisto, Poliittinen historia. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Wirilander, Hannele 2008: *Savon historia IV. Uudistuksiin heräävä Savo 1870–1918*. Savon säätiö.